ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

На правах рукопису

ТКАЧ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

ЕКОНОМІКО- І СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ (на матеріалах Тернопільської області)

11.00.02 - економічна і соціальна географія

Науковий керівник -
кандидат географічних наук,
доцент Б.І.ЗАСТАВЕЦЬКИЙ

Науковий консультант -
доктор географічних наук,
професор О.І.ШАБЛІЙ

ТЕРНОПІЛЬ - 1995

Зміст

ВСТУП ..... 4 стор. 3

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

1.1. Категорія "малі міські поселення" у геоурбаністиці 11 16

1.2. Класифікація та типологія малих міських поселень 23 14

1.3. Методологічні та методичні основи географічного дослідження малих міських поселень 35 22

РОЗДІЛ ІІ. МАЛІ МІСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ РОЗСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Місце і роль малих міських поселень в системі розселення області 48 32

2.2. Взаємозв'язки малих міських поселень з обласним центром і сільськими населеними пунктами в обласній системі розселення 59 40

2.3. Демографічна ситуація в області і розвиток малих міських поселень 76 55

2.4. Територіально-функціональна структура малих міських поселень 89 67

РОЗДІЛ ІІІ. ЕКОНОМІЧНА, СОЦІАЛЬНА БАЗА І ЕКОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Формування економічної бази розвитку малих міських поселень 104 78

3.2. Соціальна база малих міських поселень 117 89

3.3. Екологічні умови межі розвитку малих міських

поселень..... 129 101

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

4.1. Геодемографічні проблеми і особливості раціонального використання працересурсного потенціалу..... 141 109

4.2. Проблеми активізації промислового розвитку малих міських поселень..... 149 114

4.3. Основні шляхи розвитку соціальної сфери в малих міських поселеннях..... 156 120

4.4. Основні напрями комплексного розвитку малих міських поселень..... 163 125

ВИСНОВКИ 171 133

ЛІТЕРАТУРА 185 142

ДОДАТКИ 207 157

ВСТУП

В період розбудови незалежної Української держави важливим стає пошук шляхів вдосконалення територіальної організації суспільства, зокрема регулювання процесу розселення населення в зв'язку з соціально-економічним розвитком країни і окремих її регіонів. Важлива роль при цьому відводиться повнішому використанню можливостей розвитку малих міст і селищ міського типу. Вони повинні стати раціонально організованими комплексами виробничих зон, житлових масивів, об'єктів виробничої, соціальної інфраструктури, які забезпечували б найкращі умови для життя і діяльності людей.

Для наукового обґрунтування економічного і соціального розвитку малих міських поселень особливого значення набуває розробка теоретичних, методичних і прикладних питань дослідження таких населених пунктів. Актуальність таких досліджень посилюється стосовно тих регіонів, які мають невисокий рівень урбанізації, густу мережу цих поселень, і де вони є найбільш активними елементами в локальних системах розселення.

Дослідження проблем малих міських поселень знайшли певне відображення в науковій літературі. В розробку теоретичних і прикладних питань розвитку цих поселень внесли значний вклад Г.М.Анісімова, Н.І.Блажко, В.Г.Давидович, А.І.Доценко, Ф.Д.Заставний, Б.І.Заставецький, Р.М.Кабо, П.С.Коваленко, Л.М.Корецький, Г.М.Лаппо, О.П.Литовка, С.С.Мохначук, В.М.Мурель, С.Я.Ниммик, В.В.Обозний, С.М.Писаренко, Ю.І.Пітюренко,

В.В.Покшишевський, А.С.Степаненко, І.М.Таборська, Б.С.Хорев, О.І.Шаблій, Л.Т.Шевчук та ін. Однак, як показало вивчення наукової літератури, в ній ще недостатньо висвітлена роль малих міських поселень в системах розселення різних таксономічних рангів, їх взаємозв'язки з іншими типами поселень, не розкрито питання розвитку економічної і соціальної бази даних поселень в умовах переходу держави до ринкових відносин, відсутня також цілісна методика комплексного вивчення малих міських поселень. Багато теоретичних і методичних положень вимагають перегляду з огляду на зміну суспільних відносин.

Необхідність зміни положень географічного дослідження малих міських поселень посилюється в сучасних умовах структурної перебудови економіки, зміни інституційної політики, погіршення демографічної і екологічної ситуацій, зростання безробіття, зміни управління соціально-економічним розвитком міст і регіонів. Особливо необхідні дослідження сучасного стану соціально-економічної бази, демографічної і екологічної ситуацій, які склалися у міських поселеннях. Вони повинні стати науковою основою для обгрунтування основних напрямів розвитку цих населених пунктів, вирішення багатьох економічних і соціальних проблем регіону. Необхідність поглиблення теоретичних і науково-методичних розробок проблем малих міських поселень зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його основні напрями.

Об'єктом дослідження вибрано малі міста і селища міського типу Тернопільської області. Вони є важливими центрами локальних систем розселення і соціально-економічних комплексів на території з високою густотою сільського населення,

невисоким рівнем урбанізації, аграрно-промисловим типом освоєння.

Предметом дослідження є економіко- і соціально-географічні проблеми розвитку різних за людністю і функціональною структурою малих міських поселень Тернопільської області.

Мета і завдання дослідження. Основна мета роботи - дослідити особливості функціонування сучасної мережі малих міських поселень Тернопільської області, визначити основні проблеми соціально-економічного розвитку цих поселень і шляхи їх вирішення.

Для досягнення цієї мети в дисертації були поставлені і вирішені такі завдання:

1) визначити місце малих міських поселень в локальних системах розселення, їх взаємозв'язки із великими і середніми містами, сільськими населеними пунктами та між собою;

2) поглибити науково-методичні основи дослідження малих міських поселень;

3) розробити типологію малих міських поселень за кількістю жителів та функціями, проаналізувати особливості функціонування різних груп поселень;

4) дослідити сучасну демографічну, екологічну ситуацію в малих міських поселеннях, встановити демографічні та екологічні межі їх дальшого розвитку;

5) проаналізувати стан економічної і соціальної бази, виявити головні проблеми розвитку малих міських поселень в сучасних умовах;

6) обгрунтувати основні напрями комплексного розвитку малих міських поселень області в період переходу господарства України і її окремих регіонів на ринкові відносини.

Послідовність вирішення поставлених завдань зумовила структуру дисертаційної роботи, яка складається із вступу, чотирьох розді- лів, висновків, списку використаної літератури і додатків. У вступі обгрунтовується актуальність теми, вибір об'єкта і предмета дослідження, показано практичне значення роботи. В першому розділі дисертації розглядаються питання висвітлення категорії "малі міські поселення" в геоурбаністиці, спроби класифікації та типізації таких поселень, поглиблені методичні основи їх дослідження. В другому розділі розкрито місце і роль малих міських поселень в обласній і локальних системах розселення, показано їх взаємодію з іншими населеними пунктами у цих системах. В ньому дано характеристику сучасної мережі малих міських поселень Тернопільщини, проаналізовано демографічну ситуацію в них.

Третій розділ дисертації присвячений вивченню економічної і соціальної бази, екологічної ситуації малих міських поселень області, а у четвертому - висвітлено питання вирішення основних проблем розвитку цих поселень у період переходу економіки на ринкові відносини.

Теоретико-методологічна основа, методи і використані матеріали. Методологічною основою дисертації є теорія суспільного поділу та інтеграції праці, концепція комплексного соціально-економічного розвитку регіонів і міських поселень.

При розробці даної теми автор використовував наукові розробки українських і зарубіжних вчених економіко-географів з питань розселення населення, географічних проблем розвитку міських поселень.

В даній роботі використовувались як загальнонаукові (системний підхід, математичне і статистичне моделювання), так і спеціальні методи (порівняльно-географічний, експедиційний, картографічний, нормативний, балансових розрахунків, тощо).

Робота виконана на основі матеріалів Тернопільського обласного управління статистики, управлінь економіки, архітектури, охорони природи Тернопільського облвиконкому, Тернопільського обласного центру зайнятості населення, Тернопільської обласної санітарно-епідеміологічної станції та інших організацій. Використані також первинні матеріали міських та селищних Рад, преси, науково-практичних конференцій, особисті спостереження, проведені автором в експедиціях 1990-1996 рр.

Наукова новизна дослідження:

- поглиблено теоретичні положення систем розселення, визначено роль малих міських поселень в системах розселення різних таксономічних рангів, встановлено їх взаємозв'язки з іншими населеними пунктами в системах;

- розширено науково-методичні підходи до комплексного дослідження мережі малих міських поселень регіону;

- розроблено типологію малих міських поселень за їх величиною, функціями і роллю в локальних системах розселення на основі застосування багатовимірного аналізу;

- виявлено сучасні геодемографічні, економічні, екологічні проблеми, які склалися в малих міських поселеннях Тернопільської області;

- обгрунтовано головні напрями раціонального використання працересурсного потенціалу малих міських поселень в умовах активного формування ринку праці;

- визначено основні шляхи активізації економічного розвитку малих міських поселень області в період переходу господарства України на ринкові відносини;

- намічено основні шляхи вдосконалення функціонування і розвитку соціальної сфери у малих міських поселеннях і реформування відносин у цій галузі в сучасних умовах;

- встановлено екологічні обмеження при визначенні перспективних параметрів господарського розвитку міст області;

- побудовано серію карт, які відображають демографічну, екологічну ситуацію, рівень розвитку економічної і соціальної бази малих міських поселень, і можуть використовуватись для потреб управління соціально-економічними процесами на території області.

Практичне значення роботи. Теоретичні і науково-методичні висновки дисертації можуть бути використані для вдосконалення наукових основ територіального управління і прогнозування, для економіко-географічного вивчення малих міських поселень інших регіонів України.

Конкретні рекомендації, які спрямовані на вдосконалення соціально-економічної бази малих міських поселень Тернопільської області, поліпшення умов життя людей, передані управлінню економіки Тернопільського облвиконкому для прак-

тичного використання.

Теоретичні і прикладні положення дисертації викладені у розділі "Населення" навчального посібника "Географія Тернопільської області", який використовується в навчальному процесі у школах області та у Тернопільському державному педагогічному інституті.

Апробація роботи. Основні результати дисертаційної роботи доповідались і обговорювались на VII з'їзді Українського Географічного товариства (Київ, 1995), обласній науково-практичній конференції з питань вивчення природи, населення і господарства Тернопільської області у загальноосвітній школі (м.Тернопіль, 1991), всеукраїнській науковій конференції з питань краєзнавства (Харків, 1994), на звітних наукових конференціях у Тернопільському педагогічному інституті та Тернопільській Академії народного господарства (1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995).

Публікації. По темі дисертації опубліковано 15 робіт загальним обсягом друкованих аркушів - 4.5.

Обсяг роботи. Дисертація викладена на сторінках, машинописний текст займає стор.165, графічні схеми 8 стор., картосхем 8 стор., таблиці 47 стор. Список літератури нараховує 202 назв.

Розділ І. ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

1.2. Категорія "малі міські поселення" у геоурбаністиці

Основною формою розселення людей є населені пункти. Вони є місцем проживання людей, їх трудової діяльності. В сучасній географічній науці виділяється два основних типи населених пунктів - міські і сільські. При їх виділенні враховуються кількість населення даного населеного пункту, структура його зайнятості у галузях господарства, соціально-економічний потенціал і ступінь його впливу на прилеглу територію, історичний фактор.

Питання про визначення міста, як населеного пункту, належить до одного з основних загальних питань (друге - типологія міст), які виникають при вивченні міста [17, с.151]. Лише вивчивши міста у всій сукупності суспільного розвитку, можна зрозуміти суть процесу урбанізації.

Принципи виділення міст в системах розселення розроблені М.М.Баранським (1956), В.Г.Давидовичем, С.О.Ковальовим і В.В.Покшишевським (1959). Основними ознаками, за якими виділяють міста, на їх думку, є: 1) чисельність населення понад 10 тис. чол.; 2) незначна частина зайнятих в сільському господарстві (менше 25%). разом з тим, до міст можна відносити і поселення з меншою кількістю жителів, якщо в них значна частка населення зайнята в несільськогосподарських галузях, і якщо вони відіграють значну організаційно-господарську роль для навколишньої території.

За найбільш загальним визначенням, місто - це населений пункт, жителі якого зайняті переважно у несільськогосподарських галузях виробництва. Однак, як підкреслює Г.М.Лаппо, містом населений пункт стає тоді, коли він досягне певного рівня складності своєї функціональної структури [87, с.29]. Поселення лише в тому разі можна вважати містом, коли воно здійснює регулювання будь-яких функцій спілкування в межах певної території. Як регулюючий центр системи спілкування місто стає вузлом зосередження найважливіших видів діяльності людей - адміністративних, економічних, культурно-інформаційних.

Міста відрізняються за своїм географічним положенням, генетичними ознаками, функціями, зовнішнім виглядом, соціально-економічним потенціалом, роллю в територіальному поділі та інтеграції праці. Ці відмінності визначаються, головним чином, величиною міста, або його людністю. Ця ознака є головною в класифікації міст. В економіко- географічній літературі немає єдності думок щодо групування міст за кількістю жителів. Так, М.М.Баранський виділяє такі групи: 1) малі міста 10-20 тис. чол. і менше 10 тис. чол., 2) середні міста -20-100 тис. чол., 3) великі міста - понад 100 тис. чол. [17, с.156].

Зберігши ті самі межі груп міст, В.Г.Давидович (1962), розділяє ці групи на підгрупи, вважаючи на те, що в кожну з груп потрапляють міста з значними якісними відмінностями. В групі малих міст виділяють дві підгрупи: 1) з кількістю жителів, менше ніж 10 тис. чол. 2) від 10-до 20 тис. чол. Середні міста він розділяє на 2 підгрупи: 1) з людністю 20-50

тис. чол., 2) 50-100 тис. чол. В групі великих міст виділяють міста з кількістю жителів: 1) 100-200 тис.чол., 2) 200-400 тис. чол., 3) 400-1000 тис. чол., 4) понад 1 млн. чол. (міста-мільйонери). Використовуючи цю класифікацію, Б.С.Хорєв [85, с.37-39] запропонував 2 основні межі для класифікації міст з населенням менше, ніж 100 тис. чол. Серед таких міст він виділяє малі (з кількістю жителів менше 20 тис. чол.) і напівсередні міста (20-50 тис. чол.), об'єднавши їх у групу невеликих міст, а також середні міста (50-100 тис.чол.). Така класифікація найбільш прийнятна для використання як географами, так і спеціалістами містобудівних організацій та ін. Вона об'єднує в групи міста з приблизно однаковою соціально-економічною базою, спорідненими функціями.

Малі міста є у всіх країнах, але в кожній з них мають свою специфіку.Так, у США такі міста мають людність понад 2,5 тис. жит. і є діловими центрами для навколишньої сільської місцевості, або місцями життя і відпочинку людей. К європейських державах малі міста ("містечка") виконують роль торговельних, освітніх, ділових центрів, місць переробки сільськогосподарської сировини, життя і відпочинку людей. Такі містечка існували раніше в західному регіоні України, багато з них переродилось у малі міста, здобувши нові функції.

Для території України, яка характеризується густою мережею міських поселень, в групу малих міських поселень відносять міста з кількістю жителів менше 50 тисяч. Особливо це актуально стосовно західної частини України, яка має високу густоту міських поселень, які при низькому рівні ур-

банізації виконують роль господарсько-організаційних центрів для навколишньої території.

В межах групи малих поселень виділяються такі підгрупи: 1) до 10 тис. чол.; 2) 10-20 тис. чол.; 3) 20-50 тис. чол.; вони відрізняються одна від одної характером господарських функцій, роллю в системах розселення, способом життя людей, рівнем благоустрою, складом і величиною установ культурно-побутового обслуговування т. ін. Із збільшенням кількості жителів зростають розміри сельбищних територій, з'являється потреба у внутріміському транспорті, змінюється вигляд житлової забудови (зростає частка багатоповерхової забудови), стає складнішою і розгалуженішою мережа культурних, освітніх, побутових установ, збільшується рівень благоустрою, зростає величина капіталовкладень в розрахунку на 1 жителя і т.д. По таких показниках кожна з підгруп суттєво відрізняється одна від одної, але вони об'єднуються в одну групу за подібною роллю в системах розселення (центри локальних систем).

Серед малих міських поселень виділяють два типи поселень - міста і селища міського типу. Основними ознаками при їх розмежуванні є частка зайнятих в несільськогосподарських галузях, функціональна структура поселень, величина і структура соціально-економічного потенціалу, особливості виникнення, історичні умови розвитку та ін.

До категорії селищ міського типу відносять, згідно з "Положенням про порядок вирішення питань адміністративно-територіального поділу Української РСР", затвердженим указом Президії Верховної Ради від 12 березня 1981 р., населені

пункти, розміщені при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах по виробництву і переробці сільськогосподарської продукції, а також населені пункти, на території яких розташовані вищі та середні спеціальні навчальні заклади , науково-дослідні установи, санаторії та інші стаціонарні лікувальні та оздоровчі заклади, що мають державний житловий фонд з чисельністю населення понад 2 тис. чол., з яких не менше двох третин становлять робітники, службовці та члени їх родин. В окремих випадках до категорії селищ міського типу відносять населені пункти з чисельністю населення менше 2 тис. чол., але більше 500 чол., якщо вони мають близьку перспективу економічного і соціального розвитку, зростання кількості населення.

Однією з важливих ознак, які відділяють міста від селищ міського типу, є, як вважає С.О.Ковальов, їх організовуюча роль: адміністративно-господарське і культурно-політичне керівництво життям населених пунктів навколишніх територій [65, с.45]. На нашу думку, таке твердження невірне. Як міста, так і селища міського типу, є організаторами навколишньої території, в системах розселення вони виконують роль організаційно-господарських центрів, які організовують виробничу діяльність, забезпечують культурно-побутове обслуговування населення навколишньої сільської місцевості.

За своїми функціями і структурою зайнятості населення малі міста з кількістю жителів до 10 тис. чол. селища міського типу в сучасних умовах дуже подібні. Відмінності між ними стираються, насамперед, у регіонах з аграрно-промисло-

вим типом освоєння. Селища, які виконують функції районних центрів, іноді мають функціональну структуру господарства подібнішу до міст, ніж малі міста, які таких функцій не виконують. Нерідко в селищах міського типу частка працюючого населення у несільськогосподарських галузях є вищою, ніж в окремих малих містах. Критерії, за якими розрізняють міста і селища міського типу не витримуються, тому, на нашу думку, малі міські поселення з кількістю жителів менше 10 тис. чол. доцільно об'єднати єдиною назвою "містечка". Малі міські поселення концентрують значно більший соціально-економічний потенціал, ніж сільські населені пункти і в силу цього стають центрами "притягання" для навколишньої місцевості. Міста, як зазначає Д.Александер, не виникають самі собою, їх створюють навколишні сільські території для виконання функцій вузлових пунктів [8, с.80]. Міста розвиваються під впливом вимог, які ставлять інші території. Малі міські поселення виконують роль посередників у взаємодії різних частин території. Являючи собою пункти обміну, вони зручні і для концентрації в них виробництва. Визначну роль міст відносно навколишніх територій підкреслював М.М.Баранський: міста плюс транспортна мережа - це каркас, це кістяк, на якому все інше тримається, це кістяк, який формує територію, надає їй певної конфігурації [88, с.168].

Визначаючи роль міст в системах розселення, Г.М.Лаппо вважає, що міста утворюють інтегральну регіональну систему, що існує ієрархічно складена система міст - центральних місць, які всебічно обслуговують населення і господарство навколишніх районів [88, с.136]. Цієї ж думки дотримується і

Ю.І.Пітюренко [138]. Залежно від участі у внутрісистемних зв'язках міста можна поділити, на думку Г.М.Лаппо, на центральні міста-ядра систем і рядові міста з різною, переважно вузькою, спеціалізацією [88, с.137]. З цим важко погодитись. Кожне, навіть "рядове", місто завжди є центральним відносно навколишньої сільської місцевості. Всі малі міста і селища міського типу завжди виступають центрами (ядрами) локальних систем розселення, тому що вони є не тільки місцями розселення людей, але й виконують роль центрів, які організовують своїм впливом розвиток прилеглих неміських та інших міських поселень в системах розселення. Місто необхідно розглядати як спільність місця розселення людей, економічної бази та соціальної інфраструктури. На це наголошує у своїх дослідженнях Л.М.Корецький [81, с.16].

Міста мають свою ієрархію, вони взаємно підпорядковані, кожне виконує певні функції, формує свій радіус впливу і притягання.

В науковій літературі з географії населення існують різні спроби встановити ієрархію населених пунктів, в т.ч. міських. Значного поширення за кордоном набула концепція В.Кристаллера, названа в літературі "теорією центральних місць". Згідно з нею, робилися спроби встановити ієрархію населених пунктів залежно від їх просторового розташування в системі розселення. Міста різної величини розглядались як "центральні місця" для навколишніх територій (в сфері торгівлі, ділових і фінансових операцій, лікарської допомоги, культурного та побутового обслуговування та ін.). В.Кристаллер намагався встановити ідеальну схему взаєморов-

ташування міст різних ієрархічних рівнів, обумовлюючи цю ієрархію зосередженням в кожному з них певного набору функцій обслуговування населення. Основним недоліком цієї теорії є абстрактна математизація і підміна географічного простору (з усім його наповненням) однорідним геометричним простором. Однак незважаючи на ці недоліки, вчені використовували дану теорію, знаходячи нові критерії для визначення "центральності" населеного пункту. Пошуками ієрархії міст активно займались вчені США, Франції, колишнього Союзу РСР. Згідно з цією теорією, міста розглядаються не як ізольовані населені пункти, а у вигляді певної мережі (системи мереж). Але все більше виділяється думка про те, що міста є фокусами суспільного виробництва, а не тільки обслуговування населення. Виходячи з цього, замість виведення функцій міст із їх центральності, ієрархія міст встановлюється залежно від функцій, які вони виконують. В.В.Покшишевський (1962) вважає при цьому основними функції виробництва; географія виробництва створює ієрархію населених пунктів, визначає, які з них є центрами для інших поселень. Таке твердження, на наш погляд, не зовсім правомірне, бо важливу роль у формуванні "центральних місць" відіграє поряд з виробництвом і соціальна сфера.

Місце малих міських поселень в системі територіального поділу праці, їх взаємодію з навколишньою територією характеризують функції міст. Ці функції поділяються на економічні та неекономічні. Економічні функції відносяться до сфери виробництва і обігу, а неекономічні - це адміністративно-політичні, культурно-організаційні та ін.

Функції міст визначаються рівнем розвитку і структурою їх економічної і соціальної бази.

В складі економічної бази міст виділяють містоформуючі і містообслуговуючі галузі.До перших відносяться ті галузі та види діяльності, продукція і послуги яких переважно реалізуються поза межами даного міського поселення. Залучені в ці галузі необхідні ресурси забезпечують існування і розвиток міста, процес розширеного відтворення. Ті галузі, основна продукція яких не виходить за межі міста, відносять до містообслуговуючих. Дуже часто розділити галузі на містоформуючі та містообслуговуючі буває надзвичайно важко і навіть неможливо, бо одне і те ж підприємство (установа) може одночасно випускати продукцію (надавати послуги) для населення даного населеного пункту і навколишньої місцевості. Тому, на нашу думку, доцільно виділяти галузі, які складають економічну і соціальну базу міста, підкреслюючи при цьому їх містоформуючі чи містообслуговуючі функції. Це підтверджується і тим, що містоформуючими можуть бути як галузі виробництва, так і невиробничої сфери. Це найбільше стосується міських поселень, які виконують функції райцентрів. Вони містять комплекс установ і закладів, які виконують організаційно-управлінські, адміністративні функції для всього району.

Економічну базу малих міських поселень формують галузі виробництва (промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, будівництво), а соціальну базу - галузі невиробничої сфери (житлово-комунальне господарство, освіта, охорона здоров'я, культура, управління, побутове обслуговування,

торгівля та ін.). Економічна база зумовлює виникнення міста, визначає особливості його розвитку, забезпечує місто необхідними ресурсами для його функціонування. Соціальна база є не просто комплексом матеріально-речових елементів, вона характеризує рівень життя людей. Поєднання елементів економічної і соціальної бази в межах міського населеного пункту обумовлює виконання ним різних функцій.

Малі міські поселення, як і інші міста, можна представити як єдність трьох підсистем : а) народногосподарської основи (містоутворююча база); б) виробничої і соціальної інфраструктури (комунальне господарство, транспорт і зв'язок, сфера обслуговування); в) населення з його трудовим потенціалом. Ці підсистеми взаємопов'язані, вони забезпечують взаємне функціонування одна одної.

Малі міські поселення, як відмічає Б.С.Хорєв, - це стійка у просторі і часі категорія поселень [101, с.15]. Більшість з них тривалий час залишаються невеликими. Стійкість категорії малих міських поселень в просторі визначається тим, що кожний освоєний в господарському відношенні значний регіон вимагає певної сукупності міст, в тому числі і малих, які мають різну величину і тип, що відповідає умовам розвитку цього регіону.

Малі міські поселення як форми розселення людей і місця їх діяльності мають специфічні риси, які відрізняють їх від інших міст та сільських поселень. Це насамперед те, що жителі таких поселень зайняті в галузях, які пов'язані з освоєнням місцевих природних ресурсів (сільськогосподарських, лісових, мінеральних). Для них характерною є єдність

функціонування процесів життя (М.І.Фащевський, 1993), подібний рівень і якість життя. При цьому риси подібності тим більші, чим подібніший є вид господарської освоєності території. Сфери прикладання праці, умови праці, рівні споживання матеріальних і культурних благ, особливості відтворення населення, взаємодія з навколишнім середовищем будуть неоднаковими, наприклад, в регіонах з гірничопромисловим і аграрнопромисловим типами освоєння. Але вони будуть подібними у малих міських поселеннях одного регіону. На території з аграрно-промисловим типом освоєння значна частина населення малих міських поселень зайнята у сільському господарстві і галузях, які його обслуговують, та переробляють сільськогосподарську сировину, у добуванні та переробці нерудних корисних копалин. Залучення до господарського обігу природних сільськогосподарських ресурсів і незначних родовищ мінеральної сировини створює значно менший негативний вплив на навколишнє середовище, ніж у районах, де відбувається освоєння значних родовищ корисних копалин і швидкий ріст на цій основі промислового виробництва. Тому у малих міських поселеннях аграрно-промислових регіонів природні умови для проживання людей є, як правило, комфортними.

Малі міські поселеня мають, переважно, кращі умоки відтворення населення, ніж такі у сільській місцевості, а іноді - і у великих містах. За демографічними показниками вони займають проміжне становище між великими містами і сільською місцевістю.

В малих міських поселеннях вищий, ніж у селах, але значно нижчий, ніж у великих містах, рівень споживання ма-

теріальних і духовних благ. При цьому біологічні потреби людей задовольняються в них повніше, ніж у великих містах, а соціальні потреби - значно менше. Для реалізації людиною свого творчого потенціалу в малих міських поселеннях є обмежені умови. Жителі малих міських поселень не відокремлені від природи, санітарно-гігієнічні умови життя людей у цих поселеннях, як правило, кращі, ніж у великих містах. В таких поселеннях менш напружений ритм життя і тому психологічне навантаження на людину менше, а середовище для проживання людей сприятливіше, ніж у великих містах. Малі міські поселення тісно пов'язані з сільською місцевістю, виступають своєрідною "столицею" сільського району.

Особливою рисою, яка властива малим міським поселенням, є відставання розвитку сфери виробництва порівняно з великими містами, що накладає відбиток на соціальну сферу, інші сфери діяльності людей. Основною проблемою, яка стоїть перед малими міськими поселеннями, є активізація їх соціально-економічного розвитку. Вона не полягає тільки в промисловому розвитку, як це вважають окремі дослідники, бо посилене промислове будівництво неминуче приведе до переростання малого міста у середнє чи велике. А поміж тим, поряд з великими містами, що мають складну функціональну структуру, повинні існувати і невеликі міста, які виконували б роль організаційно-господарських центрів навколишньої території. Активізація малих міських поселень полягає насамперед у тому, щоб добитися піднесення їх економіки шляхом вдосконалення форм організації виробництва і обслуговуючої бази відповідно до природних і економічних умов. Вона виявляється

і у забезпеченні модернізації інфраструктури, побуту щоб поліпшити умови життя і праці людей, відрегулювати міграційні потоки в малих міських поселень і сіл у великі міста, створити умови для поліпшення демографічної ситуації і т.д. Територіально-планувальний аспект активізації малих міських поселень полягає в тому, щоб встановити місце конкретного малого міського поселення в загальній мережі розселення і обгрунтувати територіальну модель системи розселення, в межах якої повинні дістати розвиток міста різного розміру і функцій [101. с.24-25].

1.2. Класифікація та типологія малих міських поселень

Міські поселення є важливими центрами господарства і вузлами соціально-економічних зв'язків. Для наукового обгрунтування процесів комплексного розвитку цих поселень, вирішення розробки методичних і практичних проблем територіального управління необхідно визначити риси подібності і відмінності між окремими поселеннями, провести їх класифікацію і типологію.

Перед тим, як приступити до класифікації і типології малих міських поселень, необхідно вияснити суть термінів, які їх означають, бо трактування їх в сучасній науковій літературі не є однозначним. Іноді ці терміни ототожнюють, що не є правомірним. Це відзначають Е.Б.Алаєв (1977), М.Д.Шаригін (1975), О.І.Шаблій (1978), У.І.Мересте і С.Я.Ниммик (1984), Г.М.Федоров (1985) та ін. Зокрема, Е.Б.Алаєв вважає, що класифікація застосовується, насампе-

ред, для відображення стадій розвитку явищ або ієрархічних систем, а типологія фіксує сукупності відмінних якостей явищ; класифікація відмічає переважно кількісні показники, а типологія - якісні [6, с.68].

О.І.Шаблій зазначає, що типізацію і класифікацію логічно з'єднувати по рівнях наукового пізнання, розуміючи типологію як передкласифікаційний етап дослідження. В класифікації важливим є перетин різних класів одного рівня, а в типології явища перетину і накладання спостерігаються постійно [193, с.79].

Визначаючи типологію і класифікацію міських поселень, Л.М.Корецький під типом міст розуміє їх сукупність, яка має внутрішню єдність і якісні ознаки, а класифікація, на його думку, утворюється внаслідок деталізації типів міст по групах, які відрізняються вже переважно кількісними показниками [81, с.4]. Особливістю типізації міст є те, що вона, крім основної якісної ознаки, включає елементи класифікації, бо завжди якісні характеристики міста визначаються його кількісними параметрами, насамперед, людністю.

В географічній літературі питання типології і класифікації міських поселень розглядаються досить широко (В.Г.Давидович, О.А.Констянтинов, С.О.Ковальов, Ф.Д.Заставний, П.С.Коваленко, В.В.Ковтун, Л.М.Корецький, А.В.Степаненко, Ю.І.Пітюренко, В.С.Хорев та ін.). Однак, ще мало уваги приділяється виділенню типів і класів серед малих міст та селищ міського типу. Вивчення таких питань надзвичайно важливе для територій з низьким рівнем урбанізації, в складі яких такі поселення становлять переважну більшість серед

міських поселень.

Малі міські поселення, як і всі міста, можна класифікувати за величиною (людністю), географічним положенням, функціями, участю в територіальному поділі праці і системах розселення та ін. Варіанти таких класифікацій запропоновані українськими і зарубіжними науковцями.

Найчастіше трапляються класифікації міських поселень за величиною (кількістю жителів), в яких всі малі поселення відносяться до одного класу (до 50 тис.чол.). Однак, у цей клас об'єднуються надто різні поселення як за людністю, так і за рівнем соціально-економічного розвитку, роллю в системах розселення. Виходячи з того, заслуговує на увагу класифікація, запропонована В.Г.Давидовичем [1960]. Категорію міст з кількістю жителів до 50 тис. чол. він поділяє на такі групи: а) дуже малі міста (менше 10 тис. чол.), б) малі міста (10-20 тис. чол.), в) напівсередні міста (20-50 тис. чол.). В кожну групу входять міські поселення, які дуже подібні за функціями, способом життя людей, економічними і соціальними проблемами, екологічною ситуацією та ін. Для потреб районної планіровки ще більше підходить класифікація малих міських поселень, прийнята Держбудом колишнього СРСР. Відповідно до неї виділяються такі групи малих міських поселень: а) до 5 тис. чол., б) 5-10 тис. чол., в) 10-20 тис. чол., г) 20-50 тис. чол. Така класифікація найбільше підходить для тих регіонів, в яких склалася густа мережа малих міських поселень, таким є і Західний регіон України, Тернопільська область, зокрема.

Величина населеного пункту і його адміністративний ста-

тус відображають формальне положення поселення в системі розселення регіону, але не є останнім для типології і класифікації міст. При оцінці процесів розвитку міст і розробці їх типології необхідно враховувати не окремі ознаки, а їх систему, виходячи з того, що місто виконує різноманітні функції. Тому, вважає Л.М.Корецький, система показників повинна характеризувати місто як місце проживання і виробництва, просторової організації продуктивних сил, як політичний і культурний центр певної території [81,с.16]. Деяке уявлення про положення малих міських поселень в системах розселення, про їх організаційну роль в таких системах можна отримати з функціональної типології міст. Існування міст, які належать до різних типів, обумовлене доцільністю мати різні ланки господарського механізму, і їх розвиток слід розглядати в сукупності, як такі, що складають єдиний цикл.

Завдання функціональної типології полягає у виявленні характеристик особливостей у виробничій діяльності населення, визначенні ролі даного поселення в територіальній організації виробництва і його місця в системі розселення. Критеріями визначення функціонального типу поселення є співвідношення зайнятих в різних галузях господарства, а також галузева структура господарства, інтенсивність, структура і напрям економічних зв'язків та ін. За цими ознаками малі міста можна поділити на такі групи: промислові, промислово-транспортні, лікувально-оздоровчі (рекреаційні), господарські центри місцевого значення, центри аграрно-промислових комплексів [71, с.84]. Критерії, які використовуються для віднесення міста до того чи іншого типу, охарактеризував

А.В.Степаненко (1978). Головним при цьому були людність міста і його народногосподарські функції, виражені коефіцієнтами локалізації (за кількістю зайнятих), а також адміністративний статус міста, положення в системі розселення та ін. Так, до міст з переважаючими промисловими функціями відносять ті, в яких зайнятість в промисловості перевищує середньодержавний рівень.

До міст з переважанням промислових і транспортних функцій належать ті пункти, в яких у промисловості зайнято понад 30%, а на транспорті - понад 20% працівників. Є також група міст з особливо розвинутими транспортними функціями, в яких рівень зайнятості на транспорті перевищує 30%. Виділяють міста, в яких переважають промислові і рекреаційні функції, або тільки рекреаційні. В окрему групу виділяють центри аграрно-промислових комплексів. Вони відзначаються невеликою людністю, незначною зайнятістю в промисловості, великою кількістю працівників сільського господарства.

Функціональний аналіз міст західного регіону України свідчить, що міста кожного типу, крім основної, виконують ряд інших функцій. Зокрема, внаслідок значного розвитку агропромислового комплексу значні промислові і транспортні центри виконують роль агропромислових комплексів, або можуть їх виконувати.

Особливу групу, на думку А.В.Степаненка [71, с.4], становлять господарські центри місцевого значення. Ми вважаємо, що виділення такого типу поселень в даній типізації неправомірне, бо поряд із народногосподарськими функціями тут враховуються і положення міста в системі розселення. В групу

господарських центрів місцевого значення (за А.В.Степаненком) можуть входити поселення з переважанням різних функцій (промислових, агропромислових, рекреаційних та ін.), які одночасно виконують організаційно-господарські функції відносно навколишніх поселень. Виділення типів міст за господарськими функціями не вичерпує можливостей типізації поселень.

Важливе наукове і практичне значення має типізація малих міських поселень за їх роллю в системах розселення. Спроба такої типізації поселень, які виконують роль центрів адміністративних районів, вироблена С.А.Ковальовим [67, с.54-72], який виділяє серед них такі групи:

1. Малі поселення-райцентри з нерозвинутими виробничими функціями.

2. Райцентри з розвинутими функціями місцевих економічних районів:

а) з переважанням розподільчих, заготівельних, транспортних функцій;

б) з переробкою даних видів місцевої сільськогосподарської сировини;

в) комплексного типу (а+б); г) найбільш розвинуті комплексні, з переробкою багатьох видів сільськогосподарської продукції і значною місцевою промисловістю.

3. Райцентри з розвинутими функціями місцевих економічних центрів і одночасно центри великих колгоспів чи радгоспів із значним сільськогосподарським населенням.

4. Районні центри - опорні пункти лісоексплуатації.

5. Промислові міста з функціями райцентрів і розвитком поряд з іншими виробництвами також переробки сільськогоспо-

дарської продукції.

Додатковими ознаками для дальшої диференціації цієї функціональної схеми можна вважати:

1) розвиток в райцентрах функцій підготовки кадрів спеціалістів для сільськогосподарських районів, а також наявність значних наукових закладів, які обслуговують різні галузі господарства;

2) розвиток функцій міжрайонного обслуговування. Обидві ознаки мають містоформуюче значення і відбиваються на зв'язках райцентру з сільською місцевістю.

Міжрайонні функції нерідко виражені в малих міських поселеннях, які розташовані поблизу залізничних шляхів і до яких сходяться дороги з глибинних районів. Інший фактор утворення міжрайонних функцій в окремих центрах - розміщення в них великих підприємств, сировинна зона яких виходить за межі одного адміністративного району, а також концентрація навчальних закладів обласного значення. Існує ще особливий варіант: райцентри є містами-супутниками великого міста, з якого з певних міркувань винесено всі районні заклади у одне з близьких міських поселень.

Крім функцій районних і міжрайонних центрів малі міські поселення виконують організаційно-господарські функції для локальних систем розселення. Успішною спробою провести класифікацію і типізацію міських поселень, в т.ч. і малих, на території нашої держави є схема Л.М.Корецького [81, с.3-22], в якій поєднано різні критерії (народногосподарські функції, районоутворюючу і адміністративну роль, економічні показники). На його думку, малі міські поселення, які виконують

роль районних центрів, і міста місцевого значення входять в склад міської системи розселення і одночасно "очолюють" систему сільського населення. Така подвійна роль цих населених пунктів не зовсім обгрунтована, бо сільські і міські поселення настільки тісно взаємопов'язані, що говорити про те, що існує система міського і система сільського розселення, на нашу думку, не зовсім правомірно. Це підтверджується і тим, що нерідко взаємозв'язки між сусідніми міськими, або сільськими поселеннями значно слабші, ніж між містом-центром системи розселення і її елементами. Виходячи з того, що малі міські поселення є одночасно елементами системи розселення та господарського комплексу, для вдосконалення територіальної організації господарства адміністративних областей і районів необхідно дану схему деталізувати. Це можна зробити, вивчивши детально функціональну структуру міських поселень, їх роль в системах розселення різних таксономічних рангів.

Важливою ознакою, яку необхідно враховувати при виділенні типів міських поселень, є їх економіко-географічне положення. За цією ознакою виділяють міські поселення, які займають центральне положення в системі розселення, і периферійні поселення. При цьому не слід виходити лише суто з геометричної "центральності" населеного пункту, а необхідно враховувати його транспортне положення, доступність до інших населених пунктів системи розселення. Важливими показниками, які можуть використовуватись для цього, є індекси доступності, центральності, положення об'єкта в системі (О.І.Шаблій, 1982).

В межах області важливо класифікувати міські поселення

за їх економіко-географічним положенням щодо обласного центру. За цією ознакою можна виділити такі групи поселень:

1) міські поселення І порядку - міста і селища, які знаходяться навколо обласного центру в безпосередній близькості від нього;

2) міські поселення ІІ порядку - міста і селища, які сполучені з обласним центром через поселення І порядку;

3) міські поселення ІІІ порядку - периферійні поселення, які сполучені з обласним центром через міста і селища І і ІІ порядку, нерідко "тяжіють" до обласних центрів суміжних областей.

Важливою ознакою, яка впливає на функціонування міського поселення є його адміністративний статус. Міста і селища як об'єкти управління, можуть бути обласного і районного підпорядкування.

Генетична класифікація населених пунктів передбачає поділ їх на групи за часом і причинами виникнення, а також за ступенем збереження історичних рис у сучасному вигляді і плануванні міста. Така класифікація важлива не стільки для вивчення сукупності міських поселень, як для вивчення внутрішньої структури міст. Вияснення часу виникнення міста і пройденого ним шляху розвитку необхідні для розуміння сучасних функцій міста, які в значній мірі формуються під впливом історичного розвитку. Умови виникнення і розвитку міст відрізняються у різних регіонах України. В промислових регіонах (Донбас, Прикарпаття та ін.), де міста виникають на основі розробки корисних копалин і розвитку обробної індустрії, багато з них формуються як спеціалізовані промис-

лові або транспортні центри. Вони, як правило, зростають швидкими темпами, "обростаючи" галузями соціальної сфери. В староосвоєних агропромислових районах розвиток міських поселень відбувається повільно, серед них ріако виділяється обласний центр (великі місто), може бути 1-2 середніх міст, а всі решта - малі міські поселення. В цих регіонах значна кількість міських поселень - селища міського типу, утворені із великих сіл внаслідок надання їм статусу центра адміністративного району. В малих містах розвинуті переважно галузі, які переробляють сільськогосподарську сировину, виробляють товари народного споживання, осереджені установи і заклади соціальної сфери, які надають послуги для населення навколишньої місцевості. Такі міські поселення розвиваються повільно, нерідко втрачаючи певні функції (переважно адміністративні), сповільнюють свій розвиток, кількість населення в них зменшується. До таких регіонів відноситься і Тернопільська область. За генетичними ознаками міські поселення цієї території об'єднуються у такі групи: 1) старі міста, які виникли ще у княжу добу і феодальний період як торговельні центри і воєнно-оборонні пункти і розвиваються як промислові та культурно-освітні центри, як організаційно-господарські центри для навколишньої території;

2) нові міські поселення, які виникли у радянський період внаслідок набуття ними статусу районних центрів:

а) поселення, які зберегли статус районних центрів і розвиваються як організаційно-господарські центри для адміністративного району;

б) поселення, які втратили статус районних центрів і

розвиваються як центри кущових систем розселення;

3) нові селища, які виникли як промислові чи агропромислові центри навколо підприємств по переробці місцевої сировини (сільськогосподарської, природних будівельних матеріалів).

Процеси розвитку міста відображаються безпосередньо на його людності і функціональній структурі, тому можна стверджувати що генетична класифікація не має першорядного значення. Основними повинні бути класифікація поселень за кількістю жителів та функціями. Разом з тим, жодна з ознак, за якою проводиться класифікація міст (поселень взагалі), не повинна застосовуватись в застиглому стані. Про це писав ще у 1957 р. О.А.Константинов:"Основним недоліком існуючих класифікацій міст є їх статичний характер. Як правило, тип міст встановлюється на базі системи ознак, взятих на певну дату" [74, с.89]. А правильно визначити тип міста можна лише в тому випадку, якщо знати в якому напрямі воно розвивається, тобто шляхом аналізу динаміки розвитку міста. При цьому не слід змішувати час виникнення міста як ознаку класифікації міст і динамічний метод, який необхідно застосовувати для кожної з ознак, за якою здійснюють економіко-географічну типологію і класифікацію міст.

Після ознайомлення із основними схемами типізації міст, які існують в сучасній географічній літературі, необхідно відмітити, що всі вони складені для всіх міських поселень певної території і не зовсім повно відбивають відмінності, які існують між різними групами малих міських поселень. Необхідна нова схема, в якій би поєднувались різні ознаки (пе-

редусім людність, функціональна структура поселення, його географічне положення, а також "зона впливу" на інші населені пункти у системі розселення). Така схема може бути різною для окремих областей, бо на формування тих чи інших типів малих міських поселень значною мірою накладає відбиток рівень господарського освоєння і тип освоєння території, які мають значні відмінності по регіонах України, і навіть по окремих областях. Виявити основні типи міських поселень можна лише на основі аналізу різноманітних показників. Така класифікація для староосвоєних територій з високою густотою сільського населення і великою кількістю малих міських поселень буде розроблена в четвертому розділі на прикладі Тернопільської області.

Розподіл міських поселень за кількістю жителів, функціями, значенням в системі виробництва і розселення, особливостями економічного і соціального розвитку є основою для визначення стратегічних напрямків управління їх комплексним розвитком. Типологія є важливим інструментом в управлінні міським розселенням і у визначенні перспектив його росту. Наукове і практичне значення типології полягає у використанні її для планомірного регулювання системи міського розселення, обгрунтування містобудівних заходів, регіонального розвитку об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, визначення темпів розвитку окремих категорій міст, ефективної територіальної організації культурно-побутового обслуговування [166, с.43-44].

1.3. Методологічні та методичні основи географічного дослідження малих міських поселень

Розробка методичних основ дослідження малих міських поселень є важливим завданням даної дисертаційної роботи. Теоретичні питання методики дослідження міських поселень знайшли своє відображення в наукових працях Г.М.Анісімової, Н.І.Блажко, В.Г.Давидовича, П.С.Коваленка, О.П.Литовки, С.Я.Ниммик, В.Й.Мурель, С.С.Мохначука, Ю.І.Шітюренка, Д.Г.Ходжаєва, Б.С.Хорева, У.Ізарда, І.М.Таборської, О.Г.Топчієва, А.В.Степаненка, О.І.Шаблія та ін.

Але ще немає єдиного наукового підходу до вивчення міських поселень, в т.ч. і малих, їх ролі в системах розселення різних таксономічних рівнів. Тому в дисертації ставиться мета - поглибити методичні основи їх дослідження, використовуючи загальні положення аналізу складних соціально-економічних явищ. При цьому за основу взято такі теоретичні положення:

1. Малі міські поселення є важливими центрами локальних систем розселення, з'єднувальною ланкою між великими і середніми містами та сільськими населеними пунктами в обласній системі розселення.

2. Місце і роль малих міських поселень у системах розселення визначається їх людністю, функціональною структурою.

3. Соціально-економічний розвиток малих міських поселень зумовлюється станом їх економічної і соціальної бази, демографічними процесами, які відбуваються в них, екологічною ситуацією.

Дослідження міських поселень - складний, різнопланový процес, для нього необхідне застосування загальнонаукових і спеціальних економіко-географічних методів і підходів (системний підхід, статистичне, математичне і картографічне моделювання, польових досліджень, літературний та ін.). За їх допомогою можна дослідити особливості функціонування міст, їх демографічний, економічний і соціальний потенціал, функціональну і територіальну структуру господарства, визначити шляхи їх дальшого розвитку в системах розселення і т.д.

Дослідження міст проводиться по декількох етапах, на кожному з яких використовуються різноманітні методи. На першому етапі важливо проаналізувати сучасну мережу малих міських поселень досліджуваної території (в даному випадку - області), виявити їх місце і роль в системах розселення різних таксономічних рангів (обласній, районних, кущових, елементарних). Для цього необхідно проаналізувати мережу міських поселень, їх функціональні типи, ступінь функціональної розвинутості. Для аналізу мережі поселень використовуються дані про кількість поселень, чисельність населення в них. Величина поселень тісно пов'язана з виконанням ними певних функцій (адміністративних, виробничих, організаційно-господарських, культурних, освітніх, торговельних та ін.). Вивчення ступеня розвинутості функцій малих міських поселень проводиться за методикою Ю.І.Пітюренка (1977). Для цього нами встановлена шкала бальних оцінок функцій поселень. Вона представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Шкала бальних оцінок для визначення функцій малих міських поселень

Установи, підприємства	Бали	Установи, підприємства	Бали
1	2	3	4
А. По управлінню і обслуговуванню в-цтва	-	Торговельні	
Контора колгоспу (радгоспу)	2	продмаг	0,5
		промтмаг	1,0
Адміністративні установи районного значення	20	спеціалізований магазин	1,5
		універмаг	2,0
Селищна Рада	3	Їдальня, кафе, ресторан	0,5
		Д. Побутові	
Промислове підприємство	3-5		
		приймальні пункти	0,5
		майстерні	0,5
		комбінат побутового обслуговування	1,0
Б. Культурно-освітні			
		Відділення зв'язку і ощадна каса	1,0
Початкова школа	0,1	Районне відділення зв'язку	3,0
		Дім побуту (районний)	2
Неповна середня школа	0,5		
середня школа	1,0		
профтехучилище	2,0		
технікум	5		
спецшкола	2		

1	2	3	4
дитсадок	0,3		
клуб,			
будинок культури	1,0		
бібліотека	0,5		
музей	0,5		
В. Лікувально-профілактичні			
фельдшарсько-акушерський пункт	0,5		
амбулаторія	1,0		
аптека	0,5		
дільнича лікарня	2,0		
районна лікарня	4,0		
поліклініка, лікувально-профілактичні установи	3,0		

Дослідження ступеня розвинутості функцій малих міських поселень за допомогою системи бальних оцінок є основою для оцінки їх системоутворюючого значення.

Для встановлення тісноти зв'язків між людністю поселень і функціями, які вони виконують, використовується коефіцієнт кореляції. Кореляційні відношення між значеннями ознак описуються регресійним рівнянням [92, с.43-44]. Користуючись ним, можна обчислити трендову поверхню і поверхню залишків регресії, які ілюструють відхилення значень у пунктах від кореляційної залежності.

Положення кожного міста в системі розселення можна встановити, якщо представити просторове розміщення міст у

вигляді графа, вершини якого - міста, а ребра - транспортні магістралі, тобто змоделювати лінійно-вузлову структуру продуктивних сил. Вигляд такого графа представлений на рис. 4. За його допомогою можна встановити міри центральності, ієрархічного положення, оцінку положення міст в системі розселення та ін.

Ступінь вершини - це кількість інцидентних їй ребер

Індекс доступності абсолютний (S_i) вершини a_i - сума відстаней d_i від неї до всіх інших вершин графа. Чим більший цей показник, тим гірше положення міста в системі розселення. Положення міст відносно центрального в системі розселення характеризують відносні показники - індекси Бавелаша і Бічема.

Індекс Бавелаша (B_i) вершини a_i - це відношення дисперсійної величини (S) графа до індекса доступності (S_i) вершини a_i:

$$B_i = S : S_i,$$

де $S = \sum_{i=1}^{n} S_i$, тобто сума індексів доступності всіх вершин графа

Індекс Бічема (R_i) вершини a_i - визначається за формулою $R_i = (n - 1) : S_i$,

де S_i - індекс доступності вершин графа, n - кількість вершин.

Вершина з найбільшим R_i є центральною. Міра оцінки положення об'єкта в системі (K_s) є відношення його індекса доступності до індекса доступності центрального об'єкта (в

даному випадку обласного центру).

Мірою ієрархічного положення K_s об'єкта є його топологічна віддаленість від центрального об'єкта (це кількість ребер від певної вершини до центральної по найкоротшому ланцюгу). За допомогою цих показників визначається переважно їх розташування, але вони не дають уявлення про взаємну динаміку розвитку міських поселень в системі. Це можна дослідити, застосувавши формулу Ципфа [192, с.31]

$$lg\ H_j = lg\ C - a\ lg\ j,$$

або

$$H_j = Cj^{-a},$$

де H_j - обчислювальна людність j-го міста;

j - ранг цього міста за фактичною людністю;

a - коефіцієнт, який дорівнює тангенсу кута нахилу лінії регресії в логарифмічних координатах (міра контрастності міських поселень в їх системі);

C - коефіцієнт, який дорівнює розрахунковій людності першого міста в системі.

Разом з тим слід зазначити, що міста не можуть розвиватись ізольовано, без тісного взаємозв'язку із всіма населеними пунктами певної території. Просторові зв'язки між малими міськими поселеннями і великими містом (обласним центром), а також селами в системі розселення, можуть бути визначені за допомогою аналізу показників потенціалу поля розселення (демографічний потенціал). Його встановлюють за допомогою такої формули [192, с.30]:

$$V_j = H_j + \sum_{i-1}^{n} \frac{H_j}{d_{ij}},$$

де H_j - людність j-го (j-1,2...n) поселення, потенціал якого визначається;

H_i - людність i-го (i-1,2...n) міського поселення;

d_{ij} - відстань від i-го до j-го міського поселення.

Результати обчислень наносяться на карту і за допомогою способу ізоліній встановлюються зони впливу кожного з міських поселень області.

На другому етапі дослідження малих міських поселень важливо проаналізувати демографічну, економічну, соціальну і екологічну ситуацію, яка склалася в них.

Соціально-економічні явища в житті суспільства чітко відбиваються в демографічних процесах. Дані про склад і природний рух населення є узагальнюючими показниками процесів, що безпосередньо проходять в народонаселенні. Наше дослідження полягає в тому , щоб виявити роль малих міських поселень в системі розселення, і зв'язані з цією роллю специфічні риси в природному русі населення, показати не тільки своєрідність природного руху населення малих міських поселень, але й появи в ньому загальних закономірностей притаманних природному руху всього населення, особливо міського.Це надзвичайно важливо тому, що сучасні демографічні процеси ще довго відчутно впливатимуть на кількість населення, його структуру, особливості зайнятості та ін.

При вивченні демографічних процесів необхідно прослідкувати тенденції зміни показників народжуваності,

смертності, природного приросту населення, особливості статево-вікової структури населення. Це дасть можливість встановити основні проблеми, пов'язані із життям людей різних вікових груп, виявити їх потреби, можливості використання їх у різних галузях господарства тепер і у перспективі.

Важливим напрямом дослідження малих міських поселень є вивчення їх економічної і соціальної бази. Це важливо для визначення перспектив розвитку міста, обгрунтування напрямів цього розвитку, вдосконалення галузевої структури господарства, раціонального використання природних, трудових ресурсів.

Економічна база міст визначається значною мірою за кількістю зайнятих в різних галузях господарства міста. Виходячи з того, що показник зайнятості населення охоплює весь обсяг виробничої і невиробничої діяльності, враховує людський чинник, його можна вважати ключовим у соціально-економічних дослідженнях малих міських поселень. При аналізі зайнятості населення таких поселень Тернопільської області прослідковується ряд особливостей, які дають змогу визначити домінуючі функції в господарстві цих міст, виявити їх залежність від розміру, динаміки, людності і територіальної організації міських поселень.

Зайнятість населення у матеріальному виробництві малих міст визначається переважно такими галузями, як промисловість, будівництво, транспорт, а селищ міського типу - ще й сільським господарством. Основною містоутворюючою галуззю малих міських поселень, як і міст взагалі, є промисловість. Для її аналізу використовуємо дані про чисельність зайнятих,

кількість підприємств, товарну продукцію і основні виробничі фонди у малих міських поселеннях, частку кожного поселення по цих показниках у області та ін. Для характеристики територіального зосередження підприємств різних галузей, виробництва ними продукції складаємо таблиці, які мають вигляд балансів. Для них приймаємо такі умовні позначення:

$a_1, a_2 \ldots a_n$ - галузі промислового комплексу;

$m_1, m_2 \ldots m_n$ - міські поселення;

$y_1^{(a_n)(m_n)}$ - кількість підприємств a_n -і галузі в m_n-му місті;

$y_2^{(a_n)m_n}\ y_3^{(a_n)m_n}$ - питома вага цих підприємста у загальній кількості $_1d_1$, $_1d_2$, підприємств a_n галузі, у промисловому комплекої міста

$y_{1d_3}^{(a_n)m_n}$ у промисловості всіх міських поселень області;

$y_2^{(a_n)m_n}$ - виробництво товарної продукції a_n-ою галуззю m_n-го міста;

$y_{2d_1}^{(a_n)m_n}\ y_{2d_2}^{(a_n)m_n}$ - частка цієї продукції від загального виробітку продукції d_n-ої галузі, від промислової продукції m_n-го міста, від такої ж продукції міських поселень області

$y_{2d_3}^{(a_n)m_n}$

Ці значення заносимо в таблицю (табл. 2).

Таблиця 2

Показники розвитку галузей промисловості у малих міських поселеннях області

Міста і селища міського типу	Галузі промисловості				
	a_1	a_2	...	a_n	Всього
M_1	$y_1^{(a_1)m_1}$, $y_{1d_1}^{(a_1)m_1}$, $y_{1d_2}^{(a_1)m_1}$, $y_{1d_3}^{(a_1)m_1}$	$y_1^{(a_2)m_1}$, $y_{1d_1}^{(a_2)m_1}$, $y_{1d_2}^{(a_2)m_1}$, $y_{1d_3}^{(a_2)m_1}$	...	$y_1^{(a_n)m_1}$, $y_{1d_1}^{(a_n)m_1}$, $y_{1d_2}^{(a_n)m_1}$, $y_{1d_3}^{(a_n)m_1}$	$\sum_{n=1}^{n} y_1^{(a_1)m_1}$
M_2	$y_1^{(a_1)m_2}$, $y_{1d_1}^{(a_1)m_2}$, $y_{1d_2}^{(a_1)m_2}$, $y_{1d_3}^{(a_1)m_2}$	$y_1^{(a_2)m_2}$, $y_{1d_1}^{(a_2)m_2}$, $y_{1d_2}^{(a_2)m_2}$, $y_{1d_3}^{(a_2)m_2}$	...	$y_1^{(a_n)m_2}$, $y_{1d_1}^{(a_n)m_2}$, $y_{1d_2}^{(a_n)m_2}$, $y_{1d_3}^{(a_n)m_2}$	$\sum_{n=1}^{n} y_1^{(a_n)m_2}$
M_n	$y_1^{(a_1)m_n}$, $y_{1d_1}^{(a_1)m_n}$, $y_{1d_2}^{(a_1)m_n}$, $y_{1d_3}^{(a_1)m_n}$	$y_1^{(a_2)m_n}$, $y_{1d_1}^{(a_2)m_n}$, $y_{1d_2}^{(a_2)m_n}$, $y_{1d_3}^{(a_2)m_n}$	...	$y_1^{(a_n)m_n}$, $y_{1d_1}^{(a_n)m_n}$, $y_{1d_2}^{(a_n)m_n}$, $y_{1d_3}^{(a_n)m_n}$	$\sum_{n=1}^{n} y_1^{(a_n)m_n}$
Всього	$\sum_{n=1}^{n} y_1^{(a_1)m_n}$	$\sum_{n=1}^{n} y_1^{(a_2)m_n}$	...	$\sum_{n=1}^{n} y_1^{(a_n)m_n}$	$\sum\sum_{n=1}^{n} y_1^{(a_n)m_n}$

Для вивчення соціальної бази малих міських поселень доцільно використовувати нормативний підхід. Він дасть змогу виявити рівень розвитку матеріальної бази окремих видів обслуговування. При цьому користуємося нормативами, визначеними державними органами управління.

Науково-обгрунтовані норми передбачають максимальне задоволення потреб населення в матеріальних благах і послугах

при даному рівні розвитку продуктивних сил. Нормативи встановлюються в розрахунку на одну людину чи 1000 жителів, основні з них представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Нормативи забезпеченості населення основними видами послуг (в розрахунку на 1000 жителів)

Види послуг	Одиниці виміру	Нормативне значення
Школи	місць	149
Дитсадки	-"-	70
Клуби	-"-	40
Кінотеатри	-"-	40
Бібліотеки	книг	8000
Лікарні	ліжок	7,7
Поліклініки	відвідувань на день	24
Магазини продтоварні	кв.м.	50
Магазини промтоварні	кв.м.	140
Підприємства громадського харчування	місць	40

Порівнявши показники, які характеризують рівень того чи іншого виду обслуговування у певному населеному пункті із нормативним, зможемо визначити рівень забезпеченості людей цього поселення даним видом послуг.

Для встановлення рівня розвитку соціальної сфери міста необхідно обчислити інтегральний показник. Його можна визначити за формулою [111, с.117].

$$t_i = \sum_{n-1}^{n} K_j \frac{U_n}{U_{max}},$$

де:

t_i - інтегральний індекс розвитку обслуговування в населеному пункті;

K_j - постійний коефіцієнт; $K_j = \frac{U_n}{U_{поч}}$;

U_n - рівень розвитку або споживання послуги в населеному пункті;

U_{max} - максимальний рівень обслуговування в регіоні;

$U_{поч}$ - науково обгрунтована норма споживання послуги;

n - кількість населених пунктів.

Такий показник поряд з показниками демографічного потенціалу, рівня розвитку економічної бази може бути використаний для виявлення "зони притягання" міського поселення, його місця в системі розселення.

Економічна і соціальна база міст - складне явище, яке визначається великою кількістю ознак, що характеризують її структуру, динаміку розвитку та ін. Для визначення груп міських поселень за особливостями розвитку і структурою соціально-економічної бази використовуються методи багатовимірного аналізу. Для цього відбираються найсуттєвіші ознаки об'єктів і групуються за допомогою прийому "дерево поєднань" Б.Беррі (методика описана О.І.Шаблієм [с.53-64]). Для багатовимірного аналізу міських поселень формуємо матриці даних по таких блоках "Населення", "Промисловість", "Соціальна сфера", "Житловий фонд" (див. додатки 8. За допо-

могою комп'ютерної програми, складеної В.С.Грицевичем (мова Paskal), отримуємо графи "дерево поєднань", за допомогою якого виділяємо групи міських поселень, тобто здійснюємо їх класифікацію. Така класифікація є основою для створення перспективної моделі поселень, визначення основних параметрів їх розвитку.

Важливе значення для встановлення особливостей соціально -економічного розвитку міських поселень має вивчення екологічної ситуації, яка склалася в них. При цьому важливо проаналізувати стан антропогенного навантаження на навколишнє середовище, особливості використання компонентів природи. Для аналізу навантаження на компоненти природного середовища (повітря, води, землі) використовуємо показники, які характеризують рівень їх забрудненості відносно гранично допустимих концентрацій (ГДК). Маючи їх значення, можна встановити основні заходи, які необхідно проводити для поліпшення екологічної ситуації в кожному міському поселенні. На основі співставлення показників, які характеризують антропогенне навантаження на різні компоненти природного середовища, встановлюємо групи поселень з різними типами екологічної ситуації. Для кожної з цих груп існує різний ступінь екологічних обмежень щодо функціонування промислових підприємств, об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, будівництва нових господарських об'єктів. На основі застосування різноманітних методів до всебічного вивчення демографічних, економічних і соціальних проблем малих міських поселень визначаються основні напрями вирішення цих проблем в умовах переходу господарства області на ринкові відносини.

Розділ II. МАЛІ МІСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ РОЗСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Місце і роль малих міських поселень в системі розселення

В сучасних умовах виходу держави в економічної кризи важливим завданням є вдосконалення територіальної організації продуктивних сил, в т.ч. визначення оптимальних шляхів перспективного розселення. Основними формами територіальної організації населення в сучасних умовах є системи розселення різних таксономічних рангів. В межах адміністративної області - це обласна система розселення, яка являє собою функціонально взаємопов'язане поєднання населених пунктів і їх локально-виробничих спільностей, яке сформувалося внаслідок поглиблення територіального поділу та інтеграції праці, вдосконалення управління процесами розвитку виробництва і розселення в межах обласної територіальної спільності [52, с.4]. В її межах виділяються такі рівні локальних систем розселення: елементарні, кущові, районні, міжрайонні (Б.І.Заставецький, 1987). Основу цих систем становлять населені пункти -місця життя людей, місця виробництва, вузли економічних зв'язків.Ці пункти відрізняються за людністю, функціями, географічним положенням, зовнішнім виглядом, соціально-економічною базою, за місцем і роллю в системах розселення.

Система розселення Тернопільської області охоплює тери-

торію 13,8 тис.кв.км, на якій нараховується 1043 населених пунктів, серед них - 1008 сільських і 35 міських. Формуючись в умовах інтенсивного аграрно-промислового освоєння території, дана система розселення характеризується наявністю густої мережі сільських поселень, значною кількістю малих міських поселень (міст і селищ міського типу), які виникли як центри обслуговування навколишньої сільської місцевості.

Тернопільська область - одна з найменш урбанізованих областей України (24 місце). На її території станом на 1.01.1996 р. проживало 1175,4 1180,4 тис. чол., з них 512,0 509,4 тис.чол. - в міських поселеннях. Кількість міського населення і його частка постійно збільшуються (табл. 4), хоча це збільшення пов'язане, головним чином, з зростанням м.Тернополя (з 1959 по 1994 р. - в 4,4 рази). Частка малих міських поселень зростає повільно, а показник урбанізації в окремих частинах області набагато нижчий від середньообласного. Це стосується, насамперед, Шумського, Зборівського районів. Найвища частка міського населення в Чортківському і Гусятинському районах. В більшості районів цей показник коливається від 25 до 35% (додаток 1).

Темпи зростання показників урбанізації не дуже високі, що пов'язано з тим, що Тернопільська область характеризується аграрно-промисловим типом освоєння, для якого властиві висока густота населення (в тому числі сільського), переважна зайнятість людей в сільськогосподарському виробництві і в галузях, які переробляють сільськогосподарську сировину. Крім цього, на території області, немає значних запасів корисних копалин, освоєння яких би "привело до життя" нові ве-

ликі міста. Основна мережа міських поселень області сформувалась у XIV - XVII ст. Найстаріші з них виникли ще у княжий (Теребовля) та феодальний (Тернопіль, Бережани, Кучач,

Таблиця 4

Міське населення Тернопільської області[1]

Роки	Кількість населення, тис. чол.	Частка міського населення від всього населення, в%
1940	207,6	13,1
1949	179,6	16,5
1970	268,7	23,2
1979	363,3	31,2
1989	476,1	40,3
1990	487,5	41,6
1994	509,4	41,8
1995	512 ⊕	43.5

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики

Зборів, Заложці, Бірки, Гусятин, Кременець, Микулинці, Чортків, Золотий Потік) періоди як оборонні пункти, в яких розвивались торгівля і ремесла. Дістався у XVII ст. магдебурзьке право, вони сформувались у самостійні з юридичного і господарського боків одиниці. Як центри торгівлі і ремісництва вони розвивались аж до XX ст. Інші містечка сформувались із великих сіл як організаційно-господарські центри для навколишньої території (центри повітів). Таких міст і містечок перед другою світовою війною в межах Тернопільщини було 32, до їх числа належали і теперешні села

Озерна, Настасів, Бариш, Нараїв та ін. Всі вони були невеликими, чисельність населення коливалась в них від 3,1 тис. чол. (Золотники) до 37,5 тис.чол. (Тернопіль). Але всі ці поселення, як і вся решта в області, зазнали значних людських втрат під час другої світової війни, внаслідок збройної боротьби ОУН і УПА в довоєнний і післявоєнний періоди, репресій і переслідувань, а також міграційних процесів. Деякі з міських поселень області настільки зменшили свою людність, що ще не відтворили її до цього часу (в 1939 р. Козлів мав 4,8 тис. жителів, Скалат - 7,7 тис.жит., Заложці - 6,4 тис.жит., Копичинці - 9,2 тис.жит., Монастириська - 7,9 тис.жит., Коропець - 6,3 тис.жит., Підгайці - 6,2 тис.жит. і т.д.).

Сучасна мережа міських поселень сформувалась після організації території області (1939 р.) та запровадження нового адміністративного поділу. В цей час статус міста отримали містечка Бережани, Бучач, Борщів, Заліщики, Збараж, Копичинці, *Підгайці, Скалат, Чортків (1939), Монастириська (1940* р.), які стали центрами адміністративних районів. З цієї ж причини статус селища міського типу отримали Микулинці, Підволочиськ, Товсте (1940 р.). В післявоєнний період такий же статус дістали Гримайлів, Ланівці (1956 р.), Козова (1958 р.), дещо пізніше селищами стали великі села - Вишнівець, Мельниця-Подільська, Шумське (1960 р.), Гусятин, Заложці, Козлів (1961 р.), а ще пізніше - Великі Бірки (1978 р.), Заводське (1981 р.), Великий Глибочок , Золотий Потік, Золотники, Коропець (1984 р.), Велика Березовиця, Дружба (1989р.). р.). В 1979 р. статус міста отримав Почаїв, а в 1991 р. -

смт. Золотники і Великий Глибочок віднесено до категорії сіл. Із наданням статусу міст чи селищ міського типу в поселеннях відкривались установи і заклади по обслуговуванню населення і с/г виробництва адміністративного району, створювались підприємства переважно по переробці місцевої сировини і будматеріалів, виробнича інфраструктура. Вони поступово набували функцій організаційно-господарських центрів. Після укрупнення адміністративних районів (із 32 створено 16) ряд міст і селищ втратили функції райцентрів і стали розвиватись повільніше. А ті з них, в яких були відсутні промислові підприємства (Коропець, Золотий Потік), почали занепадати. Найновішими селищами у області є Заводське, Дружба, які виникли із сіл навколо великих промислових підприємств (Чортківського цукрозаводу, комбінату "Будіндустрія"). Сучасна мережа міських поселень налічує 35 поселень, з них 16 міст і 19 селищ міського типу.

Таблиця 5

Місце малих міських поселень в системі розселення Тернопільської області на 1.01.1996 р.[1]

Показник	Всього		Малі міста		Селища	
	Абс.к-ть	в%	Абс.к-ть	в%	Абс.к-ть	в%
Кількість поселень	1036	100,0	15	1,5	19	19
Кількість населення, тис. чол.	1180,3	100,0	189,1	16,0	86,5	7,8

[1] Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

В них проживає 274.0 275,6 тис.чол., що становить 23,3% від загальної кількості населення області або 53.5 54,5% від міського населення. Ці поселення більш-менш рівномірно розміщені по території області. Дещо рідша їх мережа - в північній частині, а густіша - в центральній і південній, лише 4 адміністративні райони - Ланівецький, Шумський, Бережанський, Підгаєцький мають по одному міському поселенню, а інші - по 2 і більше. Такі поселення займають важливе місце за кількістю населення в районних системах розселення (табл. 6), хоча їх частка від загальної кількості населених пунктів незначна. Найвища ця частка серед населених пунктів Гусятинського і Борщівського районів, а частка населення цих поселень - в Кременецькому, Чортківському, Бережанському районах (табл.6).

Частка населення, яке проживає в малих міських поселеннях, постійно збільшується у всіх районних системах розселення, що свідчить про зростання ролі населених пунктів у даних системах (додаток 1). найбільше зростання частки міського населення з 1959 по 1994 6 роки спостерігається в Гусятинській, Збаразькій, Теребовлянській, Монастириській, Тернопільській районних системах розселення - тих, де формувались нові, і де швидко розвивались існуючі населені пункти внаслідок активного промислового будівництва. Зараз найбільш урбанізованою є Кременецька районна система розселення (додаток 1), на території якої є одне з найбільших серед малих міських поселень місто - Кременець, а також м.Почаїв, яке в останні роки швидко збільшує чисельність населення.

Таблиця 6

Місце малих міських поселень в районних системах розселення Тернопільської області (на 1.01.1993 р.)[1]

Районні системи	К-сть населених пунктів		Частка ММІ, %	К-сть населення, тис.чол.		Частка міськ. насел. %
	всього	в т.ч. міських		всього	в т.ч. міського	
Бережанська	57	1	1,8	47,6	20,1	42,6
Борщівська	71	3	4,2	78,2	21,5	27,4
Бучацька	59	2	3,4	66,8	16,8	25,1
Гусятинська	64	4	6,3	68,7	24,0	34,9
Заліщицька	55	2	3,6	59,9	16,0	26,2
Збаразька	72	2	2,7	61,6	18,1	29,3
Зборівська	88	2	2,3	48,2	10,8	22,4
Козівська	55	2	3,6	42,0	11,3	26,9
Кременецька	69	2	2,9	76,0	32,5	42,7
Ланівецька	53	1	1,9	34,3	9,1	26,5
Монастириська	48	2	4,2	36,5	10,6	29,0
Підволочиська	62	2	3,2	48,1	13,4	27,8
Підгаєцька	36	1	2,8	24,3	3,7	15,2
Теребовлянська	78	3	3,8	73,9	21,1	28,5
Тернопільська	57	2	3,5	57,7	9,7	16,8
Чортківська	57	2	3,5	83,2	33,7	40,5
Шумська	61	1	1,6	37,2	5,2	13,9

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Міста Тернопільської області, крім обласного центру, належать до категорії малих (менше 50 тис.жителів). Серед них можна виділити групу міст в яких проживає менше, ніж 10 тис. чол. - мінімального критерію людності міст, встановленого для нашої держави (Підгайці, Копичинці. Хоростків, Зборів,, Почаїв, Монастириська, Скалат). Вони - переважно колишні райцентри, які втратили свої функції внаслідок зміни адміністративного поділу області, або теперішні, в яких невисокими темпами розвивалась промисловість. Менше 10 тис.чол. мають і всі селища, ~~крім Ланівців, яке в 1993 р. перевищило "поріг" віднесення селищ до міст і вже найближчим часом повинно отримати статус міста.~~ Серед селищ найменшу кількість жителів мають такі, як Золотий Потік, Коропець, які також в минулому були райцентрами і слабо розвиваються в теперішний час внаслідок відсутності в них підприємств, а також селище Дружба, яке розвинулось внаслідок функціонування промислових підприємств по виробництву будматеріалів. Значно більшу кількість населення (5-10 тис.чол.) мають селища, які зараз є райцентрами, а також смт. Велика Березовиця, яке має дуже вигідне географічне положення (поблизу обласного центру - м.Тернополя).

Найбільшими містами серед малих міст області є Чортків, Кременець і Бережани. В них проживає 14,1% від всього міського населення області і 1/4 населення малих міських поселень (табл. 7).

ДИНАМІКА ЛЮДНОСТІ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ (ЗА 1959 – 1994 Р. Р.)

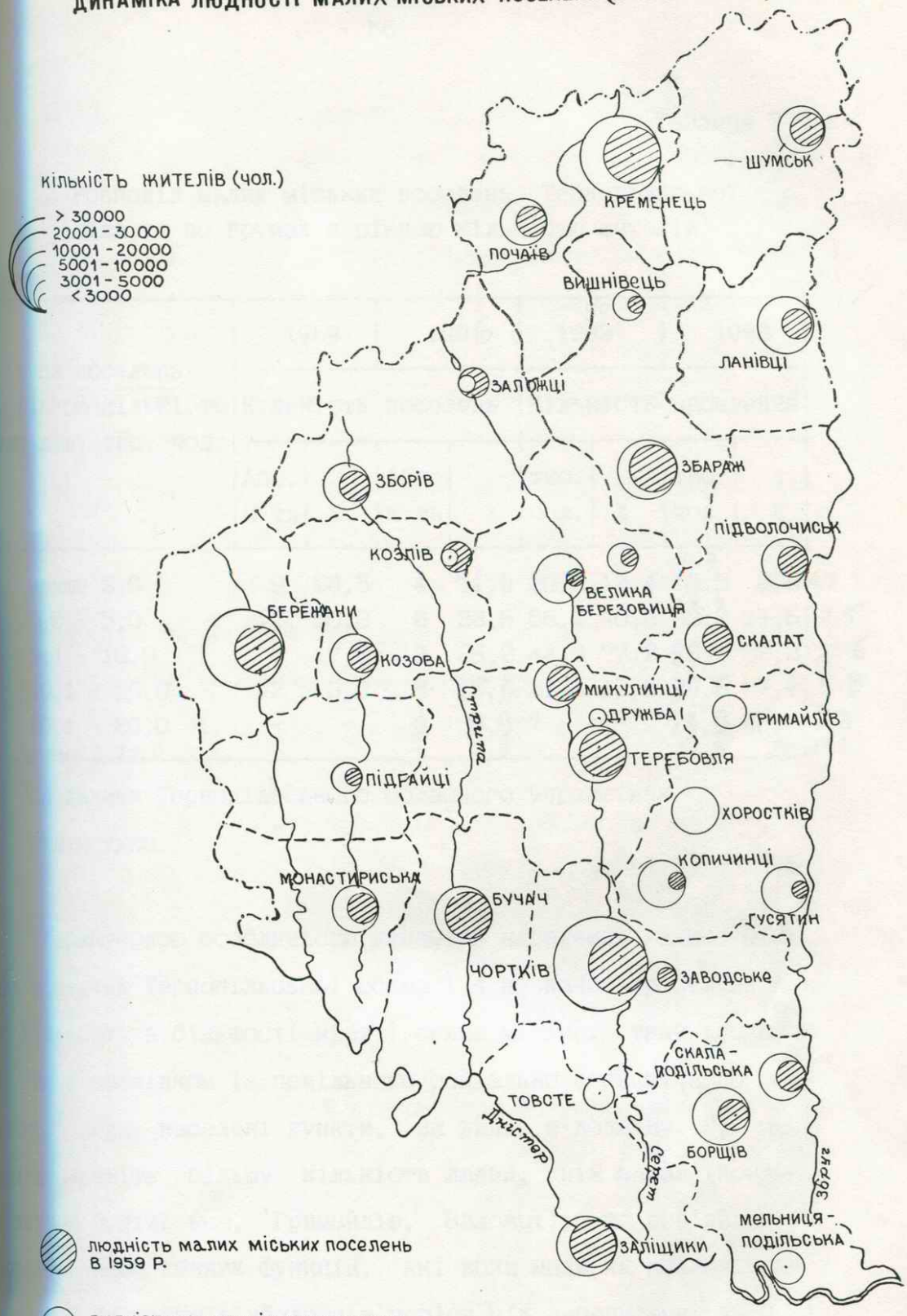

РИС. 1

Таблиця 7

Розподіл малих міських поселень Тернопільської області по групах з різною кількістю жителів[1]

Група поселень з різною кількістю жителів, тис. чол.	1959		1996		1959		1996		
	Кількість поселень				Кількість населення				
	Абс. к-ть	%	Абс. к-ть	%	тис. чол.	%	тис. чол.	%	
менше 3,0	9	26,5	4	11,9	20,2	12,4	10,2	3,5	4.2
3,0 - 5,0	17	50,0	8	23,5	66,4	40,8	33,2	14,5	12.5
5,1 - 10,0	6	17,6	13	38,2	44,3	27,2	89,1	82,3	32.6
10,1 - 20,0	2	5,9	7	20,6	31,8	19,6	84,6	27,1	30.9
20,1 - 30,0	-	-	1	2,9	-	-	23,9	25,7	8.8
понад 30,0			1	2.9			30,3		11.0

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики.

Характерною особливістю динаміки населення малих міських поселень Тернопільської області є незначне зростання його кількості в більшості міст і селищ міського типу (додаток 2). Це є наслідком їх повільного соціально-економічного розвитку. Деякі населені пункти, як видно з додатку 2, мали раніше навіть більшу кількість людей, ніж зараз (Ковалів, Мельниця-Подільська, Гримайлів, Заложці), що пов'язано з втратою ними певних функцій, які вони мали як колишні райцентри. Це різко відбилося в період між переписами 1959 і 1970 рр., коли спостерігалося різке зниження чисельності на-

селення в багатьох селищах (додаток 2). Разом з тим постійно, хоча і не дуже швидко, збільшується населення в районних центрах і тих міських поселеннях, де відбувалося нове промислове будівництво. Так, якщо населення малих міських поселень області за період з 1959 по 1996 р. збільшилося в 2 рази, то в Збаражі - в 2,4 рази, в Підволочиську - в 2,7 раза, Ланівцях - 2,2 рази, Копичинцях - 2,7 раза, Бережанах - 2,2 раза, Козові - 2,1 раза та ін.

Значне зростання в цих та інших міських поселеннях відбувалося з 1959 по 1970 р., а пізніше - темпи зростання значно знизилися. Залишаються вони постійно високими в Чорткові, Почаєві, Кременці, Бережанах, Теребовлі, Підволочиську - центрах значного соціально-економічного розвитку.

Найповільніше зростають малі селища. Так, майже не змінилася від 1970 р. кількість жителів в смт.Заложцях, Скалі-Подільській. А за 1989-1996 рр. зменшилась чисельність населення в Заліщиках, Почаєві, Заложцях. Зменшення чисельності населення в цих населених пунктах і сповільнення її приросту в більшості міських поселень обумовлено погіршенням демографічних процесів, насамперед зменшенням природного приросту населення.

Міські поселення Тернопільської області залежно від їх людності, географічного положення виконують різноманітні функції. Вони пов'язані, в основному, з розвитком промисловості, транспорту, соціальної сфери, будівництва, організаційно-господарською діяльністю. Функціональна структура міських поселень характеризується часткою населення, яке зайняте в містоутворюючих галузях. Ці показники дуже коли-

СТРУКТУРА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ

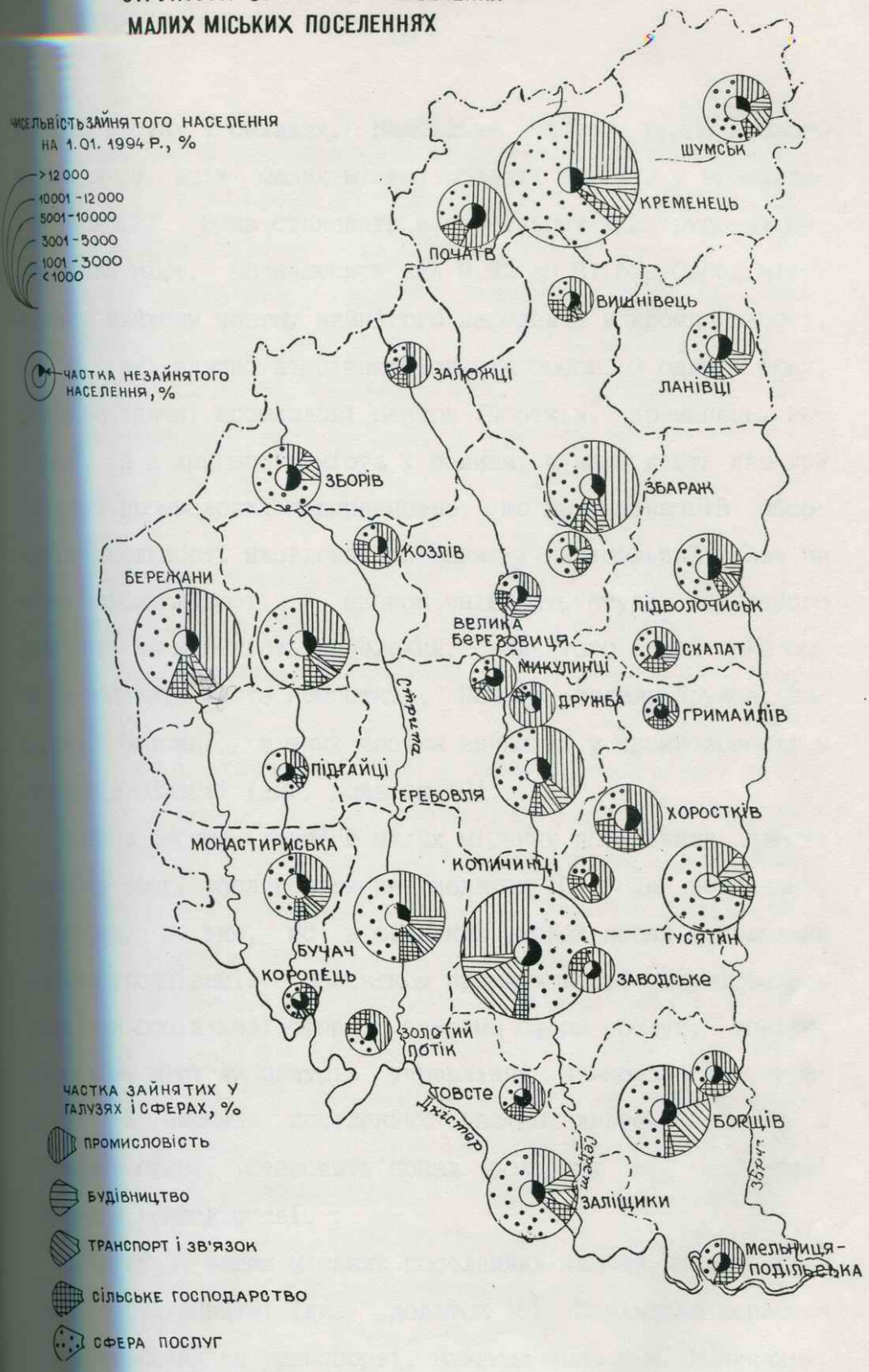

РИС. 2

ються по містах і селищах. Найбільша частка працездатного населення у всіх малих містах області зайнята у промисловості (рис.2). Вона становить в середньому 1/3 трудових ресурсів цих міст, коливаючись від 9.9% до 81.5%. Серед міст, що мають найвищу частку зайнятого населення в промисловості, є міста, які значно відрізняються між собою. З одного боку, це дійсно значні промислові центри (Чортків, Кременець, Бережани), а з другого - міста і селища, в яких діють два-три невеликих промислових підприємства, що при незначній абсолютній чисельності населення справляють вирішальний вплив на частку промисловості в економічній структурі населеного пункту і на кількість населення, зайнятого в ній. До останніх належать міста Хоростків, Почаїв, селища Дружба, Заводське, Заложці, в яких частка зайнятих у промисловості є найвищою в області (див. додаток 10).

Значна частка людей в малих міських поселеннях області зайнята в сфері обслуговування (додаток 10). Це пов'язано, насамперед, з тим, що в сучасних умовах поряд з головним фактором урбанізації - розвитком промисловості - відбулося розширення соціальної сфери, зокрема сфери послуг, освіти, зросла роль міст як центрів управління навколишньою територією. В окремих поселеннях частка людей, зайнята у соціальній сфері, становить понад половину від кількості зайнятих у господарстві.

В багатьох малих міських поселеннях значна частка людей працює у будівництві (див. додаток 10). Порівняно невисока частка працюючих на транспорті, найвища вона у м. Копичинці.

В усіх малих міських поселеннях Тернопільської області

певна частка людей працює у сільському господарстві. Найвища їх частка по відношенню до зайнятого населення - у селищах Коропці, Ковлові, Гримайлові, Скала-Подільській, місті Хоросткові, а найнижча - у Зборові, Кременці, Бережанах, Борщові, Чорткові, Гусятині (додаток 10). Аналіз людності і функціональної структури міських поселень Тернопільської області є основою для виділення типів таких поселень.

2.2. Взаємозв'язки малих міських поселень з обласним центром і сільськими населеними пунктами в обласній системі розселення

Малі міські поселення разом з всіма іншими населеними пунктами на території області утворюють обласну систему розселення (ОСР). Між пунктами цієї системи складаються певні види зв'язків, які відрізняються за потужністю, стійкістю, тривалістю, протяжністю та ін.

Кожний населений пункт залежно від величини, соціально-економічного потенціалу, функцій займає певне місце в ОСР. Важливою властивістю внутрішньої організації системи розселення є ієрархічність. Вона відображає вертикальну послідовність рівнів субординації поселень в ОСР і її горизонтальну структуру. Ієрархія населених пунктів встановлюється залежно від функцій, які вони виконують, виробничих і соціальних.

Функції і людність населених пунктів визначають "зони впливу" поселень в системах розселення різних таксономічних

рангів. Встановлено, що чим вищий ступінь функціонального розвитку поселень, тим ширші та інтенсивніші його зв'язки, тим більша його сфера впливу. Яку ж роль в системі розселення області займають малі міські поселення? Більшість із них виконує в системі розселення роль "з'єднувальної ланки" між сільськими населеними пунктами і великим містом - обласним центром. Із сільською місцевістю малі міські поселення мають зв'язки організаційно-господарські, трудові, культурно-побутові та інші. А з великим містом (обласним центром) малі міські поселення пов'язані адміністративними, організаційно-господарськими, культурно-побутовими та іншими видами зв'язків. Залежно від географічного положення, в тому числі транспортного, того чи іншого міського поселення відносно обласного центру зв'язки з ними можуть бути періодичними, регулярними чи епізодичними, малопотужними чи потужними. Але такі чи інші вони є досить значними порівняно із зв'язками малих міських поселень між собою. Існуюча командно-адміністративна система в економіці привела до утворення часто нераціональних зв'язків. Це проявляється, насамперед, в тому, що нерідко міста і селища, які знаходяться недалеко одне від одного, мають зв'язки (особливо виробничі) через обласний центр. Це ускладнює, робить тривалими дані зв'язки, збільшуються транспортні та інші види витрат на їх здійснення. Такі нераціональні зв'язки повинні бути відкинуті в сучасний період переходу до ринкових відносин і змінені новими, раціональнішими.

Розвиток малих міських поселень як ядер системоутворення являє собою взаємопов'язаний процес, який є основою фор-

Графік "ранг-людність" міських поселень
Тернопільської області (1994 р.)

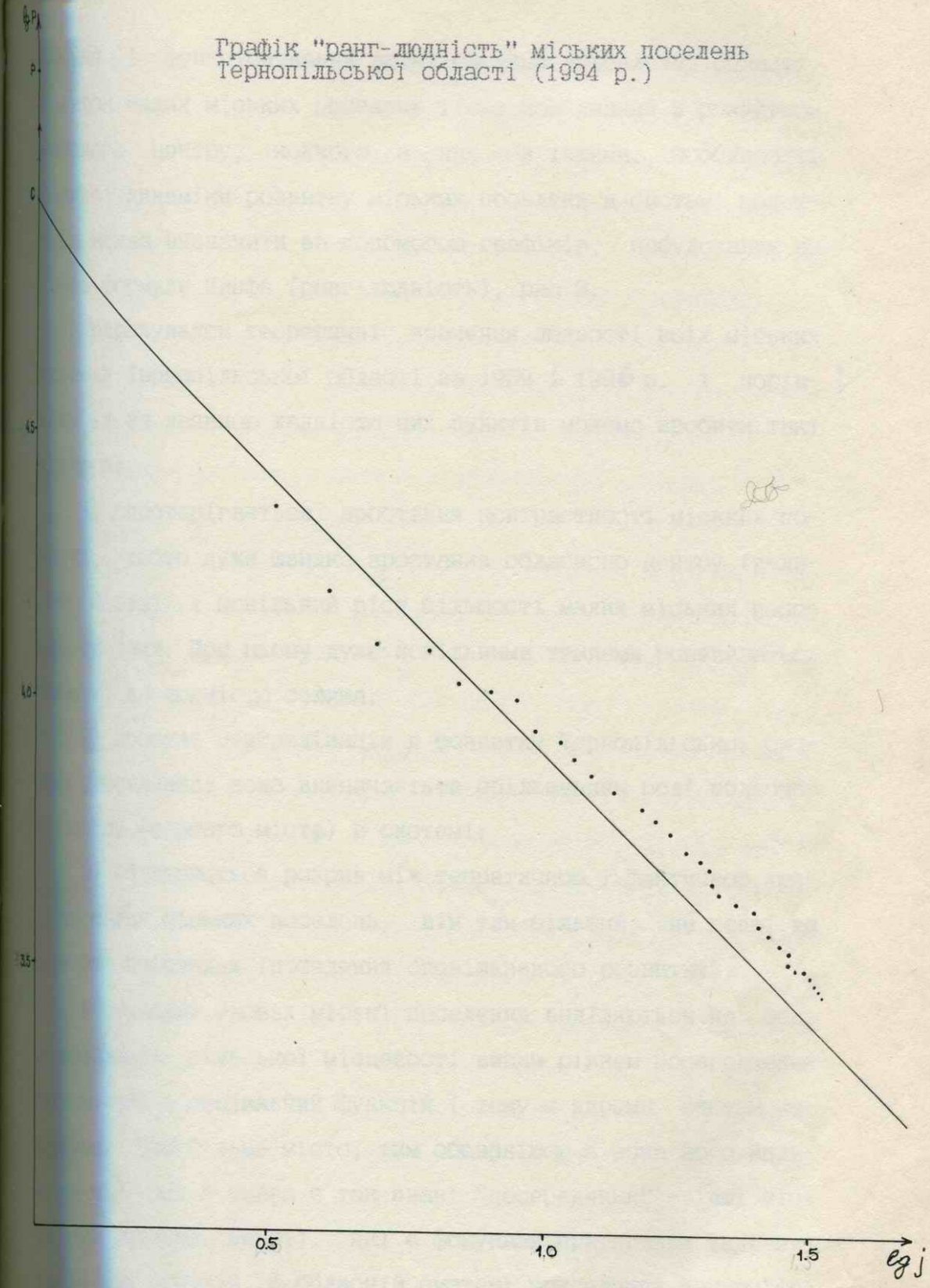

РИС. 3

мування і функціонування всієї системи розселення області. Розвиток малих міських поселень тісно пов'язаний з розвитком обласного центру, кожного з них - з іншими. Особливості взаємної динаміки розвитку міських поселень в системі розселення можна визначити за допомогою графіків, побудованих на основі формули Ципфа (ранг-людність), рис.3.

Розрахувавши теоретичні значення людності всіх міських поселень Тернопільської області за 1959 і 1996 р. і порівнявши їх за наявною людністю цих пунктів можемо зробити такі висновки:

1) спостерігається зростання контрастності міських поселень, тобто дуже швидке зростання обласного центру (великого міста) і повільний ріст більшості малих міських поселень системи. При цьому дуже повільними темпами розвиваються найменші за людністю селища;

2) зростає централізація в розвитку Тернопільської системи розселення; вона визначається збільшенням ролі обласного центру (першого міста) в системі;

3) збільшується розрив між теоретичною і фактичною людністю малих міських поселень, він тим більший, чим менші за людністю поселення (поселення сповільненого розвитку).

В сучасних умовах міські поселення виділяються на фоні навколишньої сільської місцевості вищим рівнем зосередження економічних і соціальний функцій і тому є ядрами системоутворення. Чим більше місто, тим обширнішою є зона його впливу, в цій зоні в нього є так звані "посередники" - інші міста (як правило менші), які є фокусами притягання (ядрами) для менших ареалів. В обласній системі розселення таким "фо-

кусом" притягання є обласний центр, а районні є посередниками між обласним центром і всіма населеними пунктами (в т.ч. міськими) "свого" адміністративного району. Розглянемо взаємозв'язки малих міських поселень з населеними пунктами Тернопільської обласної системи розселення.

Центром (ядром) цієї системи розселення є м.Тернопіль - єдине велике місто в області. Решта міських поселень є центрами районних, кущових і елементарних систем. Використовуючи систему бальних оцінок, нами досліджено ступінь розвинутості функцій малих міських поселень Тернопільської області. Вона предоставлена в додатку 11

Як видно з додатку 11, кожне із міських поселень має певний "набір" установ і підприємств, які оцінюються певною сумою балів. Вона коливається від 36,0 (Золотий Потік) до 182 балів (Чортків). Найвищі показники бальної оцінки характерні для міст - районних центрів, вони мають значно більшу кількість і різноманітність підприємств та установ, ніж решта поселень (додаток 11). В них основне місце поряд з виробничими і адміністративно-управлінськими функціями займають функції по обслуговуванню населення. Вони здійснюються будинками культури, бібліотеками, школами (нерідко і спеціалізованими), училищами, технікумами, торговельними, побутовими і медичними установами, які мають значення не тільки для даного населеного пункту, але й для всього адміністративного району. Решта малих міських поселень мають значно менший ступінь функціонального розвитку. Лише селища Хоростків, Копичинці за сумою балів перевищують навіть деякі з районних центрів (додаток 11), в т.ч. і центр того адміністративного

у - бальна оцінка функцій.

Користуючись цим рівнянням, обчислюємо трендову поверхню та поверхню залишків регресії (див. додаток 12). Аналіз залишкової поверхні свідчить, що багато поселень (Підгайці, Бучач, Гримайлів, Заліщики, Кременець, Підволочиськ, Шумськ) мають значні перевищення значень тренда від фактичних статистичних значень. Це зумовлено дією ще інших факторів, крім людності, на величину бальної оцінки розвинутості функцій (статус центра адміністративного району, вигідне економіко-географічне положення та ін.). Існує також група поселень із від'ємним значенням тренда (Велика Березовиця, Скалат, Коропець, Почаїв, Збараж, Вишнівець, Золотий Потік, Бережани, та ін.), що свідчить про те, що показники розвинутості функцій в них ще відстають від показників людності (відповідно до існуючої залежності). Найбільш "ідеальна" залежність між цими показниками характерна для смт. Мельниця-Подільська і м.Чортків (див. додаток 12).

Особливості взаємодії малих міських поселень з іншими в системі розселення Тернопільської області визначаються насамперед тим, центром якої системи розселення є той чи інший населений пункт. Половина міських поселень Тернопільщини - центри районних систем розселення. Серед них 11 малих міст і 6 селищ міського типу. Вони становлять 51,1% від усіх малих поселень Тернопільської області, в них проживає ~~16%~~ 16.7% населення області. Районні центри відрізняються за кількістю жителів (табл.8). Більшість з них має людність від 10 до 20 тис.чол.,лише Підгайці - біля 4 тис.чол,. а Кременець і Чортків і ~~Бережани~~ - понад 20 тис,чол.

Таблиця 8

Розподіл районних центрів Тернопільської області за кількістю жителів на 1.01.1994 р.

Міські поселення з чисельністю населення (тис.чол.)					
	менше 3,0	3,0-5,0	5,0-10,0	10,0-20,0	20,0-30,0	понад 30,0
Міста	---	Підгайці	Зборів Монастириська	Борщів Бучач Заліщики Збараж Теребовля	~~Бережани~~ Кременець ~~Чортків~~	Чортків
Селища міського типу	---	----	Ланівці Гусятин Ковова Шумськ Підволочиськ	Бережани ~~Ланівці~~		
Всього населення	~~4,0~~ 3.7	~~42,4~~ 54.3		~~74,3~~ 84.6	~~61,8~~ 23.9	30.3

В районних центрах концентруються промислові підприємства, які переробляють сільськогосподарську сировину, виробляють будівельні матеріали та ін. Разом з тим тут зосереджуються підприємства і установи для обслуговування сільського господарства району (ремонтні майстерні, заготівельні пункти, агротехнічна, зоотехнічна служби), а також система підприємств соціальної інфраструктури, медичні заклади, культурно-освітні установи, побутові, торговельні та інші підприємства, а також інституційної інфраструктури районного значення (адміністративно-управлінські, фінансові ор-

гани та ін.). Це, а також близькість райцентрів до сільських поселень (віддаль від райцентру до найдальших поселень району не перевищує в жодному районі 45-хвилинної доступності) сприяє притяганню ними навколишньої території. При цьому встановлено, що населення найближчих до райцентра сільських поселень здійснює найінтенсивніші зв'язки, які нерідко набувають регулярного характеру. Вони найбільше проявляються у вигляді трудових "маятникових" поїздок людей в напрямі село-райцентр-село, під час яких люди значно задовольняють і свої культурно-побутові, торговельні та інші потреби. А чим дальше від райцентру, тим зв'язки слабшають, вони стають періодичними, зменшується потужність трудових поїздок населення, інтенсивність інших видів зв'язків. Особливо це спостерігається в сучасний період, коли надзвичайно актуальною є транспортна проблема.

Масштаби впливу райцентру на навколишню територію визначаються виробничими і організаційно-управлінськими функціями. Більшість райцентрів обмежують свій вплив в межах "свого" адміністративного району. Лише Чортків і Кременець поширюють свій організаційний вплив на ряд придеглих районів і виконують роль міжрайонних центрів. Це найбільше розвинуті в промисловому відношенні малі міста в області, вони мають також значний набір об'єктів соціальної сфери міжрайонного значення для обслуговування населення.

Таблиця 9

Показники "зон" впливу районних центрів
Тернопільської області (1994 р.)[1]

Районні центри	Площа району, тис.га	Кількість поселень	Кількість населення, тис. чол.	Демографічний потенціал, чол./км
Бережани	61,4	56	47,0 46.7	26,5
Борщів	100,9	70	78,8 78.1	14,6
Бучач	80,2	58	67,1 67.3	16,7
Гусятин	101,5	63	69,9 69.1	9,3
Заліщики	68,7	54	55,9 55.3	13,0
Збараж	86,3	71	62,1 61.7	20,5
Зборів	97,6	87	48,7 48.2	11,8
Козова	69,7	54	42,6 42.2	13,8
Кременець	89,2	68	76,8 76.3	30,6
Ланівці	63,2	52	34,9 34.4	13,1
Монастириська	55,8	47	37,0 36.6	9,1
Підволочиськ	83,8	61	49,1 48.3	11,5
Підгайці	52,4	35	24,7 24.5	8,1
Теребовля	115,0	77	75,1 74.1	20,3
Тернопіль	76,8	56	57,2 291.8	313,6
Чортків	90,3	56	83,8 83.2	45,1
Шумськ	86,4	62	37,4 37.3	6,4
Разом	1379,2	1027	~~1180,3~~ 1175.4	

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Положення міських поселень відносно інших і їх ієрархічну підпорядкованість можна прослідкувати за допомогою графів, які є моделями просторового розміщення цих поселень

ГРАФ-МОДЕЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОІ ОРГАНІЗАЦІІ ОБЛАСНОІ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

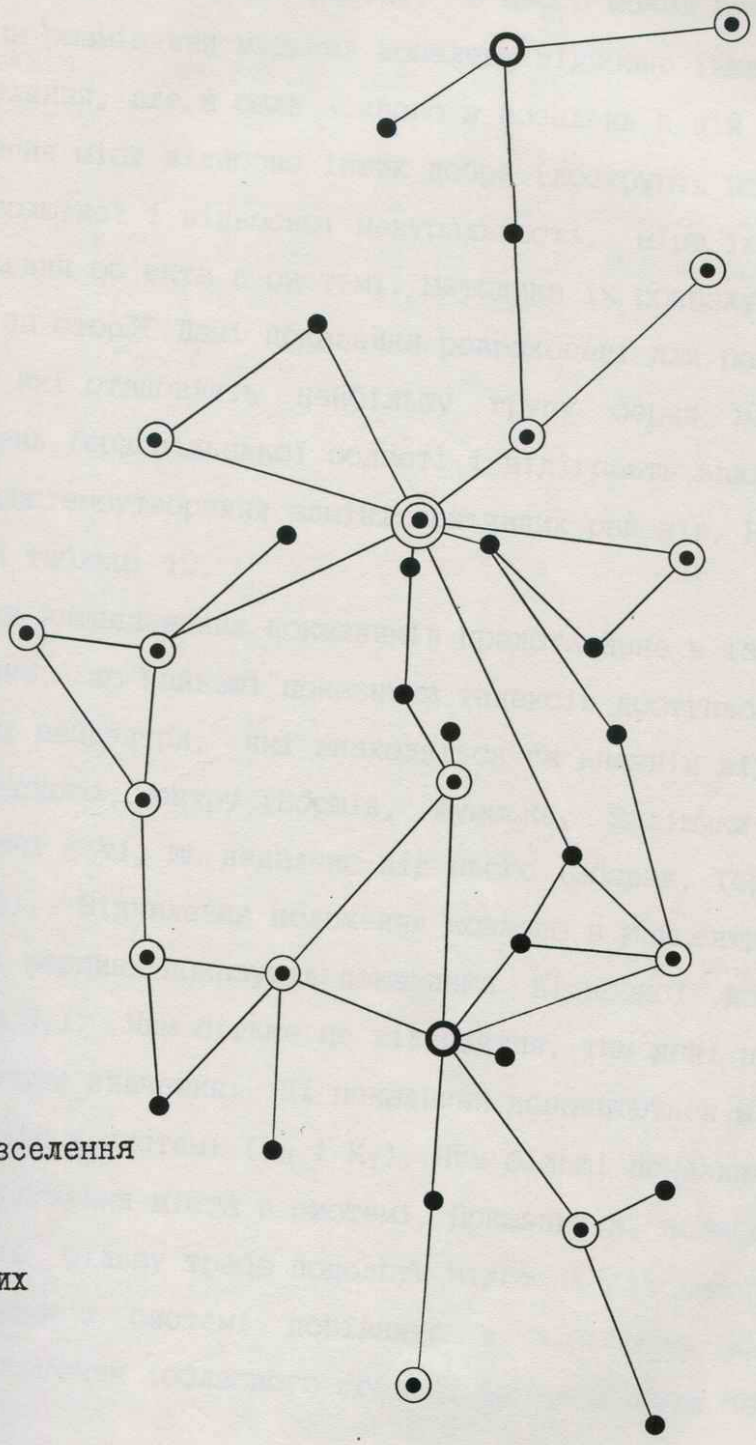

Центри систем розселення

- обласноІ
- мІжрайонних
- районних
- кущових

Рис. 4

(рис.4) і їх підпорядкування (рис.5). З цього можна встановити не тільки розміщення міських поселень відносно інших в системі розселення, але й роль кожного з поселень в цій системі. Положення міст відносно інших добре ілюструють показники міри абсолютної і відносної центральності, міри ієрархічного положення об'єкта в системі. Методика їх розрахунків представлена на стор39. Дані показники розраховані для районних центрів, які становлять найбільшу групу серед малих міських поселень Тернопільської області і відіграють важливу роль як ядра системоутворення адміністративних районів. Вони представлені в таблиці 10.

Обчислення вищеназваних показників представлене в табл. 10. З неї видно, що найвищі показники індексів доступності (S_o) мають такі райцентри, які знаходяться на значній відстані від обласного центру (Борщів, Шумське, Заліщики та ін.), а найнижчі - ті, що недалеко від нього (Збараж, Теребовля, Ланівці). Відхилення положення кожного з райцентрів від центральної вершини показують показники відносної доступності (B_i та R_i). Чим більше це відхилення, тим дані показники мають менше значення. Ці показники доповнюються мірою положення міст в системі (K_s і K_i). Чим більші показники K_s, тим гірше положення міста в системі. Показник K_i показує у скільки разів більшу треба подолати відстань від даного міста до всіх інших в системі порівняно з відстанню від центрального поселення (обласного центру) до всіх інших поселень.

Таблиця 10

Показники для характеристики положення районних центрів в обласній системі розселення

Районні центри	Індекси доступності			Міра оцінки полож. міста в системі	Міра ієрархічного полож. міста в системі
	S_o	B_i	R_i	K_s	K_i
Тернопіль обл.ц	980	23,6	0,17	1,00	0
Чортків	1325	17,4	0,12	1,35	4
Кременець	1503	15,0	0,11	1,53	3
Бережани	1209	19,1	0,13	1,25	2
Бучач	1218	18,9	0,14	1,25	4
Теребовля	1045	22,1	0,16	1,06	3
Заліщики	1885	12,3	0,09	1,92	6
Збараж	1092	21,2	0,16	1,11	1
Борщів	1934	11,9	0,08	1,97	5
Ковова	1211	19,1	0,14	1,29	1
Ланівці	1166	19,8	0,14	1,19	2
Підволочиськ	1288	18,0	0,13	1,31	1
Підгайці	1276	18,1	0,14	1,30	3
Монастириська	1447	15,9	0,12	1,47	3
Гусятин	1376	16,8	0,13	1,40	2
Вборів	1261	18,3	0,14	1,29	1
Шумське	1704	13,6	0,10	1,74	4

Ієрархія міських поселень Тернопільської області предоставлена у вигляді граф-дерева, вершинами якого є ядра систем розселення різних таксономічних рангів (рис.5).

Міри центральності характеризують позиційність вершин графа, яка в дійсності відповідає просторовому положенню міських поселень в системі розселення.

Оскільки обласний центр знаходиться посередині області, то ті районні центри, які лежать поблизу нього, мають найвигідніше положення в системі розселення. Гірше воно для окраїнних районів, особливо тих, які знаходяться на значній відстані від обласного центру. За показниками індексів доступності, мір положення міст в системі розселення районні центри Тернопільської області можна поділити на три групи:

1) районні центри I порядку (B_i понад 19,0; K_s - 1,00 - 1,24) - Ланівці, Збараж, Зборів, Козова, Теребовля. Вони мають найзручніше географічне (в т.ч.транспортне) положення в обласній системі розселення, інтенсивні виробничі, трудові, культурно-побутові та інші види зв'язків між ними і центром системи;

2) районні центри II порядку (B_i -19,0 -15,0; K_s -0,25 - 1,50) - Бережани, Монастириська, Гусятин, Кучач, Підгайці, Підволочиськ, Чортків. Мають гірше порівняно з попередніми положення в обласній системі розселення і внаслідок цього вужчі і менш інтенсивні зв'язки із обласним центром. Це особливо стосується трудових зв'язків, які стають періодичними, культурно-побутових, торговельних та інших соціальних зв'язків;

3) "периферійні" райцентри - (B_i -менше 15,0, K_s - понад 1,5) - Шумськ, Кременець, Борщів, Заліщики. Мають найменш вигідне положення щодо центра обласної системи розселення.

Всі малі міста і селища Тернопільської області (в т.ч. і райцентри) є центрами кущових систем розселення, тобто таких систем, які формуються в межах адміністративних районів, об'єднуючи декілька населених пунктів. Ті з них, які не виконують функцій райцентрів, "підпорядковуються" райцентрам, а райцентри - обласному центру. "Зони впливу" таких міських поселень визначаються в основному комплексом установ і організацій для щоденного і періодичного задоволення потреб людей, виробничою базою і т. ін. На розміри цих зон значною мірою впливає транспортне положення населеного пункту, тобто розташування відносно автомобільних доріг, залізниць, інших видів транспортних шляхів. Звичайно, що чим воно вигідніше, тим більшою є зона впливу даного поселення. Величина зон впливу залежить також від особливостей заселення території, природних умов.

Роль міських поселень - кущових центрів - зростає на "периферії" адміністративних районів, де послаблюється вплив районних центрів, і тоді кущові центри стають основними по обслуговуванню населення навколишньої території (Вишнівець, Скала-Подільська, Коропець, Козлів та ін.). Міські поселення, які знаходяться недалеко райцентру, мають значно менший притягальний вплив, ніж попередні. Особливо зменшується роль міських поселень, як кущових центрів, якщо вони знаходяться недалеко від обласного центру (великого міста) - Великі Бірки, Велика Березовиця, Микулинці. Це місто здійснює значний притягальний вплив на людей навколишньої території і вони задовольняють свої потреби в різноманітних послугах переважно у ньому, а притягальна сила кущового центру при цьому

різко знижується. Вона тим більша, чим більші виробничі функції даного центру.

Міські поселення, які виконують роль центрів кущових систем розселення, дуже відрізняються за кількістю жителів (табл.11).

Таблиця 11

Розподіл малих міських поселень-центрів кущових систем розселення Тернопільської області за кількістю жителів (тис.чол.)[1]

менше 3,0	3,1 - 5,0	5,1 - 10,0
Золотий Потік	Мельниця-Подільська	Скала-Подільська
Заложці	~~Гримайлів~~	~~Микулинці~~
Коалів	Товсте	Вел. Березовиця
Дружба	Вишнівець	Копичинці
~~Заводське~~ Гримайлів	Коропець	Хоростків
	Вел. Бірки	Почаїв
	Заводське	Скалат
	Микулинці	
Всього 11.7 ~~13,5~~	26.2 ~~26,0~~	39.3 47,0

[1] За даними Тернопільського обласного управління статистики

Більшість з них, як видно з таблиці 11, мають менше 5 тис. жителів. Це, переважно, селища міського типу з невеликими 1-2 промисловими підприємствами, деяким "набором" підприємств по обслуговуванню населення (лікарня, поліклініка, спеціалізовані магазини, побутові підприємства, училища та

ін.). До них відносяться і 4 невеликих міста.

Міські поселення, які виконують роль кущових центрів, можна поділити на декілька груп, - залежно від ступеня розвитку функцій, який, в свою чергу, визначає зону впливу цих поселень:

1) міста з порівняно високим рівнем розвитку промислових і соціальних функцій (Хоростків, Почаїв, Скалат);

2) міста з значним розвитком транспортних, промислових і соціальних функцій (Копичинці);

3) селища з значним розвитком промислових, агропромислових і соціальних функцій (Вишнівець, Скала-Подільська, Велика Березовиця, Микулинці, Товсте);

4) селища з низьким рівнем розвинутості промислових функцій, значними агропромисловими і соціальними функціями (Ковалів, Коропець, Золотий Потік, Мельниця-Подільська, Гримайлів);

5) селища - одногалузеві промислові центри (Заводське, Дружба). 6) селища-центри кущових систем розселення, які виконують деякі функції райцентрів (Великі Бірки).

Найбільша зона впливу у міських поселень, які належать до кущових центрів 1-го і 2-го типу, а найменша - 4 типу.

Слід відзначити також, що роль центрів кущових систем розселення виконують також всі районні центри області. Кони і кущові центри одночасно є центрами елементарних систем розселення. Принцип повторюваності ядер систем розселення розкрито О.І.Шабліем, Б.І.Заставецьким (1987 р.).

Просторові зв'язки малих міських поселень з обласним центром (великим містом) і сільськими населеними пунктами в

ДЕМОГРАФІЧНИИ ПОТЕНЦІАЛ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ на 1.01. 1994 р.

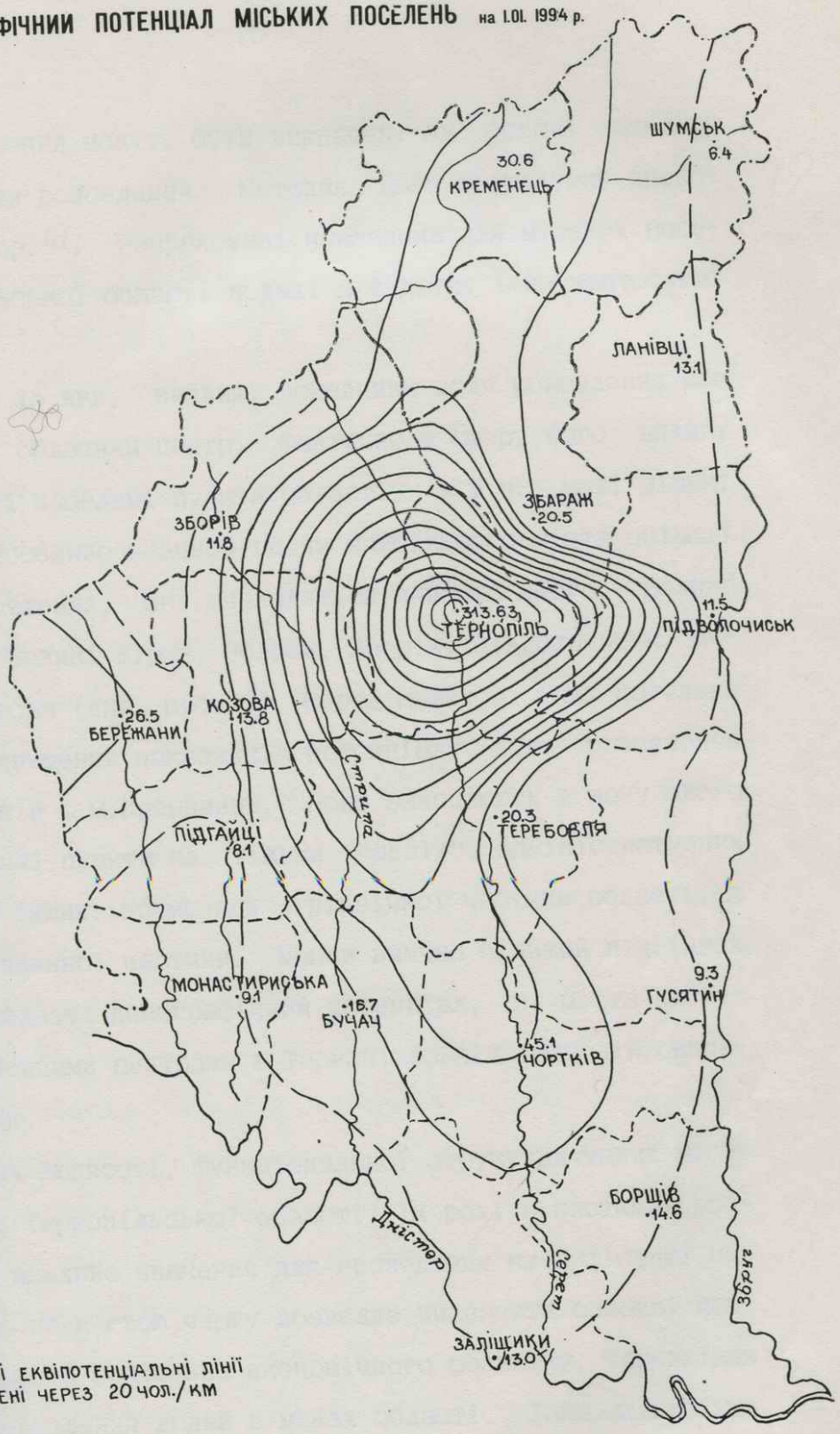

СУЦІЛЬНІ ЕКВІПОТЕНЦІАЛЬНІ ЛІНІЇ
ПРОВЕДЕНІ ЧЕРЕЗ 20 ЧОЛ./КМ

РИС. 6

системі розселення можуть бути визначені на основі аналізу потенціалу поля розселення. Методика його розрахунку предоставлена на стор. 41. Розраховані показники для міських поселень Тернопільської області подані в додатку і на картоохемі (рис. 6).

Як видно із них, найвищі показники поля розселення має м.Тернопіль - обласний центр. Фактично в сферу його впливу попадають всі населені пункти області, в т.ч. малі міські поселення. Особливо значний вплив найбільшого міста області на міські поселення, які знаходяться навколо нього - Велика Березовиця, Великі Бірки, Збараж, Зборів, Підволочиськ, Микулинці, Козова (див. рис. 6). Серед малих міських поселень найбільше підвищення показників потенціалу поля розселення мають м.Чортків і м.Кременець. Вони захоплюють в зону свого впливу населені пункти не тільки "своїх" адміністративних районів, а й інших: Кременець - північної частини області, а Чортків - південної частини. Маючи значно більший від інших малих міст області демографічний потенціал, ці міста виступають міжрайонними центрами в Тернопільській обласній системі розселення.

Вивчення людності, функціональної структури малих міських поселень Тернопільської області, їх ролі в системах розселення має важливе значення для проведення класифікації цих поселень, а це в свою чергу дозволяє визначити основні напрями їх дальшого соціально-економічного розвитку, управління процесами розселення людей в межах області. Така класифікація буде повнішою при умові дослідження рівня розвитку і структури соціально-економічної бази поселень (вона подана у розділі

III розділі).

2.3. Демографічна ситуація в області і розвиток малих міських поселень.

Малі міські поселення мають свої особливості соціально-економічного розвитку, положення в системах розселення, які накладають відбиток на стан і структуру населення, динаміку природного і механічного руху людей, тобто на демографічну ситуацію цих населених пунктів. Демографічні процеси в малих міських поселеннях мають перехідний характер між такими у великих містах і в селах, бо ці поселення займають проміжне положення, на них безпосередньо впливає як сільська місцевість, так і більш розвинуті міста даної системи розселення. Водночас сучасні демографічні процеси мають значний вплив на кількість, статево-вікову структуру населення в майбутньому, причому часто не на одне покоління вперед. Тому так важливо зробити детальний аналіз сучасної демографічної ситуації, яка склалась в малих міських поселеннях, причому в тісному взаємозв'язку з такою ж в усій обласній системі розселення.

Тернопільська область належить до числа областей України з від'ємними показниками природного приросту населення. Ці показники стабільно знижуються, починаючи з 70-х років, про що свідчать такі дані: в 1970 р. природний приріст населення становив 70,8 тис. чол., в 1990 - 1,8 тис. чол., а в 1992 р. - 0,75 тис. чол. Зараз Тернопільська область нале-

жить до числа областей України з від'ємним показником приросту населення (-0,1‰ проти -0,8‰ в Україні). Пояснюється це, насамперед зниженням народжуваності і ростом смертності населення області. Якщо в 1960 р. на 1000 людей народжувалось 21,7, а помирало 7,9, то вже в 1992 р. ці показники становили відповідно 13,8 і 13,9. Зниження народжуваності сприяє процесам старіння населення, зростанню демоекономічного навантаження на населення працездатного віку. За показниками постаріння населення Тернопільська область займає 17 місце в Україні. Це зумовлює збільшення показника смертності серед населення. Так, якщо в 1980 р. в області померло 14,2 тис. чол., то вже в 1991 р. - 16 тис. чол. З них в сільській місцевості - 11,9 тис. чол. Аналіз показників народжуваності, смертності і природного приросту населення вказує на їх значні відмінності в межах Тернопільської області. Якщо в цілому по області за 1992 р. населення зросло за рахунок природного приросту на 753 чол., то в сільській місцевості за цей час воно зменшилось на 2,8 тис. чол., а в міських поселеннях збільшилось на 3,6 тис. чол. Найвищі показники природного приросту має м.Тернопіль (+13,2‰), для якого характерний значний приплив населення на роботу і навчання, переважно осіб молодого і середнього віку. В сільській місцевості природний приріст в основному від'ємний, або близький до нуля.

Міські поселення мають відносно сприятливішу демографічну ситуацію, зокрема вищі показники природного і механічного руху населення. Так, якщо в 1992 р. в Тернопільській області на кожну 1000 жителів народилось 13,8 чол., померло

- 13,9 чол., а природний приріст становить - 0,1 чол. Ці показники відповідно становили в міських поселеннях - 14,9 чол., 8,6 чол. і 6,3 чол. Темпи зниження природного приросту населення в містах значно нижчі, ніж в сільській місцевості (додаток 3). Наприклад, за 1950 - 1992 рр. природний приріст сільського населення знизився на 14,4 чол на 1000 жителів, а міського - на 9,1. При цьому слід відзначити, що природний приріст населення в селах області вже є від'ємним, починаючи з 1980 р., а в містах він ще зберігається додатнім і до цього часу. Це значною мірою пояснюється міграціями із сіл в міста молоді і осіб середнього віку, які здатні до відтворення населення.

Сприятливість демографічної ситуації в містах є дуже відносною (щодо сільського населення). Аналіз динаміки показників природного руху міського населення (додаток 3) дає нам підставу зробити протилежні висновки; а саме: демографічна ситуація в містах області постійно погіршується. Особливо це стосується малих міст і селищ міського типу. Проаналізуємо ці показники.

Природний приріст населення формується показниками народжуваності і смертності населення. Ці показники в загальному по міських поселеннях знижуються (додаток 3). Однак це відбувається переважно за рахунок найбільшого міста області - м.Тернополя, в якому поки-що народжуваність населення є великою, а смертність - найнижчою в області (відповідно 16,5 і 6,3 чол. на 1000 чол. у 1992 р.). А в малих міських поселеннях показники народжуваності значно нижчі, а смертності - вищі, ніж у великому місті (обласному центрі) (додаток 5 і

б). Як видно з додатку 5, серед малих міських поселень найбільшу кількість народжених в розрахунку на 1000 жителів мають районні центри (Бережани, Шумськ, Зборів, Кучач та ін.) та міста і селища, які мають промислові об'єкти, що притягують до себе робочу силу з навколишніх сільських поселень (Почаїв, Заводське, ~~Дружба~~, Скалат). Найменші показники народжуваності - у селищах Велика Березовиця, ~~Великі Вірки~~, Гримайлів, Скала-Подільська, Мельниця-Подільська.

Показники народжуваності, як видно з додатку 5, збільшувалися майже у всіх малих міських поселеннях області до 1989 року, а потім почалося різке зниження народжуваності. Особливо це характерно для таких поселень, як Гримайлів, Золотий Потік, Мельниця-Подільська, Великі Вірки, Підгайці, в які значно зменшився приплив молодого населення із сільської місцевості. Хоча вже в останні роки в окремих поселеннях (~~Дружба~~, ~~Микулинці~~, Скалат, Почаїв, Збараж, Борщів, Заводське) показник народжуваності починає підніматися.

Величина коефіцієнта народжуваності залежить від багатьох факторів, зокрема умов життя населення, рівня зайнятості жінок в суспільному виробництві, їх освіченості та ін. Майже 85% народжених в містах області - діти молодих сімей, тому коефіцієнт народжуваності визначається значною мірою умовами формування і функціонування молодих сімей. В міських поселеннях характерна тенденція до росту ранніх шлюбів, скорочення періоду формування сім'ї за рахунок дітей. Це сприяє підвищенню дітородної активності населення: частка дітей, які народжені матерями до 20 років, становить приблизно 10%, а до 30 років - 55,5%.

Разом з тим збільшується кількість розлучень, що негативно відбивається на показниках народжуваності. За період 1980-1992 р. кількість розлучень серед міського населення області збільшилась, якщо в 1980 р. на 100 шлюбів припадало 32,7 розлучень, то в 1992 р.- 44,3 розлучень. Загальний коефіцієнт шлюбності в міських поселеннях Тернопільської області є дещо вищий, ніж в цілому по області і це впливає на дещо вищі показники народжуваності в цих населених пунктах. Цей процент - 8,0 шлюбів на 1000 людей - вищий, ніж в цілому по області (7,2 шлюбів). Але цей показник постійно знижується (в 1980 р. - 15,6 шлюбів), особливо в 80-90 роках, внаслідок погіршення умов життя людей, невирішеності житлово-побутових умов молодих сімей і невисоких їх доходів в період економічної кризи. Установка сімей на народження 2-3 дітей реалізується все менше і менше, переважна більшість сімей (82,5%) мають не більше 1 дитини. Такий стан не забезпечує нормального відтворення населення. За підрахунками демографів таке відтворення можливе тоді, коли приблизно 15-20% сімей мали б четверо дітей. Ця ситуація може бути реалізована при досягненні високого рівня життя людей, це повинно бути цільовою установкою державної демографічної політики.

Для населення міських поселень характерне збільшення показників смертності, однак ці показники є набагато нижчими, ніж для всього населення, а тим більше - сільського (додаток 6). Існують значні відмінності показників смертності людей в міських поселеннях області, вони обумовлені віковою структурою населення, умовами життя людей, рівнем охорони здоров'я та ін. Найвищі показники смертності спостерігаються

в тих поселеннях, де висока частка осіб старшого віку - Ковалів, Копичинці, Мельниця-Подільська, Хоростків, Монастириська та ін. (додаток 6). Найнижча вона в тих населених пунктах, які мають значну частку населення молодих вікових груп - Заводське, Дружба, Гусятин, Микулинці, Заліщики.

Аналіз динаміки смертності населення в міських населених пунктах Тернопільської області свідчить, що за останні 10 років найбільша смертність у чоловіків віком старше 40 років і жінок старше 55 років.

Смертність має тенденцію до зростання в міру старіння людей і різко збільшується з досягненням ними 50-річного віку. Значна також смертність людей у працездатному віці, що є негативним демографічним фактором.

Смертність дітей в міських поселеннях є нижчою, ніж в загальному по області (на 2,6 дітей в розрахунку на 1000 народжених), коефіцієнт смертності немовлят (у віці до року) становив в 1980 р. - 17, в 1990 р. - 11,1 дітей на 1000 народжених. Вищі від середніх ці показники у міських поселеннях Шумського, Зборівського, Монастириського, Тернопільського районів (табл. 12). Однак такі високі відносні показники в цих районах зовсім не свідчать про високі абсолютні показники. Найвищий показник смертності дітей у Шумську (24 дітей на 1000 чол.) відповідає 2 дітям (в абсолютних показниках).

Найпоширенішими причинами смертності людей, що проживають в міських поселеннях, як і в цілому по області, є хвороби серцево-судинної системи, органів дихання, злоякісні утворення, нещасні випадки і травми. В останні роки збільшується кількість померлих від новоутворень (в 1992 р. -

14,4% від усіх померлих, в 2 рази більше, ніж в 1970 р.), основною ж причиною цього є забруднення навколишнього середовища радіоактивними елементами, викидами промислових підприємств, пестицидами та ін. Підтвердженням цьому є той факт, що найбільша кількість онковахворювань зареєстрована в міс-

Таблиця 12

Коефіцієнт смертності немовлят (у віці до 1 року) в міських поселеннях Тернопільської області (кількість померлих дітей на 1000 новонароджених)[1]

Райони	1980	1985	1989	1990	1991	1992
Бережанський	13	11	13	15	11	3
Борщівський	15	6	10	6	14	7
Бучацький	19	16	4	13	8	8
Гусятинський	20	7	5	3	22	3
Заліщицький	18	4	8	14	11	5
Збаразький	12	16	14	13	12	12
Зборівський	22	6	13	16	25	18
Козівський	18	22	13	16	5	6
Кременецький	12	26	16	13	13	12
Ланівецький	31	27	17	-	13	7
Монастириський	45	16	0	21	18	15
Підволочиський	11	10	17	16	24	6
Теребовлянський	11	18	14	16	13	3
Тернопільський	22	24	0	19	6	20
Чортківський	8	12	6	2	14	15
Шумський	22	14	27	-	12	24
Всього по області	17	14	12	12	12	11

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики

ких поселеннях південної частини області (Чортківський, Заліщицький, Гусятинський райони), яка має найгіршу екологічну ситуацію.

Показники народжуваності і смертності визначають величину природного приросту населення. В міських поселеннях ці показники знижуються як в абсолютних, так і в відносних цифрах. Особливо значне зменшення природного приросту населення в невеликих селищах, де низька народжуваність і висока смертність (додаток 7). Дещо менші темпи зниження приросту в районних центрах, а особливо в тих, де ще активно проводилось промислове будівництво (Ланівці, Збараж, Бучач, Бережани). Серед міських поселень, ще донедавна (до 1990 р.) не було пунктів з від'ємним природним приростом населення, а вже зараз кількість померлих перевищує кількість народжених у селищах Мельнице-Подільській, Копичинцях, ~~Хоростковi~~ Заложецях, Гримайлові, ~~Козові~~ Коропці, ~~Великих Бірках~~ Підгайцях, Кременці (додаток 7). Наближається до нуля природний приріст населення ~~в Скалі-Подільській,~~ Збаражі, Погаєві, ~~Товстому~~, Борщові, Великій Березовиці, ~~Кременці~~. Це відбувається внаслідок значного підвищення смертності, що є наслідком процесу "старіння населення" в цих пунктах.

Тенденція до зниження коефіцієнта природного приросту веде до погіршення статево-вікової структури населення малих міських поселень Тернопільської області, що виявляється в зменшенні у цій структурі частки дітей і людей працездатного віку і збільшенні частки осіб пенсійного віку. Цей процес посилюється в *результаті "вимивання" людей молодих вікових* груп, які мігрують з невеликих міських поселень в великі міста, насамперед обласні центри, на навчання і роботу.

Для населення, яке проживає в малих міських поселеннях області, статево-вікова структура поки-що є сприятливішою, ніж для сільського населення. Це виявляється в вищій частці населення в працездатному віці, що є результатом значного припливу молодого населення у міські поселення з сіл, а також вищого природного приросту населення. В середньому частка дітей становить 23,6%, осіб в працездатному віці - 52,9%, людей пенсійного віку - 23,6%, а в малих міських поселеннях ці показники становлять відповідно 28,9%, 56,8%, 14,3%.

Серед малих міських поселень спостерігаються різні співвідношення між людьми різноманітних вікових груп, зумовлені відмінностями природного і механічного руху населення. Частка дітей коливається від 4% (смт.Дружба) до 25% (Скала-Подільська). Вона є вищою від середньої у всіх малих міських поселеннях області, але найвища вона там,де в останні десятиріччя відбувалося активне соціально-економічне будівництво, яке притягувало людей молодих вікових груп. А в тих поселеннях, в яких соціально-економічний розвиток спопільнився, частка дітей значно нижча, а високою є частка осіб пенсійного віку. *Найвища частка останніх, як видно з* додатку 8, в м.Монастириській (1/3 від всього населення). Багато пенсіонерів також серед населення Мельниці-Подільської, Козлова, Гримайлова, Коропця та ін. Найменша частка людей пенсійного віку в структурі населення селищ, які сформувались навколо великих промислових підприємств (Заводське, Дружба), менша від середньої ця частка і у всіх райцентрах (крім м.Монастириської).

Найчисельнішою в містах є група працездатного населення

в сільській місцевості - 51,3%, але кількість цього населення і його питома вага постійно зменшуються (тільки за останні 20 років на 21%). Існує деяка різниця в частці працездатного населення серед чоловіків (60,0%) і жінок (48%), що зумовлено більшою часткою серед жінок осіб пенсійного віку, що в свою чергу викликано меншою смертністю жінок, більшою тривалістю їх життя, і нижчою віковою межею виходу їх на пенсію.

Значні коливання частки працездатного населення по містах і селищах області, які визначаються особливостями розвитку господарства, природного і механічного руху та ін. Найвищу частку працездатних мають м.Чортків, смт.Заводське, смт.Гусятин, м.Борщів, м.Зборів, що зумовлено припливом сюди населення на роботу і навчання. Менше від половини населення становлять люди у працездатному віці у селищах Мельниця-Подільській, Золотий Потік, Козлів, Коропець, а найменше - у м.Монастириській (40,0%), що зумовлено зростанням в них кількості осіб пенсійного віку і характеризує процес "старіння" населення. В цих населених пунктах, як видно з додатку, досить низьке сальдо механічного руху населення.

Територіальні відмінності в показниках, які відбивають сучасну демографічну ситуацію і структуру поселення у міських поселеннях Тернопільської області можна прослідкувати на основі аналізу графа "дерево поєднань" (населення), див. рис.8. Він побудований з врахуванням кількості населення, його частки у % від міського населення області, природного руху населення, його статево-вікової структури. На основі поєднання цих показників на території області виділяються

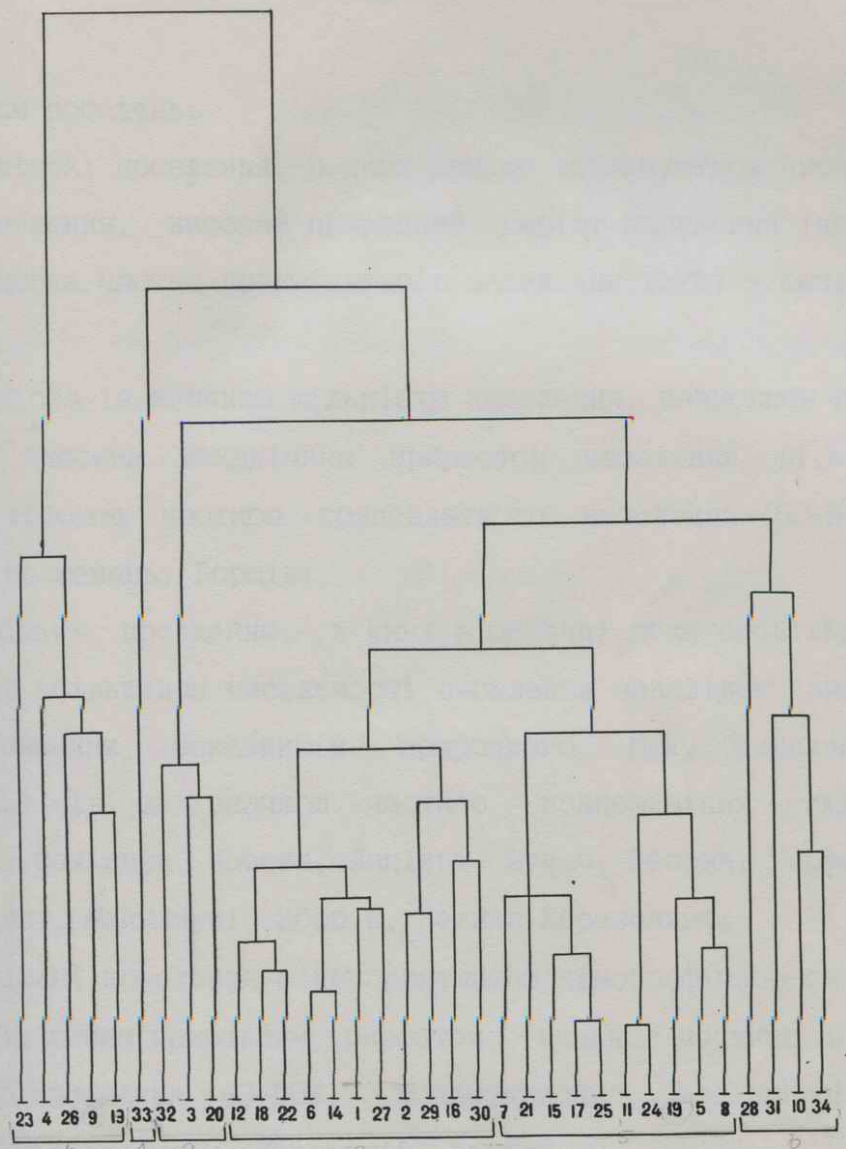

Рис. 8 Граф "дерево поєднань" мІських поселень ТернопІльськоІ областІ (населення)

Цифрами позначенІ поселення: І - Бережани, 2 -ПІдгайцІ, 3 -БорщІв, 4 - Мельниця-ПодІльська, 5 - Скала-ПодІльська, 6 - Бучач, 7 -Золотий ПотІк, 8 - КопичинцІ, 9 - ХоростКІв, І0 - ГусятинІ, ІІ - ГримайлІв, І2 - ЗалІщики, І3 - Товсте, І4 - Збараж, І5 - ВишнІвець, І6 - ЗборІв, І7 - ЗаложцІ, І8 - Козова, І9 - КозлІв, 20 - Кременець, 2І - ПочаІв, 22 - ЛанІвцІ, 23 - Монастириська, 24 - Коропець, 25 - Скалат, 26 - ПІдволочиськ, 27 - Теребовля, 28 - Дружба, 29 - МикулинцІ, 30 - Велика Березовиця, 3І - ВеликІ БІрки, 32-ЧортКІв, 33 - Заводське, 34 - Шумськ

такі групи поселень:

1) міські поселення, в яких швидко збільшується чисельність населення, високий природний приріст населення (понад 13‰) і висока частка працездатного населення (57%) - смт.Заводське;

2) міста із значною кількістю населення, невисоким природним і високим механічним приростом населення (1,5 - 5,2‰), високою часткою працездатного населення (53-57%) Чортків, Кременець, Борщів;

3) міські поселення, в яких в останні роки сповільнились темпи збільшення чисельності населення внаслідок значного зменшення показників природного руху населення (1,9-6,0‰) із ще значною часткою працездатних людей (53-55%) - Заліщики, Козова, Ланівці, Бучач, Збараж, Бережани, Підгайці, Микулинці, Зборів, Ведика Березовиця;

4) міські поселення з несприятливою демографічною ситуацією: від'ємним природним приростом, низькою часткою працездатного населення (40-50%) - Монастириська, Мельниця-Подільська, Підволочиськ, Хоростків, Товсте;

5) малі міські поселення із повільним ростом чисельності населення, нульовим або дуже малим природним приростом населення, низькою часткою працездатного населення (менше 50%) - Почаїв, Вишнівець, Золотий Потік, Заложці, Скалат, Гримайлів, Коропець, Козлів, Скала-Подільська, Копичинці;

6) селища, в яких чисельність населення збільшується порівняно швидко (переважно за рахунок механічного приросту населення), з високою часткою працездатних (55-57%) - Ведикі Бірки, Дружба, Шумськ, Гусятин.

Сальдо механічного руху в області є ~~позитивним і в~~ негативним, хоча в передні роки набагато перевищувало природний приріст населення (додаток 9). Зараз особливо значне перевищення показників механічного руху населення над природним приростом міста ~~Підгайці (новостворений райцентр)~~, Борщів, Заліщики, Заводське ~~Теребовля, Чортків, Збараж, Монастириська, Бучач, Бережани~~ (додаток 9), які концентрують значний соціально-економічний потенціал і тим самим "притягують" працездатне населення з навколишньої сільської місцевості. Ці міста збільшують в останні роки свою чисельність населення переважно за рахунок прибулого населення.

Основну частину міграції в міста складають переїзди, що пов'язані з переміною місця трудової діяльності. Поряд з цим, помітна частка мігрантів, які переїжджають на навчання, для влаштування особистого життя.

Крім міграційних потоків з села в місто існує обмін населення між міськими поселеннями. Але він не є значним між населенням малих міських поселень, а як правило, населення малих міст і селищ мігрує у великі міста. В області - це Тернопіль, куди значна частка молоді їде на навчання, або роботу. З селищ південної частини області значна частка мігрантів спрямована за межі області - в Івано-Франківськ або Чернівці, а із західної частини - у Львів. Це пов'язано з тим, що в малих міських поселеннях обмежена сфера прикладання праці, існуючі галузі промисловості перкажно вимагають малокваліфікованої робочої сили. Багато молодих людей, які виїжджають на навчання у великі міста, не повертаються назад у малі міста на роботу і тим самим впливають на погіршення

вікової структури населення цих міст.

Порівняно низькі темпи технічного прогресу в промисловості малих міських поселень, незначні розміри будівництва в них, диференціація показників в рівні життя лише частково пояснюють причини міграцій їх населення. Значну роль відіграє рівень освіти, культури, оскільки підвищення рівня освіти означає розширення кола потреб, впливає на прийняття рішень про зміну місця проживання.

З відпливом населення зв'язано багато несприятливих явищ в житті малих міських поселень. До них відносяться не стільки зменшення можливостей для економічного розвитку, скільки значний вплив прогресу на всі сторони соціального життя малих міських поселень. Вже зараз деякі селища області відчувають значний відплив людей. Кількість вибулих людей більша від прибулих у Вишнівці, Скалаті, Гримайлові, Гусятині, ~~Скалі-Подільській,~~ Товсте, Ланівцях що при низькому природному прирості населення впливає на зменшення його кількості у цих селищах. Дуже низькі показники механічного руху також у містах ~~Залізці,~~ Кременець, ~~Хоросткові~~ Бережани, Зборів, селищах Коропець, ~~Заложці~~ Підволочиськ, ~~Ковлів~~ (~~табл.~~ додаток 9), що ставить їх поряд з попередніми у ряд населених пунктів з найбільш несприятливою демографічною ситуацією серед міських поселень Тернопільської області.

Проблема зміни деяких негативних наслідків існуючої міграції зачіпає багато корінних питань розвитку малих міських поселень і може бути вирішена лише комплексом заходів.

В умовах економічної кризи, коли в окремих поселеннях зупиняються окремі підприємства і зростає кількість безробітних, механічний приплив людей із сільської місцевості в

ремі ділянки міста, на яких розміщені комплекси споруд певного призначення, і для яких рекомендується різні види господарювання [150, с.148].

В проектах планування і забудови міст виділяються такі основні зони: сельбищна (житлові райони, громадські центри, зелені насадження), промислова (промислові підприємства і об'єкти, які з ними пов'язані), транспортна (парки міського транспорту, депо, дороги, пасажирські та вантажні станції), рекреаційна (парки, лісопарки, пляжі тощо). Крім основних зон є ще так звані інші території, де знаходяться резервні території, підсобні господарства та ін.

Територіально-функціональна структура малих, як і всіх міських поселень, формується на основі загальних принципів містобудування. Але при цьому враховуються і їх особливості, зокрема невелика людність, господарська спеціалізація, роль поселень як ядер системоутворення. Дана структура переорієнтовується у малих міських поселеннях від т.з. "закритої", коли трудові, культурно-побутові зв'язки між житловими районами і місцями прикладання праці обмежуються границями населеного пункту, до т.з. "відкритої", основними рисами якої є створення кращих умов доступності основних місць тяжіння населення не тільки даного міста, але й сільських населених пунктів, які входять в дану систему розселення. Посилення міжселенних зв'язків приводить навіть до того, що малі міські поселення мають в переважній більшості неповний склад функціональних зон, наприклад не мають промислової, комунально-складської чи рекреаційної зони. Деколи окремі зони розвиваються непропорційно.

Таблиця 13

Розподіл малих міських поселень Тернопільської області за величиною території (на кінець 1994 р., га)[1]

менше 500	500-1000	1000-2000	понад 2000
Підгайці	Бережани	Борщів	Чортків
Гусятин	Теребовля		Кременець
Гримайлів	Ланівці		
Говоте	Козова		
Заложці	Підволочиськ		
Козлів	Вишнівець		
Почаїв	Збараж		
Скалат	Зборів		
Монастириська	Заліщики		
Коропець	Хоростків		
Микулинці	Скала-Подільська		
Велика Березовиця	Копичинці		
Великі Вірки	Мельниця-Подільська		
Заводське	Бучач		
Дружба	Шумськ		
Золотий Потік			

[1]Таблиця складена на основі даних управління архітектури Тернопільської облдержадміністрації

Наявність функціональних зон, їх розміри, особливості взаємного розміщення зумовлюються величиною, людністю міських поселень, їх функціями. А вони в свою чергу визначаються різними умовами виникнення, особливостями соціально-економічного розвитку, фізико-географічними умовами місцевості, на якій лежить поселення. Більшість із малих міст і селищ

ського типу мають площу від 500 до 1000 га, лише Борщів, Кременець, і Чортків перевищують 1000 га (табл.13). В найменших за територією малих міських поселеннях, як правило, немає великої кількості функціональних зон. В межах сельбищної території житлові масиви чергуються з промисловими підприємствами, комунально-складськими приміщеннями, зеленими насадженнями. А у поселеннях з більшою площею території (понад 500 га) спостерігається чіткіше зонування території. В них вже існує промислова зона, виділена в межами сельбищної, у ній розміщені комунально-складські приміщення. Ця зона відділена від інших санітарно-захисними насадженнями.

Існують деякі відмінності у територіально-функціональній структурі малих міських поселень з людністю понад 10 тис. жит. і міст та селищ міського типу з людністю менше 10 тис. жит. (т.з. "містечка"). В перших виділяються такі зони: сельбищна, промислова, зелена, комунально-складська, резервні території, а в останніх - переважно житлова і виробнича зони.

Територіально-функціональна структура малих міських поселень значною мірою визначається їх функціональними типами. Поселення, в яких містоформуючою галуззю є промисловість, мають такі зони: житлову, промислову із санітарно-захисною, іноді і сільськогосподарсько-виробничу. Таке поселення сполучене з іншими магістральною дорогою, яка проходить переважно поблизу промислової зони, минаючи житлові квартали, від неї до центра міста відходить магістральна вулиця.

Малі міські поселення, які виконують роль центрів внутрірайонних систем розселення характеризуються значним пере-

важанням житлових масивів над іншими зонами, при цьому вони мають, як правило, у центрі міста зону відпочинку, а житлові масиви нерідко переміщуються із сільськогосподарською виробничою зоною. Магістральна вулиця у таких поселеннях проходить через центр міста, від неї відходять другорядні вулиці, які ділять житлові масиви на квартали. Промислові підприємства і комунально-складські приміщення знаходяться переважно у сельбищній зоні. Поселення, в яких важливе місце займають рекреаційні функції, характеризуються винесенням промислових підприємств за межі сельбищної зони, наявністю курортної зони (переважно на окраїні міста, з протилежного боку від промислових підприємств). В таких поселеннях громадський центр міста знаходиться часто в центрі житлових масивів, а зміщений у бік курортної зони.

На формування територіально-функціональної структури міських поселень області мають вплив особливості їх виникнення і соціально-економічного розвитку. Вони не стільки визначають склад функціональних зон, скільки впливають на особливості забудови сельбищної зони. В старих містах чітко окреслюється центральна частина із старовинними будівлями (в містечках), або багатоповерховими житловими кварталами (більші міста з розвинутою промисловістю - Чортків, Кременець, Збараж та ін.). Нові міста і селища міського типу за своїм зовнішнім виглядом нагадують села, типово міська забудова характерна тільки для невеликої центральної частини, в інших частинах переважає малоповерхова і присадибна забудова.

Територіально-функціональна структура малих міських поселень формується також під впливом фізико-географічних умов

місцевості, на якій розміщені поселення. Рельєф, залягання підземних вод, наявність лісових масивів зумовлюють конфігурацію території міста, розміщення і величину функціональних зон. В умовах рівнинного рельєфу на території області переважає компактне планування малих міських поселень (територія утворює собою єдиний масив). Найбільше таке планування характерне для поселень центральної частини області (Бережани, Рогатин, Підволочиськ, Гусятин, Скалат, Микулинці, Збараж, Кам'янець та ін.). Деякі з міст і селищ розміщені в долинах річок, або вздовж доріг і мають вузьку, витягнуту форму (Кременець, Бучач, Коропець, Заліщики, Велика Березовиця та ін.). Така форма зумовлює значну віддаленість місць проживання людей від місць прикладання праці, зменшує доступність людей до підприємств сфери обслуговування, збільшує затрати на будівництво інженерно-технічних споруд, комунікацій. Є міські поселення, розчленовані на окремі масиви внаслідок великого перепаду висот, або наявності обширних ділянок зелених насаджень (Ланівці, Скала-Подільська та ін.).

Незважаючи на відмінності, зумовлені людністю, функціональною структурою, географічним положенням, рельєфом та іншими факторами, малі міські поселення мають багато спільного в територіально-функціональній структурі. Спільним, насамперед, є те, що найбільшу площу всіх малих міських поселень займає сельбищна зона. Її частка від загальної площі населеного пункту найбільша у селищах Шумськ, Золотий Потік, Микулинці, Збараж та ін. (табл. 14). В складі цієї зони - житлові масиви, зелені насадження, вулиці, городи. Більшу частину її займають житлові масиви. На їх забудову, архітектурний виг-

ляд, наклали значний відбиток генезис населеного пункту, історико-географічні особливості його розвитку. В межах житлової зони виділяються три підзони, кожна з яких відрізняється виглядом і щільністю забудови. Центральна частина малого міста чи селища міського типу являє собою урбанізовану територію, забудовану будинками міського типу. В ньому знаходяться споруди громадського призначення: адміністративні установи, культурно-освітні, торговельні заклади, підприємства громадського харчування, банки та ін. В старих містах області у цій частині розміщені ще й пам'ятки культури. В другій підзоні в більшості поселень переважає одноповерхова забудова: будинки із садками і городами. Тільки в найбільших з цієї групи поселень - Чортківі, Кременці, Бережанах, Теребовлі, Бучачі - ця зона забудована високими, багатоповерховими будинками із присадибними ділянками, там розміщені також споруди інженерних систем населеного пункту, місця для відпочинку людей, нерідко й сільськогосподарські підприємства.

В межах зони знаходяться зелені насадження, яких особливо багато у міських поселеннях південної частини області, в окремих із них (Скала-Подільська, Борщів, Заліщики, Товсте), займають від 5,0% до 10% території житлових масивів. В поселеннях інших частин області зелені насадження займають дещо меншу частку від житлової площі (2,0-5,0), але в розрахунку на 1 жителя вони всі мають досить високі показники (табл.17).

В межах сельбищної зони знаходяться також дороги, вулиці, проїзди, які з'єднують житлові квартали між собою. Вони займають в середньому 3-5% території населеного пункту, а

1	2	3	4
Гусятин	82,0	3,4	14,6
Підволочиськ	57,9	2,4	29,7
Скалат	54,7	5,6	39,7
Монастириська	61,1	1,6	37,3
Коропець	80,1	-	19,9
Ланівці	59,2	12,9	27,9
Теребовля	68,8	7,5	23,7
Микулинці	87,0	-	13,0
Велика Березовиця	62,5	30,1	7,9
Великі Бірки	68,9	3,9	27,2
Заводське	57,0	35,2	7,8
Думськ	92,1	2,3	5,6
Дружба	70,3	8,2	21,5
Золотий Потік	88,3	-	11,7

[1]Розраховано за даними відділу архітектури Тернопільської облдержадміністрації

Співвідношення між підзонами сельбищної зони, а також особливості забудови житлових масивів зумовлюють неоднаковий рівень використання цієї зони. Його характеризують показники щільності забудови: щільність житлового фонду і населення. За цими показниками (табл.15) в області можна виділити групи міських поселень із високою, середньою та низькою щільністю забудови. До першої групи відносяться міста, в яких значна частка багатоповерхових будівель, порівняно невелика частка у сельбищній території вулиць, доріг, проїздів, що свідчить про значну компактність забудови зони, раціональність використання землі (Чортків, Теребовля, Бережани, Підгайці, Бу-

Таблиця 15

Показники щільності забудови малих міських поселень станом на кінець 1994 року[1]

Міста і селища міського типу	щільність житлового фонду, м²/га	щільність населення, чол./км²
1	2	3
Бережани	457,0	46,7
Підгайці	431,7	35,0
Борщів	385,0	25,9
Мельниця-Подільська	306,7	18,5
Скала-Подільська	227,1	12,9
Бучач	464,3	34,3
Гусятин	644,9	56,3
Гримайлів	116,3	7,0
Копичинці	357,5	19,9
Коростків	300,2	17,1
Товсте	135,1	37,7
Заліщики	549,6	30,1
Зборів	227,1	25,7
Заложці	275,8	16,3
Збараж	362,6	25,4
Вишнівець	159,0	10,0
Козова	288,2	21,0
Козлів	117,4	9,1
Кременець	475,1	35,0
Почаїв	409,1	28,4
Підволочиськ	711,8	46,8
Скалат	270,2	20,8
Монастириська	414,6	27,2
Коропець	125,7	10,2

1	2	3
Данівці	289,3	21,1
Теребовля	545,0	30,2
Микулинці	234,7	19,3
Велика Березовиця	305,8	23,2
Великі Бірки	244,1	19,8
Заводське	201,3	17,2
Шумськ	93,8	9,0
Дружба	238,9	20,3
Золотий Потік	115,7	9,1
Чортків	495,2	36,0

[1]Розраховано за даними відділу архітектури Тернопільської облдержадміністрації

чач, Гусятин, Почаїв, Підволочиськ, Монастириська, Кременець). До другої групи відносяться міста і селища міського типу, які мають значну частину одноповерхової забудови, багато вулиць, площі, сади, парки тощо (Борщів, Хоростків, Вельниця-Подільська, Копичинці, Збараж, Велика Березовиця). Найнижча щільність забудови характерна для селищ міського типу і міст, які виникли в таких селищ. Вони характеризуються близьким до сільської типом забудови (одноповерхові будинки, значні площі садів і городів у сельбищній зоні), мають найнижчі показники щільності житлового фонду і населення (Коропець, Золотий Потік, Заводське, Ковалів, Шумськ, Товсте та ін. (табл.15). В них більші затрати на будівництво інженерних мереж, доріг, на благоустрій територій, ніж в малих поселеннях попередніх груп.

В більшості малих міських поселень області, в яких містоформуючою галуззю є промисловість, створені промислові зони. Вони мають різні розміри, найбільші такі зони у тих містах і селищах, де промислове будівництво велося недавно (Збараж, Чортків, Хоростків, Кременець, Скала-Подільська, Гусятин, Велика Березовиця, Заводське, Дружба). Майже всі вони створені із підвітряного боку щодо сельбищних територій. В тих же поселеннях, де промислове виробництво існує вже тривалий період, промислові підприємства опинились в оточенні житлових масивів. В тому випадку, коли підприємства не є значними забрудниками навколишнього середовища, таке розміщення є раціональним, бо наближує місця праці до місць проживання людей і зменшує тим самим транспортні затрати працівників таких підприємств.

Для малих міських поселень області характерним є наявність комунально-складських підприємств (котельні, склади, гаражі та ін.) переважно у житлових масивах, що негативно відбивається на екологічній ситуації у цих поселеннях. В більшості міст і селищ міського типу області необхідно створити комунально-складські зони, або поєднати їх з промисловими зонами, при цьому необхідно враховувати необхідність вигідного транспортно-географічного положення такої зони.

Майже всі міста і селища міського типу області мають незабудовані території (табл.14). Вони є значними у межах сельбищних територій у тих поселеннях, які мають низькі показники щільності забудови (див. табл.16), а також за межами цієї території (вільні території для промислового і житлового будівництва, непридатні території тощо). Це створює нові

можливості для розвитку міських поселень вшир. Однак для розміщення нового промислового і житлового будівництва забороняється використовувати цінні орні землі, в багатьох містах існують планувальні обмеження (рельєф, болота, заляглання підземних вод, наявність ярів, зсувів та ін.). Зокрема істотні обмеження щодо дальшого розширення території мають міста Хоростків, Заліщики, Ланівці, Шумськ, Кременець), наявність навколо населених пунктів виробничих споруд, ферм, складів, очисних споруд, складних форм рельєфу та ін. Внаслідок цього розвиток більшості малих міських поселень області повинен відбуватись шляхом раціональної організації наявної території: створення функціональних зон у поселеннях згідно з вимогами містобудування, ефективної планувальної організації сельбищної території (членування на квартали, впорядкування вуличної мережі), організації чіткої системи обслуговування населення в різних частинах населеного пункту з врахуванням транспортної і пішохідної доступності.

Важливим напрямом вдосконалення територіально-функціональної структури малих міських поселень в сучасних умовах посилення процесів приватизації землі є раціоналізація забудови територій міських поселень. Для цього необхідне встановлення відносної цінності окремих ділянок поселень; це стане основою для нарахування диференційованого податку і орендної плати для землекористувачів, розмірів плати при приватизації земельних ділянок виробничого призначення та об'єктів незавершеного будівництва. Це стане також базою для проведення місцевими органами самоврядування політики, направленої на раціональне використання території на основі накопичення і

розподілу місцевого бюджету за рахунок встановлення диференційованих розмірів земельного податку на землекористувачів залежно від функціонального призначення об'єктів. Така робота в області здійснена для смт. Ланівці УКРНДІПРОЦИВІЛЬСІЛЬБУДом.

Відповідно до ст.6 Закону України "Про плату за землю" розмір ставок земельного податку обчислюється з врахуванням місцезнаходження і економічної оцінки ділянки землі. Встановлено, що за значенням, рівнем забезпечення інженерними спорудами, об'єктами соціальної інфраструктури, благоустрою найбільш цінною є центральна частина населеного пункту, де комфортність проживання населення є найважливішою (її межі встановлено в радіусі 500 м по вуличній мережі від центру). Тут розміщені селищна чи міська Рада, будинок культури, відділення зв'язку, торгівлі і громадського харчування, ~~установи і~~ інші заклади невиробничої сфери. Дещо меншою є цінність ділянок інших частин населеного пункту, де житлові квартали перемежовуються з ділянками виробничого призначення, нової житлової забудови. Земельні ділянки з приблизно однаковими умовами з точки зору економіко-містобудівної оцінки об'єднуються в оцінкові райони, для кожного з яких присвоюється коефіцієнт містобудівної цінності. Ставки земельного податку для кожного такого району обчислюються за середніми ставками, затвердженими для малих міських поселень обласною Радою народних депутатів, помноженими на оцінковий коефіцієнт.

Проведення оцінкових робіт для території всіх міських поселень області дозволить намітити основні шляхи найбільш раціонального використання їх території, вдосконалення їх територіально-функціональної структури.

Розділ III. ЕКОНОМІЧНА, СОЦІАЛЬНА БАЗА І ЕКОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Формування економічної бази розвитку малих міських поселень

Особливості розвитку малих міських поселень, як міст взагалі, визначаються їх економічною базою. Під нею слід розуміти "сукупність всіх матеріально-технічних умов розвитку міста в єдності з їх соціально-економічним змістом і відповідними формами організації і технології виробництва" (Б.С.Хорев,1972). Тип економічної бази, її галузева структура і пропорції визначають темпи і напрями розвитку міста і його соціально-економічні параметри. Економічна база визначає роль міста в народногосподарському комплексі і системі розселення регіону, забезпечує його участь в територіальному поділі праці. Рівень розвитку економічної бази зумовлює величину доходів і ресурсів для функціонування міста, що в свою чергу визначає можливість його дальшого розвитку і темпи росту населення. Міста з нерозвинутою економічною базою ростуть повільно, або деколи й занепадають, рівень життя людей в таких містах значно нижчий, ніж в містах з розвинутою економічною базою.

Основною галуззю, яка формує економічну базу малих міських поселень, як і міст взагалі, є промисловість. Вона виконує містоформуючі функції для більшості таких поселень. Розміщення в містах промислових підприємств сприяє розвитку

всієї соціально-економічної бази міста, супроводжується збільшенням чисельності населення, підвищенням його добробуту, ростом кількості об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, розширенням економічних і соціальних функцій цих міст.

В малих міських поселеннях Тернопільської області зосереджено 70,1% промислових підприємств, на яких припадає 48,4% промислово-виробничого персоналу і виробляється 56,3% товарної промислової продукції. Частку кожного з малих міських поселень у виробництві промислової продукції ілюструє рис. 9. Із неї видно, що найвища питома вага у виробництві промислової продукції серед малих міських поселень належить Чорткову, Збаражу, Кременцю, найменшою - Гусятину, Зборову, Дружбі, незначна - Гримайлову, Ковлову, Скалату, Підгайцям та ін. (додаток 13). Важливими показниками, які вказують на рівень розвитку промисловості є виробництво промислової продукції та кількість промислово-виробничого персоналу, які припадають на кожну 1000 жителів. Значення цих показників приведені в таблиці 16.

Дані таблиці 16 свідчать про те, що рівень розвитку промисловості, у більшості малих міських поселень значно вищий від середньообласного. Так, показник виробництва промислової продукції в розрахунку на 1000 жителів є нижчим від середнього по області тільки у Зборові, Гусятині, Дружбі, Гримайлові, Підгайцях, Підволочиську, Скала-Подільській, Мельниця-Подільській, а за величиною промислово-виробничого персоналу на 1000 жителів - у Зборові, Гримайлові, Гусятині (див. табл. 16). Зважаючи на ці показники, а також на дані

додатку 14
~~таблиці~~ , можна стверджувати, що у цих поселеннях промисловість не є містоформуючою галуззю. Це пов'язано з відсутністю в даних селищах великих промислових підприємств. Так, у Зборові і Гусятині розміщено лише 2, у Гримайлові - 1 підприємство. Значно вищі показники від середньообласних мають ті міські поселення, де розташовані великі промислові підприємства, або філіали підприємств м.Тернополя (смт.Товсте, Монастириська, Велика Березовиця, м.Чортків, Збараж та ін.) виробництво промислової продукції в розрахунку на 1000 жителів у цих поселеннях у 4-8 разів більше, ніж у середньому по області. В даних населених пунктах значна частина населення зайнята на промислових підприємствах.

Кількість зайнятих у промисловості в різних поселеннях залежить не тільки від величини підприємств, а значною мірою від тієї продукції, яку ці підприємства випускають. Чим трудомісткіша продукція виробляється, тим більша кількість зайнятих на тому чи іншому підприємстві. Ті малі поселення, в яких розвинуті швейна, галантерейна, радіотехнічна, електротехнічна, кондитерська, цукрова промисловість, виробництво залізобетонних виробів, мають високі показники промислово-виробничого персоналу в розрахунку на 1000 жителів (див. табл. 16). Найвищі вони в містах Збараж, Почаїв, селищах Микулинці, Шумськ (понад 200 чол.) досить високі також у Бучачі, Хоростків, Заложцях, Монастириській, Теребовлі, Дружбі, Великій Березовиці, Великих Бірках, Золотому Потоці (130-200 чол.) та інших поселеннях.

В структурі промисловості малих міських поселень провідна роль належить галузям спеціалізації промисловості

Таблиця 16

Рівень розвитку промислового потенціалу малих міських поселень Тернопільської області в розрахунку на 1000 жителів за 1995 р.[1]

Міста і селища	Промислова продукція (в порівн.цінах), млн.крб	Промислово-виробничий персонал, чол.
1	2	3
Бережани	6,81	116,14
Борщів	8,15	96,36
Мельниця-Подільська	3,93	107,14
Скала-Подільська	1,96	64,72
Бучач	8,91	132,81
Гусятин	0,35	49,74
Копичинці	5,92	95,23
Хоростків	12,88	131,62
Гримайлів	3,24	49,68
Заліщики	5,79	91,10
Товсте	34,20	93,17
Збараж	23,82	208,21
Вишнівець	5,18	117,69
Зборів	0,33	19,00
Заложці	7,07	176,07
Козова	4,03	106,70
Козлів	5,10	129,00
Кременець	7,07	123,64
Почаїв	5,90	240,45
Ланівці	5,60	121,49
Монастириська	15,30	132,25
Підволочиськ	3,37	80,67
Коропець	-	-

1	2	3
Скалат	2,67	95,11
Підгайці	3,40	96,50
Теребовля	6,35	162,70
Микулинці	14,63	231,25
Дружба	1,47	132,63
Велика Березовиця	18,83	131,69
Великі Вірки	5,37	160,29
Чортків	18,85	125,18
Шумськ	6,31	221,54
Золотий Потік	7,22	183,70
Заводське	1,52	140,70
В середньому по області	3,95	62,86

[1] Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики.

області - харчовій, легкій, машинобудівній, виробництву будівельних матеріалів. Місце малих міських поселень у промисловому розвитку кожної з цих галузей показують додатки 14,15,16. Із них видно, що більшість підприємств даних галузей розміщені в малих містах і селищах міського типу, частка їх у виробництві промислової продукції та промислово-виробничому персоналі досить значна. Але ця частка нижча від частки підприємств у всіх галузях (крім лісової і деревообробної промисловості), що свідчить про низький рівень концентрації виробництва в них.

Про роль кожного малого поселення у виробництві продукції, частці від кількості підприємств, величині промисло-

СТРУКТУРА ПРОМИСЛОВОСТІ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЗА КІЛЬКІСТЮ ПРОМИСЛОВО-ВИРОБНИЧОГО ПЕРСОНАЛУ

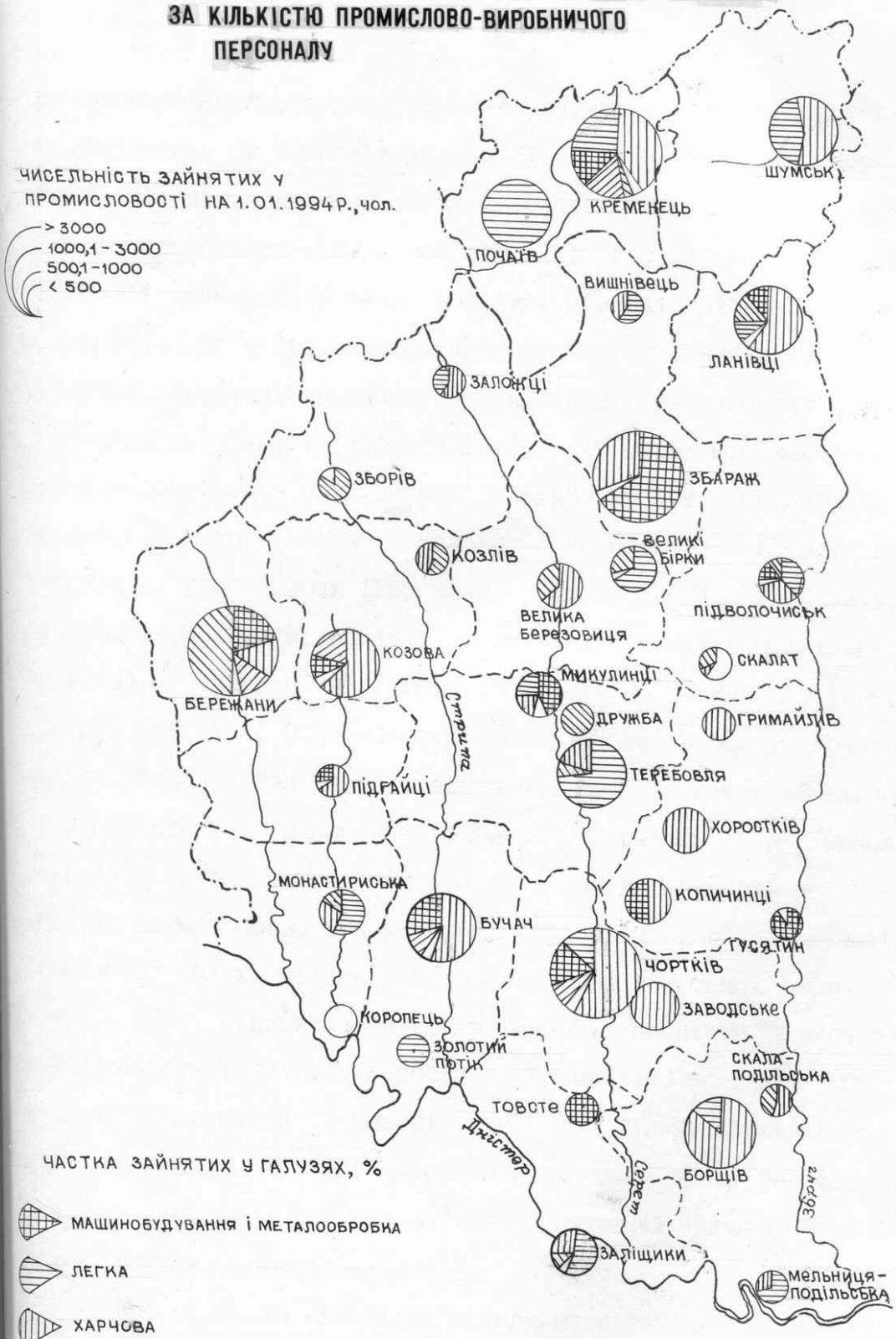

РИС. 9

во-виробничого персоналу основних галузей промисловості можна довідатись із додатків 14, 15, 16. Із них видно, що переважна більшість малих міських поселень мають розвинуту харчову промисловість. Підприємств цієї галузі найбільше у Чорткові, Кременці, Бучачі, Борщові, Збаражі, Бережанах (додаток 14). Ці міста мають і найвищу частку зайнятих та виробленої продукції харчової промисловості серед малих міських поселень області (додатки 15,16). В малих міських поселеннях розміщені всі цукрові заводи (Борщів, Березовиця, Збараж, Ланівці, Бучач, Козова, Кременець, Хоростків, Чортків), маслозаводи (Бережани, Підволочиськ, Хоростків, Підгайці, Заліщики, Ланівці), сирзаводи (Борщів, Вишнівець, Чортків), консервні (Заліщики, Гримайлів, Копичинці, Теребовля, Підгайці, Підволочиськ), соковаводи (Заложці, Кременець, Збараж, Ланівці, Скала-Подільська), тютюновий завод (Монастириська), макаронна фабрика (Бережани), а також більшість спиртзаводів, хлібзаводів та ін. Харчова промисловість займає понад 50% у виробництві промислової продукції більшості малих міських поселень Тернопільської області (табл. 17). Підприємства цієї галузі повністю формують промисловість у селищах Хоростків, Гримайлів, на понад 90% - у Скалі-Подільській та Козові (рис. 9). Тільки в семи міських поселеннях області харчова промисловість ще не набула розвитку (Зборів, Золотий Потік, Гусятин, Коропець, Великі Бірки, Почаїв, Товсте).

Друге місце за кількістю підприємств та величиною виробничо-промислового персоналу серед галузей промисловості малих міських поселень області займає легка промисловість.

Вона формує галузеву структуру 17 міських поселень області і представлена швейними фабриками (Борщів, Великі Бірки, Ланівці, Заліщики, Монастириська, Шумськ, Почаїв, Микулинці, Золотий Потік), взуттєвою (Теребовля), шкіргалантерейними (Вишнівець, Заложці), трикотажною (Копичинці), фабриками текстильно-художніх виробів (Заліщики), "Ватин" (Кременець), виробництвом ялинкових прикрас (Теребовля). В окремих міс-

Таблиця 17

Частка малих міських поселень у промисловому комплексі Тернопільської області на кінець 1995 р., в процентах [1]

Галузі промисловості	Промислова продукція	Промислово-виробн. персонал	Кількість підприємств
Машинобудування і металообробка	43,8	25,8	51,6
Будівельних матеріалів	97,8	53,5	58,6
Лісова і деревообробна	73,2	73,9	58,3
Легка	38,9	50,0	85,2
Харчова	72,7	74,9	84,1
Інші	38,0	48,5	70,8
Всього	56,3	48,5	73,7
По області	100,0	100,0	100,0

[1] Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

ких поселеннях (Великі Бірки, Мельниця-Подільська, Заліщики, Шумськ) легка промисловість займає 50% в галузевій структурі промисловості, а в м.Почаєві - 100,0% (рис.9)

Зважаючи на те, що в малих міських поселеннях області розміщені невеликі підприємства легкої промисловості, частка їх у виробництві продукції даної галуаі у області ще порівняно невисока (див. додаток 15).

Важливою галуззю промисловості, яка розвинута в малих міських поселеннях Тернопільської області, є машинобудування і металообробка. Вона представлена як великими промисловими підприємствами, або їх філіалами, так і невеликими ремонтно-механічними заводами; Найбільші машинобудівні заводи розміщені у містах Збараж, Бережани, Бучач, селищах Товсте, Микулинці. Найвища частка машинобудування (за виробництвом промислової продукції) у промисловості таких малих міських поселень: Товсте (100,0%), Микулинці, Гусятин (понад 80%). В 23 міських поселеннях області машинобудування не розвинуте зовсім (додаток 14).

Значне місце серед галузей промисловості, що розвиваються в малих міських поселеннях області, належить промисловості будівельних матеріалів. Хоча її частка у промисловому комплексі області не дуже висока (3,9% промислової продукції), однак в структурі даної групи населених пунктів вона відіграє важливу роль. Найбільше вона розвинута у селищах Велика Березовиця і Дружба ("Будіндустрія"), Бережани (склозавод, заводоуправління) та ін. У смт.Дружба вона є єдиною галуззю промисловості.

Лісова і деревообробна промисловість формує структуру промислових комплексів 5 міських поселень (Бережани, Бучач, Ковова, Кременець, Чортків). Їх підприємства виробляють майже всю продукцію даної галузі в області (додаток 15), хоча їх частка у виробництві продукції цих поселень незначна (табл.). Найвища частка продукції лісової і деревообробної промисловості виробляється у м.Кременці (38% від виробництва цієї галузі в області), Бережанах і Бучачі (по 13%) .

Інші галузі промисловості не мають великого значення у містоформуванні або через невелику зайнятість людей у них (поліграфічна), або через малу їх концентрацію (хімічні). Поліграфічна промисловість предоставлена друкарнями у всіх райцентрах області, але вона відзначається невеликою кількістю працівників (13-26 чол) і малим обсягом продукції (0,3-0,7 млн. крб., в порівн. цінах). Хімічна промисловість має невелике поширення (Скалат, Почаїв).

Аналіз концентрації промислових підприємств у малих міських поселеннях дозволяє виділити серед них багатогалузеві і одногалузеві промислові центри.

До багатогалузевих відносяться ті населені пункти, в яких розвинуті дві, або більше, галузей промисловості, а до одногалузевих - в яких розвинута одна галузь (може бути представлена одним або кількома підприємствами) [130 , с.27].

Серед малих міських поселень Тернопільської області переважають багатогалузеві промислові центри. Таких центрів нараховується 28. Структуру більшості з них формують галузі харчової, легкої, машинобудівної і промисловості будівельних

матеріалів (див. рис. 9). Тільки 6 міських поселень області відносяться до одногалузевих центрів (Зборів, Гусятин, Золотий Потік, Товсте, Гримайлів, Хоростків).

Багатогалузеві і одногалузеві центри є елементами обласного промислового комплексу, а деякі з них ще й елементами промислових вуалів - Тернопільського, Кременецького і Чортківського [49, с.121].

За рівнем розвитку промислового виробництва, особливостями його структури можна виділити на основі багатовимірного аналізу такі групи міських поселень (рис. 10):

1) багатогалузеві промислові центри з високим рівнем розвитку промисловості (18-25 млн. крб. на 1000 жителів), великою зайнятістю людей у промисловому виробництві (125-210 чол. на 1000 жит.) - Чортків, Збараж;

2) багатогалузеві промислові центри із значним рівнем розвитку промислового виробництва (6-9 млн. крб. на 1000 жит.), високою зайнятістю людей у промисловості (115-165 чол. на 1000 жит.) - Бережани, Бучач, Кременець, Теребовля;

3) нові одногалузеві промислові центри із значною зайнятістю людей у промисловості (130-140 чол. на 1000 жит.) - Дружба, Заводське;

4) одногалузеві промислові центри з високим рівнем розвитку промислового виробництва (понад 30 млн. крб. товарної продукції і 208 працівників на 1000 жителів) - Товсте;

5) одногалузеві промислові центри з низьким рівнем розвитку промислового виробництва (менше 1 млн. крб. та 20-40 чол. на 1000 жителів) - Коропець, Гусятин, Зборів;

6) промислові центри з 1-2 галузями промисловості, не-

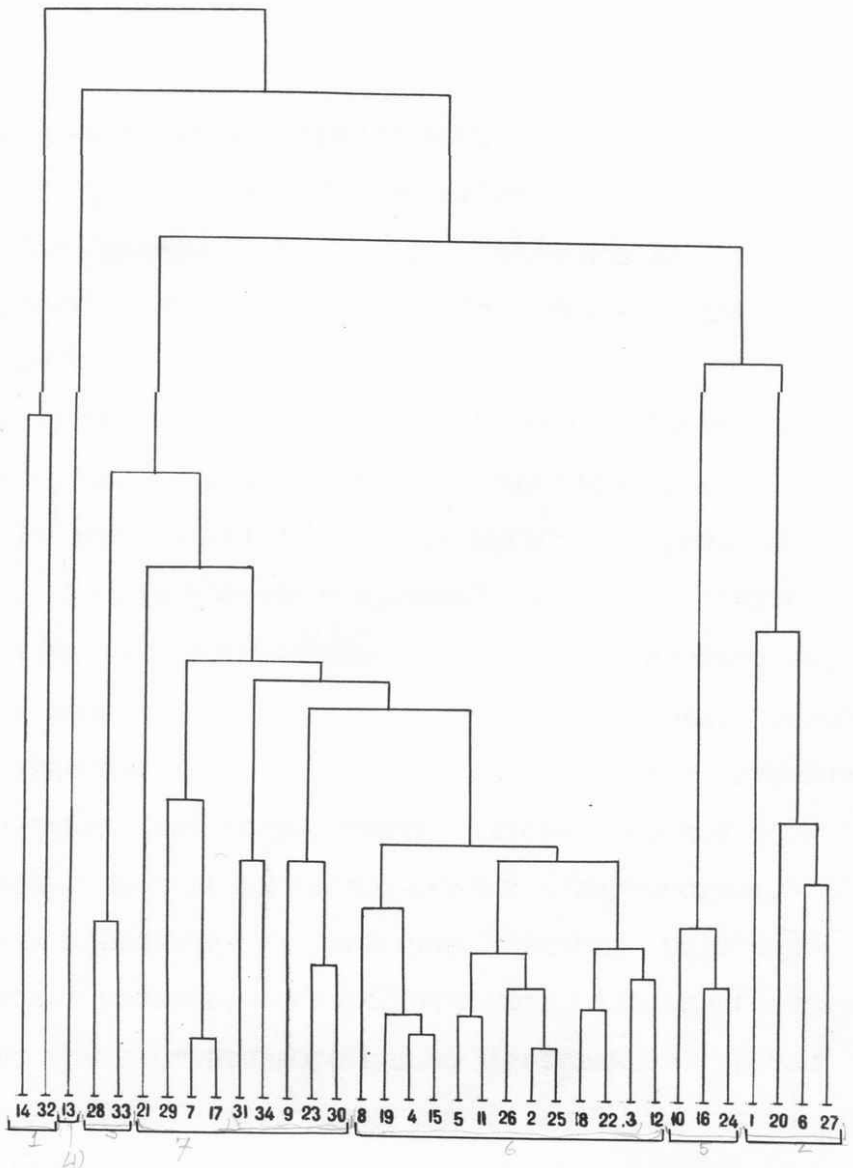

Рис.10 Граф "дерево поєднань" малих мІських поселень ТернопІльськоІ областІ / промисловІсть/

Цифрами на рисунку позначенІ поселення /див. рис.8 /

високим рівнем розвитку промислового виробництва (2-8 млн. крб. і 95-130 чол. на 1000 жителів) - Копичинці, Козлів, Мельниця-Подільська, Вишнівець, Скала-Подільська, Гримайлів, Підволочиськ, Скалат, Підгайці, Козова, Ланівці, Борщів, Заліщики.

Малі міські поселення Тернопільської області розміщені в сільськогосподарських районах і тому важливою складовою частиною їх економічної бази є підприємства агропромислового комплексу. Значна частина населення цих міст зайнята на підприємствах, які переробляють сільськогосподарську сировину (див. додаток 10), відгодівельних комплексах, птахофабриках, інкубаторних станціях, на об'єктах виробничої інфраструктури, які обслуговують сільське господарство, і безпосередньо на сільськогосподарських підприємствах. В малих міських поселеннях - районних центрах розміщено ряд підприємств і установ, які обслуговують сільське господарство цілого адміністративного району (ветстанція, ветлабораторія, райагробуд, заготівельні організації, насіннєві лабораторії, станції захисту рослин, тощо). Незважаючи на те, що частка зайнятого в них населення незначна, діяльність по обслуговуванню сільського господарства відноситься до містоформуючих. Разом з тим, саме сільське господарство у малих міських поселеннях є містообслуговуючою галуззю, хоча в ньому може бути зайнята значна частка населення міста. Найменша частка зайнятих у сільському господарстві спостерігається у містах, причому, як правило, чим більше місто, тим менша ця частка (див. додаток 10). Виняток становлять лише міста Збарів, Копичинці, які маючи порівняно невелику кількість

населення, мають також і незначну кількість зайнятих у сільському господарстві. В малих містах ця частка коливається від 1,1% (Зборів) до 37,9% (Хоростків) і є вищою там, де у місті знаходиться центр радгоспу чи колгоспу, великий відгодівельний комплекс та ін.

У селищах міського типу частка зайнятих у сільськогосподарському виробництві значно вища, ніж у містах, вона є найвищою у селищах Коропець (56,5%), Козлів (42,5%), Скала-Подільська (27,2%), Мельниця-Подільська (25,4%), Скалат (26.1%), Вишнівець (26.6 %), Золотий Потік (26,8%), Гримайлів (29%), які є центрами великих сільськогосподарських підприємств. Найнижчою ця частка є у селищах , які виконують роль райцентрів (Гусятин, Підволочиськ, Великі Бірки), а також у нових селищах, які виросли навколо великих промислових підприємств (Дружба), див. додаток 10.

Важливою складовою економічної бази малих міських поселень є будівництво. Ця галузь найбільше розвинута у районних центрах, де створені будівельні організації, які ведуть промислове, сільськогосподарське, житлове будівництво на території району (райагробуди, рембуддільниці, промислово-монтажні комбінати, шляхові ремонтно-будівельні управління та ін.). Найвища кількість зайнятих у будівництві - у Чорткові, Кременці, Бучачі, Монастириській, Великій Березовиці. Але частка зайнятих у цій галузі є найвищою у смт.Березовиці (див. додаток 10), де знаходяться будівельні організації, які обслуговують Тернопільський район і м.Тернопіль (два монтажні ремонтно-будівельні управління), а також обласні будівельні організації (облшляхобуд, облагробуд). Невелика

кількість людей, зайнятих у будівництві, у селищах Гримайлів, м.Почаїв, а у Мельнице-Подільській, Скалі-Подільській, Золотому Потоці, Заложцях, Козлові, Коропці, Микулинцях, Дружбі, Заводському, а також у новоствореному райцентрі Підгайцях, будівельні організації не створені зовсім. Будівельна база у райцентрах не забезпечує в належній мірі потреби будівництва у решти поселеннях району і тому мусить бути створена в них, або у інших міських поселеннях (кущових центрах).

Складовою частиною економічної бази малих міських поселень є транспорт. Він відіграє важливу роль у райцентрах, де є автотранспортні підприємства для обслуговування потреб всього району. Крім райцентрів, такі підприємства, а також станції технічного обслуговування автомобілів створено у Вишнівці, Копичинцях, Скала-Подільській, Микулинцях. Для цих міських поселень транспорт є містоформуючою галуззю, бо в ньому працює значна частина населення (див. додаток 10) і він обслуговує потреби населення багатьох населених пунктів. Ще не є таким транспорт у м.Підгайцях, його потреби ще й досі обслуговують автотранспортні підприємства м.Бережан.

Лісове господарство не відіграє важливої ролі у формуванні економічної бази малих міських поселень області. Воно предоставлене лісгоспзагами у Кременці, Бережанах, Бучачі та Чорткові, у цих містах ця галузь займає важливе значення. В ній працює від 2,0% (Чортків) до 5,3% (Кременець) від всього зайнятого населення.

Дослідження економічної бази малих міських поселень дозволяє визначити основні напрями дальшого їх розвитку а

метою підвищення рівня життя людей в таких містах.

3.2. Соціальна база малих міських поселень

В процесі розвитку міських поселень зростає роль соціальних факторів. Серед них важливе значення має рівень розвитку соціальної бази. Така база включає систему установ невиробничої сфери, яка забезпечує задоволення фізичних, і духовних потреб населення. Об'єкти соціальної бази (інфраструктури) не беруть безпосередньої участі у виробництві матеріальних благ, однак вони забезпечують необхідні умови для функціонування виробництва і життя населення. Недостатній розвиток соціальної інфраструктури створює не тільки труднощі й дискомфорт для повсякденного життя населення, а й породжує додаткові труднощі в розвитку продуктивних сил. Наявність у місті розвинутої соціальної бази сприяє розширенню економічної бази, приводить до припливу населення, зростання ролі даного поселення у системі розселення.

За рівнем розвитку інфраструктури малі міські поселення займають проміжне положення між великими і середніми містами і сільськими населеними пунктами, виступаючи серед останніх як "ядра" (центри) обслуговування населення. Зони впливу таких поселень залежать від "набору" підприємств соціальної інфраструктури, сконцентрованої у даному пункті, та ефективності дії таких підприємств.

Дослідження показують, що рівень розвитку соціальної бази має значні відмінності у різних за людністю малих міських поселеннях. Як правило, чим менше поселення, тим більша

Таблиця 18

Розподіл зайнятих у галузях соціальної сфери по малих міських поселеннях Тернопільської області на 1.01.1996 р.
(в процентах до загальної кількості зайнятих) [1]

Міста і селища	Всього	Освіта	Культура	Ох.зд.	Торгів	Ін.гал
1	2	3	4	5	6	7
Бережани	48,1	6,1	2,3	9,6	2,6	9,5
Підгайці	55,5	10,1	3,6	5,4	17,0	14,5
Борщів	52,7	4,4	0,6	16,4	18,2	13,1
Мельниця-Подільська	42,5	4,8	0,3	8,1	19,8	9,3
Скала-Подільська	37,5	4,4	0,4	6,0	13,7	10,3
Бучач	46,5	6,5	0,8	14,0	15,3	7,0
Золотий Потік	29,2	4,8	0,2	15,1	6,9	3,2
Копичинці	23,0	6,6	0,2	1,3	8,6	6,3
Хоростків	20,0	6,8	0,3	4,6	7,8	0,4
Гусятин	69,1	8,5	1,9	26,4	22,1	11,1
Гримайлів	39,3	8,3	0,5	23,4	4,5	1,6
Заліщики	61,8	9,4	3,4	22,0	12,0	14,8
Товсте	43,2	24,2	0,5	1,8	7,9	2,5
Збараж	41,1	6,7	0,6	12,5	7,7	13,4
Вишнівець	23,1	10,6	0,6	10,0	1,7	4,0
Зборів	71,4	7,7	2,5	12,0	20,1	30,2
Заложці	34,5	6,2	1,2	6,8	14,0	6,3
Козова	40,3	3,7	1,3	13,4	10,8	21,2
Ковалів	22,3	4,7	1,1	13,2	2,4	1,9
Кременець	59,0	9,6	5,8	17,4	13,1	13,1
Почаїв	30,0	7,2	1,2	10,0	6,5	5,1
Ланівці	43,5	3,6	2,0	10,9	13,8	15,2

1	2	3	4	5	6	7
Монастириська	51,9	4,4	0,7	9,5	18,0	19,3
Коропець	41,8	26,1	0,1	12,9	1,5	11,3
Скалат	35,2	11,6	0,6	16,7	3,2	2,6
Підволочиськ	55,2	8,8	0,6	8,1	21,1	16,6
Теребовля	43,1	12,7	2,2	11,1	16,7	10,4
Дружба	13,5	4,5	0,1	-	2,7	6,2
Микулинці	30,5	4,3	0,1	10,0	3,5	3,6
Велика Березовиця	20,3	3,5	0,2	-	2,0	14,6
Великі Бірки	57,9	5,1	2,9	35,0	6,2	8,7
Чортків	49,4	7,0	2,7	11,0	14,8	13,9
Заводське	1,2	-	-	-	1,2	1,2
Шумськ	57,8	5,3	2,8	17,4	10,2	21,9

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики.

частка працездатних зайнята у сфері послуг. Це пояснюється тим, що в таких населених пунктах слабо розвинута економічна база і люди шукають роботу в сфері послуг (див. табл. 18).

Малі міські поселення мають різну забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури. "Стрижень" соціальної бази становлять галузі, які займаються безпосереднім обслуговуванням населення. До них відносяться житлово-комунальне господарство, освіта і наука, культура, охорона здоров'я, торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування та ін. Розглянемо особливості забезпеченості малих міських поселень Тернопільської області об'єктами даних галузей. Дослідження забезпеченості населення житлом показали, що в

СОЦІАЛЬНА БАЗА МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

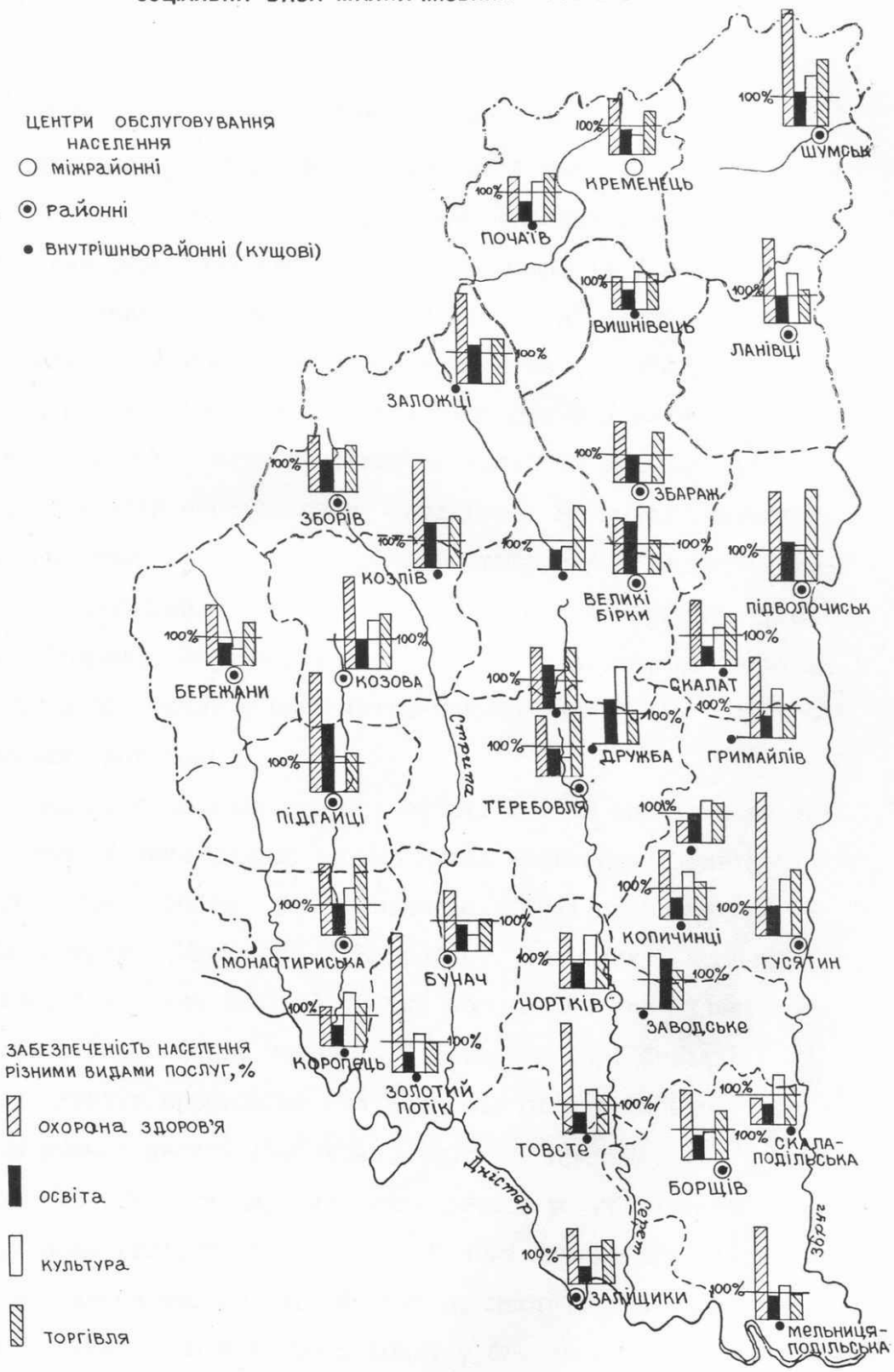

ПРИМІТКА: ОДИН МІЛІМЕТР ВИСОТИ СТОВПЧИКА ВІДПОВІДАЄ 20%.

РИС. 11

малих міських поселеннях області, як і всієї України, загальний житловий фонд в розрахунку на 1 жителя менший, ніж в інших містах. Так, у 1995 р. цей показник у малих міських поселеннях Тернопільської області становив 14,6 м^2, тоді як у всіх міських поселеннях області -15,1 м^2 (по Україні - 17,2 м^2). Цей показник постійно зростає (в 1974 р. - 11,4 м^2), переважно внаслідок індивідуального будівництва. В малих міських поселеннях будівництво житла за рахунок суспільних фондів здійснюється дуже повільно. Розподіл житлового фонду по окремих поселеннях показує додаток 18. Із нього видно, що найбільший житловий фонд мають міста Чортків, Кременець, Збараж, Бережани та ін. Але в розрахунку на 1 жителя розміри цього фонду в цих містах значно нижчі від середньообласних (додаток 18).

Найвищі показники забезпеченості житлом мають невеликі поселення, в яких значна частка житла збудована індивідуальним способом, тобто, де в житловому фонді переважають будинки-котеджі (Микулинці, Коропець, Заліщики, Копичинці, Шумське, Заводське та ін.). В тих поселеннях, де значну частину житлового фонду займають багатоповерхові будівлі, ведеться активне промислове будівництво, рівень забезпеченості житлом значно нижчий (Бережани, Чортків, Кременець). Низький рівень і в тих селищах, які знаходяться у приміській зоні м.Тернополя (Велика Березовиця, Великі Бірки) внаслідок того, що значна частина людей. які працюють у Тернополі, прописані у них. Стан житлового фонду у багатьох містах вимагає докорінного поліпшення. Малі міські поселення області ще недостатньо забезпечені центральним опаленням. Ним охоплена

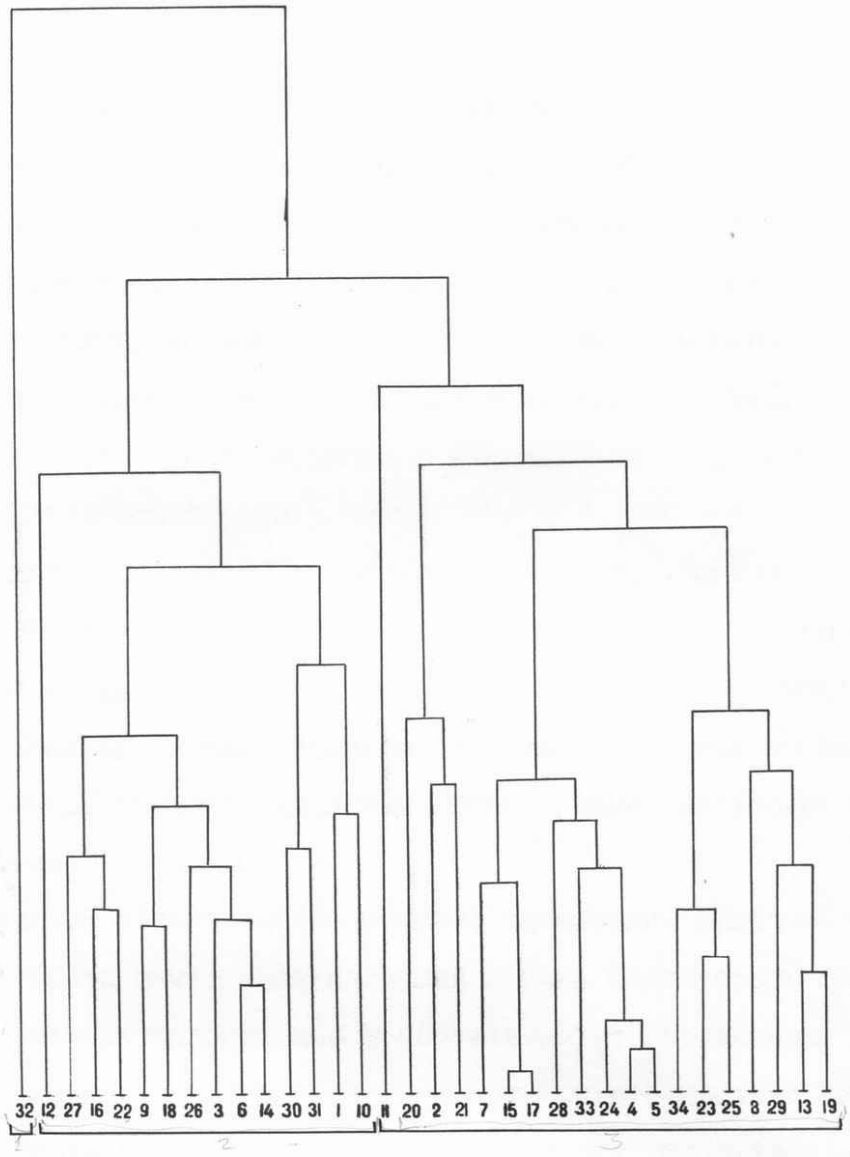

Рис.12 Граф "дерево поєднань" малих міських поселень Тернопільської області /житловий фонд/
Цифрами на рисунку позначені поселення /див. рис. 8/

майже третина жител у Ланівцях, Великій Березовиці, Великих Бірках, Кременці, у більшості пунктів - 10-20%, а у Микулинцях, Козлові, Гримайлові, Вишнівці, Коропці, Золотому Потоці, Мельнице-Подільській і Скала-Подільській - менше 10%.

Деякі селища не мають ще централізованої системи водопостачання і водовідведення, промислові підприємства, які є в них, мають власні водопроводи і каналізацію (Коропець, Заводське, Скала-Подільська).

В області проведено газифікацію 26 малих міських поселень, але в деяких з них (Почаїв, Дружба, Підгайці) вона поки-що охоплює ще невелику частку житлового фонду (20-30%).

При аналізі графа "дерево поєднань" міських поселень Тернопільської області (житловий фонд) нами виділено три групи поселень (рис. 12).

Найнижчий рівень забезпеченості населення житлом (8,1 кв.м на 1 людину), але найвищий рівень благоустрою серед міських поселень області має м.Чортків. Тут проведена газифікація майже всього житлового фонду, діють системи центрального опалення і гарячого водопостачання, каналізація.

Другу групу поселень складають майже всі райцентри (крім Шумська, Кременця, Монастириська і Підгаєць) і м.Хоростків (рис. 12). Вони мають порівняно високий рівень житлово-комунального обслуговування. Переважна більшість жител в них газифікована, охоплена системою центрального опалення і водопостачання.

В третю групу входять переважно селища - центри кущових систем розселення, а також Кременець, Підгайці, Монастириська і Шумськ . В них житловий фонд вимагає значного поліпшен-

ня. Необхідно налагодити системи централізованого водопостачання, опалення, провести в багатьох з них газифікацію жител.

На відміну від житлово-комунального господарства, яке є повністю містообслуговуючою галуззю, в малих міських поселеннях розвиваються галузі соціальної інфраструктури, які мають одночасно містоформуюче і містообслуговуюче значення. Це, насамперед освіта. В цих поселеннях створена мережа освітніх закладів,яка обслуговує не тільки дітей даного населеного пункту, але й навколишніх сіл, а іноді - й значної частини області. В освіті зайнята значна частина населення. Частка людей, що працюють в освітніх закладах, коливається від 3,5% (Велика Березовиця) до 26% (Коропець), див. додаток 23.

Більшість малих міських поселень мають високий рівень забезпеченості загальноосвітніми школами (117% проти 91,4% по області). Тільки селища Велика Березовиця, Скала-Подільська, Мельниця-Подільська мають цей рівень нижчий від нормативного (додаток 19). Але внаслідок того, що у малі міські поселення приїжджають на навчання діти з навколишніх сіл, багато шкіл змушені працювати у дві зміни. Переважна більшість шкільних приміщень - нові, лише у Чортківі (три школи), Бережанах, Підволочиську (по одній школі) вони знаходяться у пристосованих приміщеннях. В малих міських поселеннях є також школи-інтернати, в яких навчаються діти з усієї області (Теребовля, Коропець, Підгайці, Бережани, Заліщики, Кременець).

Крім загальноосвітніх закладів малі міські поселення

області мають значну кількість середніх спеціальних закладів. Найбільші з них у Кременці (медучилище, педколедж, ПТУ), Чорткові - медучилище, культосвітнє училище, Гусятині - політехнічний технікум, Бучачі - радгосп-технікум та ін. Вони, а також профтехучилища (Почаїв, Підгайці, Скалат, Хоростків, Бучач, Кременець, Вишнівець, Товсте, Збараж) розміщені рівномірно по території області і мають значне містоформуюче значення для того пункту, в якому знаходяться.

Малі міські поселення Тернопільської області мають розгалужену мережу дошкільних закладів, але в більшості з них рівень забезпеченості такими закладами ще значно відстає від нормативного. В середньому по всіх малих міських поселеннях цей рівень на 9,7% вищий від середнього по області. Вищий від нормативного показник забезпеченості дошкільними закладами характерний для приміських селищ - Велика Березовиця, Великі Бірки; Заводське, районного центру - Підгайці. А найнижчі показники мають невеликі селища (Вишнівець, Микулинці, Золотий Потік, Коропець), в яких висока частка осіб старшого віку, мала кількість дітей. В умовах постійного зниження рівня життя людей, зростання цін за послуги в дитячих дошкільних закладах важливою проблемою став не збільшення кількості місць в них згідно нормативів, а ефективне використання існуючих приміщень.

На території області є одне місто, в якому містоформуючу роль поряд з іншими галузями виконує наука (Хоростків). В ньому знаходиться виробничо-наукове об'єднання "Еліта", в якому працює 117 чол., і яке обслуговує потреби всієї області.

В малих міських поселеннях Тернопільської області створена розгалужена система культурно-освітніх закладів - будинків культури, клубів, кінотеатрів, бібліотек, кіноустановок та ін. За рівнем забезпеченості ними населення ця група поселень має значно вищі показники від нормативних. Так, рівень забезпеченості клубними закладами у малих міських поселеннях вищий від норми на 19%, бібліотечним фондом - на 22%.

Тільки сім міських населених пунктів (Бережани, Бучач, Збараж, Кременець, Чортків, Теребовля, Велика Березовиця) мають меншу від норми кількість місць в клубних закладах і ті ж, крім Чорткова, а також Почаїв, Товсте - меншу від норми кількість книг у бібліотеках (додаток 20) незважаючи на те, що вони майже ніде не відповідають нормативам, кількість відвідувань кіносеансів постійно зменшується внаслідок розвитку телебачення.

Важливою складовою соціальної інфраструктури є охорона здоров'я. Вона розвинута майже у всіх малих міських поселеннях області. В окремих із них в даній галузі працює понад 20% від всього зайнятого населення міста (Великі Бірки, Гусятин, Гримайлів, Заліщики). Найбільші медичні заклади розміщені в районних центрах (лікарні, поліклініки ті ін.), вони обслуговують населення цілого району. Дещо меншими є лікарні в інших міських поселеннях, але вони також розраховані на обслуговування не тільки жителів свого селища, а й навколишньої сільської місцевості. Це й пояснює той факт, що у всіх малих міських поселеннях Тернопільської області рівень забезпеченості населення лікарняними закладами наба-

гато вищий від нормативного (див. додаток 21). Щодо поліклінік, то в цілому ця група поселень також має високий ступінь забезпеченості (125,6%), але в окремих селищах (Скала-Подільська , Мельнице-Подільська), а також у райцентрах - Зборові, Бучачі - вони не можуть нормально обслужити навіть своїх жителів внаслідок невеликої потужності. Їх пропускна здатність в 2,5 рази менша від нормативної.

В більшості поселень лікарні та поліклініки мають типові приміщення. Тільки районні лікарні і поліклініки в Підгайцях, Монастириській, Кременці, Бучачі, Теребовлі, Зборові знаходяться в пристосованих приміщеннях, які вимагають постійного ремонту та реконструкції.

В малих міських поселеннях знаходиться багато закладів санаторно-курортного типу. Найбільші з них - санаторій "Медобори" (Микулинці), дитячі ревматологічний (Заліщики), психоневрологічний (Кременець), гастроентерологічний (Бережани) санаторії, будинки відпочинку (Заліщики, Заложці), психохронічний інтернат (Почаїв) та ін. Вони , як і інші заклади охорони здоров'я, мають містоформуючі функції.

Значно зростає в останні роки роль торгівлі у містоформуванні. Малі міста та селища добре забезпечені закладами торгівлі, значно краще, ніж інші населені пункти області. Зокрема, рівень забезпеченості продовольчими магазинами перевищує нормативи на 76,6%, а промтоварними - на 65%. Дещо нижчий від нормативного рівень забезпеченості торгівельною площею в продовольчих магазиних селищ Золотий Потік, Гримайлів, Мельниця-Подільська, міста Копичинці, у промтоварних магазинах Чорткова, Кременця, Золотого Потока (додаток 22).

Підприємства громадського харчування, як і торгівельні заклади завжди створюють широку мережу у малих міських поселеннях. Забезпеченність місцями у підприємствах майже в 2 рази вища, ніж в цілому по області, і на 38% вища від нормативного показника. Тільки у 8 поселеннях (Великі Бірки, Теребовля, Борщів, Бучач, Мельниця-Подільська, Копичинці, Ланівці, Чортків) цей показник нижчий від нормативного. Зростання цін на товари і послуги торгівлі і громадського харчування робить необхідним не стільки будівництво нової торгової площі у містах і селищах, як ефективне використання наявної.

Важливу містоформуючу роль в малих міських поселеннях відіграють установи, які здійснюють організаційно-управлінську діяльність відносно навколишньої місцевості. Вони сконцентровані переважно в райцентрах і надають населенню адміністративного району різноманітні послуги. Всі райцентри мають приблизно однаковий "набір" таких установ - відділи освіти і культури, фінансовий, соціального захисту, держстрах, санепідемстанція, суд, прокуратура, управління зв'язку, редакції, відділи статистики, постачання, архів, податкова інспекція, міліція, банки, районні Ради та ін. В них працює значна кількість людей. Їх частка від зайнятих в господарстві тим більша, чим менший районний центр. Найвища вона у Зборові (30,2%), де дуже мала кількість людей працює в господарстві міста, в інших райцентрах змінюється від 21,9% (Шумськ) до 7% (Бучач).

Крім районних центрів деякі заклади, які здійснюють організаційно-управлінську діяльність для населення району, можуть знаходитись на території інших населених пунктів.

Так, в смт.Товсте розміщений комунгосп Заліщицького району, у смт.Гримайлів - база "Облагропрому", у смт.Мельниці-Подільській - територіальний центр, Скала-Подільській - сількомунгоспи "Агропостач.", у Великих Бірках - транспортне підприємство, райдрукарня Тернопільського району , підприємство 75 "Торгівля-Назбруччя", в м.Почаєві - сількомунгоспи. Ці підприємства посилюють притягальну роль малих міських поселень, розширюють сферу їх впливу.

Аналіз показника обслуговування показує, що всі малі міські поселення, крім Великої Березовиці, мають значну матеріально-технічну базу сфери обслуговування, значно більшу, ніж вона необхідна для задоволення потреб населення даного населеного пункту. При цьому вона дуже перевищує потреби в порівняно невеликих містах і селищах (Коропець, Золотий Потік, Зборів, Козлів, Підволочиськ, Шумське), деяких районних центрах (Теребовля, Гусятин, Монастириська та ін.). В даних поселеннях заклади по обслуговуванню населення здійснюють притягальний вплив на навколишні села. А в інших міських поселеннях вирішальну роль відіграють заклади, які займаються організаційно-управлінською діяльністю (інституційна інфраструктура).

Високі інтегральні показники розвитку сфери послуг в малих міських поселеннях ще не зовсім відображають реальну картину. Це, насамперед, тому, що заклади сфери обслуговування в малих містах і селищах не мають сучасного технічного оснащення, ані прогресивних форм обслуговування, а це потребує відносно більшої чисельності обслуговуючого персоналу. Тому навантаження на одного працюючого в сфері послуг менше,

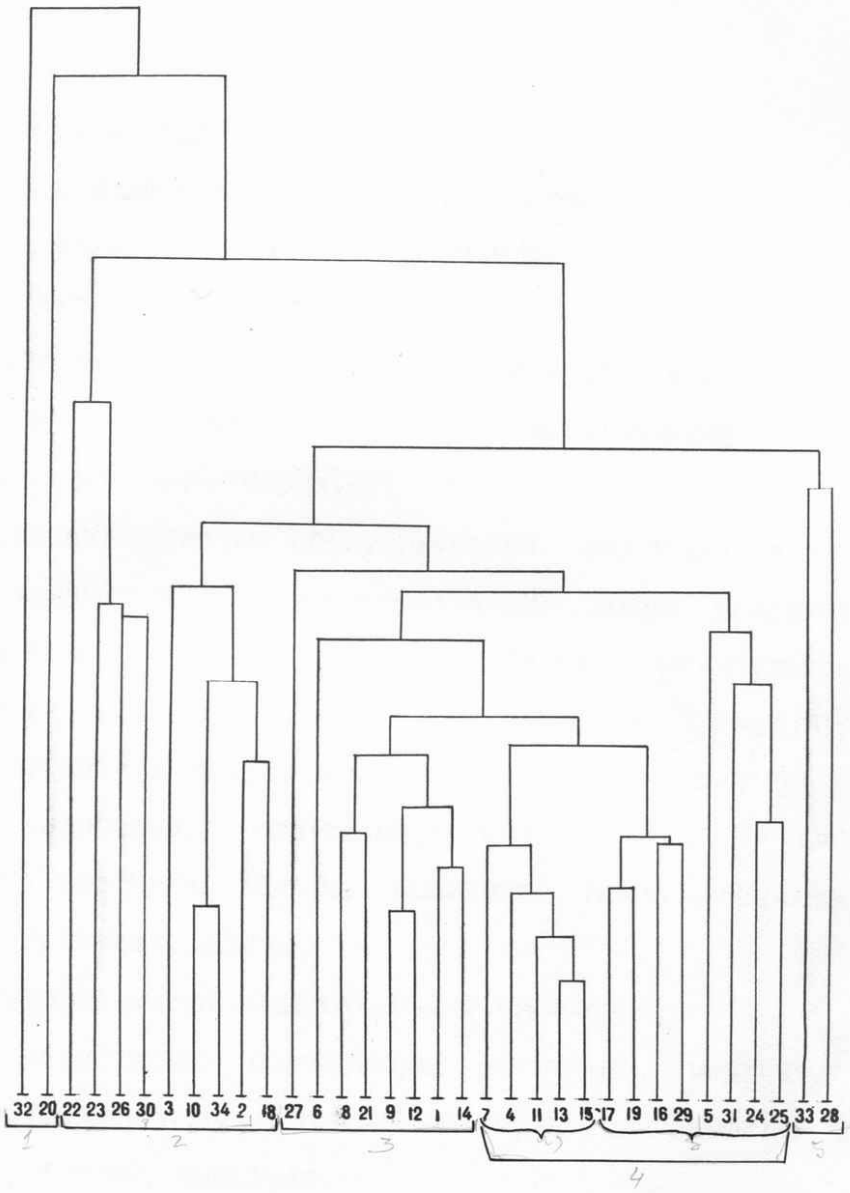

Рис.13 Граф "дерево поєднань" малих мІських поселень ТернопІльськоІ областІ /сфера обслуговування/

Цифрами на рисунку позначенІ поселення /див. рис.8/

ніж у великих містах.

Методом багатовимірного аналізу встановлено групи малих міських поселень за рівнем забезпеченості населення різними видами послуг (рис. 13):

1) міжрайонні центри обслуговування населення з добре розвинутими медичними, освітніми, торговельними та іншими функціями (Кременець, Чортків);

2) районні центри обслуговування населення з недостатньо розвинутими культурно-освітніми, добре розвинутими медичними і торговельними функціями (Ланівці, Монастириська, Підволочиськ, Борщів, Гусятин, Шумськ, Козова, Підгайці);

3) районні і кущові центри обслуговування з добре розвинутими медичними, освітніми, культурними і іншими функціями (Теребовля, Бучач, Копичинці, Почаїв, Хоростків, Заліщики, Бережани, Збараж);

4) кущові центри обслуговування населення:

а) з недостатньо розвинутими освітніми, медичними і торговельними функціями (Золотий Потік, Мельниця-Подільська, Гримайлів, Товсте, Вишнівець);

б) з добре розвинутими культурно-освітніми, медичними, торговельними функціями (Заложці, Козлів, Зборів, Микулинці, Скала-Подільська, Великі Бірки, Скалат, Коропець);

5) селища міського типу з добре розвинутими культурно-освітніми, торговельними, нерозвинутими медичними функціями (Заводське, Дружба).

Міжрайонні центри обслуговування формуються внаслідок концентрації в них закладів освіти, які обслуговують населення із різних районів області. А внутрірайонні кущові

центри виникли внаслідок значної концентрації закладів сфери обслуговування в селищах і містах районного підпорядкування (колишніх райцентрах) та розвитку на цій основі міжсельбищних зв'язків.

3.3. Екологічні умови розвитку малих міських поселень

Функціонування і розвиток соціально-економічної бази малих міських поселень визначає особливості використання території як ресурсу, величину антропогенного навантаження на природні комплекси. В староосвоєних територіях, які мають густу мережу малих міських поселень, значну концентрацію виробництва, а також обмежені природні ресурси для економічного і соціального розвитку міст, антропогенне навантаження на територію постійно зростає і внаслідок цього посилюється роль екологічного фактора у формуванні господарських комплексів даних поселень. При цьому проблеми раціонального використання ресурсів і охорони природного середовища, незважаючи на необхідні для їх вирішення значні затрати, примушують рахуватись з собою при управлінні економічними та соціальними процесами.

Зміна фізичних властивостей навколишнього середовища, насичення його хімічними і бактерологічними забрудниками сприяє формуванню негативних тенденцій в способі життя і здоров'ї громадян. Недооцінка ролі екологічного фактора в суспільному житті, відсутність кваліфікованих довгострокових прогнозів стану навколишнього середовища в містах призведи

до значного погіршення умов життя людей в міських поселеннях.

Екологічна ситуація, яка складається в населеному пункті, впливає не тільки на умови життя населення, але й на компонентну і територіальну структуру господарства. Розвиток виробництва перебуває під впливом певних обмежень, які включають поряд з еколого-економічними і санітарно-гігієнічні нормативи життєдіяльності населення. Зв'язки в системі "навколишнє середовище - місто" найбільше проявляються у малих міських поселеннях, бо великі міста самі активно формують середовище і у них яскраво виражені зворотні зв'язки.

Вихідною базою для встановлення екологічних обмежень при визначенні перспективних параметрів господарського розвитку міста є аналіз сучасного стану основних компонентів природного середовища у самому місті і прилеглій до нього території. Відразу слід відмітити, що на сучасному рівні наших знань можливості кількісної оцінки якості природного середовища обмежені, внаслідок чого пріоритет одержує порівняльна система оцінок. Нормативи якості природного середовища показують граничні рівні, перевищення яких веде до суттєвих порушень нормального функціонування природних компонентів. Насамперед це стосується повітря, води, земель, зелених насаджень та ін.

Для території Тернопільської області, яка характеризується обмеженими запасами прісних вод і постійним збільшенням їх споживання, надзвичайно актуальною є проблема раціонального використання водних ресурсів. Потреба прісної води (норма споживання для 1 людини - 250 л на добу) не за-

довольняється у більшості міських поселень області і це є обмежувальним фактором розвитку водомістких виробництв. Значення цього фактора посилюється значною забрудненістю стічних вод, що робить неможливим використання багатьох річок на окремих ділянках для господарських потреб. Для задоволення потреб господарства області з поверхневих джерел забрано в 1995 р. 160 млн.м^3 вод, а скинуто 105 млн.м^3 стічних вод, з них 46,8 млн.м^3 - неочищених 16,6 млн.м^3 - недостатньоочищених. Порівняно з 1993 р. кількість забруднених стоків, які скидаються у водойми, зменшилось у 1995 р. на 1 млн. м^3, що пов'язано в основному з скороченням виробництва і, відповідно, зменшенням використання води. Найбільше забруднюють ріки підприємства житлово-комунального господарства (60% від загальної кількості забруднених стоків), промислові підприємства, тваринницькі ферми, відгодівельні комплекси.

Найбільшими забруднювачами серед комбінатів комунальних підприємств є Кременецький (764 тис. м^3 на рік), Бережанський (630 тис. м^3), Борщівський (600 тис. м^3), Заліщицький (224 тис. м^3), Зборівський (300 тис. м^3), Ланівецький (200 тис. м^3), Чортківський (2 млн. м^3) та ін. Це пов'язано із тим, що в багатьох поселеннях очисні споруди діють неефективно, вони потребують капітального ремонту (Чортків, Теребовля). В половині всіх малих поселень області очисні споруди комунальних підприємств не працюють зовсім (Заліщики, Гусятин Коропець, Ковалів, Скала-Подільська, Заложці, Вишнівець, Микулинці, Гримайлів, Підгайці, Товсте, Хоростків, Копичинці, Великі Вірки), в багатьох (Ланівці, Гу-

сятин, Підволочиськ, Велика Березовиця, Ковова, Почаїв та ін.) - недостатні потужності для очищення стоків. Таке становище є дуже несприятливим щодо якості води, яка використовується для побутових потреб, для промисловості в малих міських поселеннях області.

Погіршенню якості води сприяють стоки промислових підприємств. Найбільшими забрудниками поверхневих вод є підприємства цукрової (Хоростківський, Козівський, Бучацький та інші цукрозаводи), молочної (Підгаєцький маслосиразавод, Бучацький сирзавод, Бережанський маслозавод, Заліщицький молокозавод та ін.), консервної (Бучацький, Микулинецький, Скала-Подільський, Мельниця-Подільський, Підгаєцький консервні заводи та ін.), м'ясної (Чортківський м'ясокомбінат), виробництва будівельних матеріалів (комбінат залізобетонних виробів в смт.Велика Березовиця, комбінат "Будіндустрія" у смт.Дружба та ін.). Значно погіршують якісні показники води і сільськогосподарські виробники. Так, через несвоєчасне вивезення гноївки з гноєзбірників в агрофірмі "Поділля" (Велики Березовиця), підприємстві по виробництву яловичини в Бережанах значна її частина потрапляє у ріки, проникає у підземні водоносні горизонти. Забруднення підземних вод у смт.Велика Березовиця настільки велике, що вода з артезіанських свердловин непридатна для вживання.

За даними обласної санітарно-епідеміологічної станції, в багатьох районах Тернопільської області в т.ч. і в малих міських поселеннях, водні джерела мають значний рівень забрудненості (див. табл. 19). Концентрація хімічних, бактеріологічних інградієнтів у них значно перевищує гранично

допустимі норми (ГДН). Найбільше відхилення від норми за хімічними інградієнтами спостерігається в міських водопроводах Ланівецького, Гусятинського, Чортківського районів, а по бактеорологічних показниках - Чортківського, Тернопільського, Кременецького, Теребовлянського районів. Ще більші відхилення від ГДН спостерігаються у відкритих водоймищах та свердловинах (див. табл. 20).

Найзначніше підвищення органічних речовин від ГДН характерне для р.Нічлави на всьому її протязі (в 2,5 раза), р.Стрипи нижче м.Бучача (в 2,6 раза), р.Збруч між селищами Підволочиськ і Гусятин (в 1,6 раза), р.Дністер нижче м.Заліщики (1,5 раза), р.Серет нижче Великої Березовиці (1,5 раза) та ін.

Стан забруднення поверхневих вод і джерел водопостачання, який склався в малих міських поселеннях області, є значним обмежувальним фактором щодо розміщення в них нових господарських об'єктів.

Крім водних ресурсів, важливі екологічні обмеження на розвиток малих міських поселень накладає стан забруднення атмосфери. Цей стан формується, переважно, за рахунок промислових підприємств і транспортних засобів, значна частина яких міститься у малих міських поселеннях. Щорічно вони викидають у повітря 115 тис. т. шкідливих речовин, частина яких вловлюється і знезаражується. Понад 63 тис. т. неочищених речовин, що попадають в повітря, викидають господарські об'єкти, які знаходяться в малих міських поселеннях області. Найбільше викидів дають цукрові заводи (понад 1000 т на рік кожен), комбінати "Будіндустрія" (Велика Березовиця, Друж-

Таблиця 19

Відхилення показників концентрації хімічних та бактеоролоігічних речовин у джерелах централізованого водопостачання від ГДН по районах Тернопільської області (в процентах) на кінець 1995 р.[1]

Райони	Хімічні речовини			Бактеоролоігічні речовини		
	Центр. водо-постч.	Комунал водопро-води	Відомчі водо-проводи	Центр. водо-постч.	Комунал водопро-води	Відомчі водо-проводи
Бережанський	-	-	-	13,1	12,3	19,2
Борщівський	19,4	14,2	23,9	13,3	10,4	11,5
Бучацький	1,6	-	4,0	2,7	2,8	2,2
Гусятинський	15,4	22,0	12,7	10,0	11,1	8,1
Заліщицький	16,6	-	33,3	15,7	18,0	29,6
Збаразький	4,0	2,2	7,1	8,0	2,8	13,4
Зборівський	2,9	3,1	2,7	7,7	3,4	9,5
Козівський	3,1	-	5,0	17,0	1,8	12,8
Кременецький	6,3	3,9	7,4	37,6	39,8	32,3
Ланівецький	45,5	78,3	19,2	7,9	10,2	8,8
Монастириський	4,5	6,4	5,0	11,2	4,5	6,6
Підволочиський	3,7	-	-	11,3	8,0	14,0
Підгаєцький	-	-	-	23,0	22,9	25,0
Теребовлянський	10,9	2,1	24,3	12,3	9,8	14,5
Тернопільський	6,9	-	18,3	27,0	34,4	22,6
Чортківський	21,2	21,3	28,1	45,4	56,0	26,1
Шумський	11,0	27,4	4,0	2,7	2,3	3,1
м.Тернопіль	5,8	1,8	22,0	5,7	7,9	5,6
По області	10,5	10,4	15,2	13,4	13,3	13,2

[1]За даними Тернопільської обласної санітарно-епідеміологічної станції.

Таблиця 20

Відхилення показників концентрації хімічних та бактеорологічних речовин від ГДН у відкритих водоймах Тернопільської області на кінець 1995 р. (в процентах).[1]

Райони	Хімічні речовини	Бактеорологічні речовини
Бережанський	4,1	32,6
Борщівський	11,5	16,4
Бучацький	9,3	11,9
Гусятинський	19,3	-
Заліщицький	14,7	36,0
Збаразький	29,0	73,0
Зборівський	16,1	50,0
Кременецький	34,1	29,4
Ланівецький	9,5	40,0
Монастириський	7,6	25,0
Підволочиський	16,6	37,1
Підгаєцький	12,0	34,2
Теребовлянський	13,6	52,9
Тернопільський	18,1	38,2
Чортківський	32,6	95,0
Шумський	11,1	21,4
м. Тернопіль	11,6	17,2
По області	15,6	31,3

[1]За даними Тернопільської обласної санітарно-епідеміологічної станції.

ба), заводи "Астрон" (Бучач), "Літій" (Тоюте), ливарно-механічний завод (Микулинці), спецкар'єр (Скала-Подільська) та ін. Крім промислових підприємств, значні викиди шкідливих речовин в атмосферу здійснює і автомобільний транспорт. Слід зазначити, що внаслідок спорудження майже у всіх районних центрах об'їзних доріг, а також скорочення кількості автобусних рейсів, в останні роки кількість викидів у повітря від транспортних засобів зменшується.

Найбільша концентрація шкідливих речовин у повітрі спостерігається у Заліщиках, Кременці, Бучачі, Скала-Подільській (див.додаток 24), а в розрахунку на 1 жителя - у селищах Дружба, Скала-Подільська, Микулинці, Заводське, Ланівці та ін. (табл.). Але навіть у тих пунктах, де викиди в повітрі не перевищують норми, ці викиди не завжди відповідають нормам за хімічним складом. У викидах промислових підприємств переважають окисли вуглецю, азоту і свинцю, сірчистий ангідрид, пил та ін. За даними облсанепідемстанції дещо нижчі від ГДН викиди цих шкідливих речовин, спостерігаються тільки у таких малих міських поселеннях, як Теребовля, Великі Бірки, Підгайці, Підволочиськ, Монастириська, Гусятин, Ковалів, Коропець, Золотий Потік, Зборів. А вищі від них вони у Заліщиках, Ланівцях, Бучачі, Скалі-Подільській, Чорткові, Козові, Збаражі та ін.

Для зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу необхідно прискорити переведення підприємств на екологічно чисті технології. На окремих підприємствах необхідно забезпечити роботу газопилоочисного обладнання. Важливу роль в очищенні повітря від різноманітних викидів можуть відіграти

зелені насадження. Виконуючи санітарно- гігієнічні функції, міські зелені насадження є важливим компонентом структури ландшафту міста. Зелені насадження виступають потужним фактором благотворного впливу на якість міського середовища. Виявлено, що 1 га таких насаджень за годину вбирає в середньому 8 кг вуглекислого газу, а також суттєво знижує на своїй території концентрацію шкідливих забруднювачів повітря. Група дерев затримують 21-86% пилу і на 19-44% знижують забруднення повітря шкідливими речовинами [107, с.84]. В даний час зелені насадження є найдієвішим чинником в покращенні екологічної ситуації малих міських поселень.

Забезпеченість малих міських поселень Тернопільської області зеленими насадженями досить висока (див. додаток 17). В більшості поселень вона значно більша від норми. Тільки в Коропці, Почаєві, Золотому Потоці забезпеченість лісовими насадженнями нижча від норми. Однак, якщо врахувати, що при обліку площ зелених насаджень, останні на присадибних ділянках не брались до уваги, то й в цих містах становище не найгірше.

Проте, висока забезпеченість малих міських поселень області зеленими насадженнями не відбиває реального впливу насаджень на стан навколишнього середовища. Найефективніше виконують санітарно-гігієнічні функції зелені насадження навколо промислових підприємств, транспортних комунікацій, т.з. санітарно-захисні зони (СЗЗ). Вони виступають в більшості підприємств Чорткова, Козови, Монастириської, Дружби, Кременця, Бережан, Ланівців, Шумська.

Недостатній контроль з боку природоохоронних установ

сприяв значному забрудненню територій, які прилеглі до промислових підприємств, відходами виробництва. В більшості малих міських поселень Тернопільської області спостерігаються порушення режиму водоохоронних територій. Часто вони розорюються. А в Козові, Вишнівці, Ковлові, Великі Бережовиці, Заложцях водоохоронні смуги перетворено на стихійні сміттєзвалища.

Стосовно радіаційного забруднення в Тернопільській області склалась порівняно сприятлива ситуація. Однак Заліщики, Чортків, Заводське віднесені до зони посиленого радіаційного контролю. За даними обласної санепідемстанції рівень радіаційного забруднення в цих поселеннях не перевищує норми. І тому, як це не парадоксально, збереження за цими містами статусу т.з. "четвертої зони" може мати позитивне значення, особливо щодо розвитку об'єктів соціальної сфери.

В сучасних умовах переходу економіки на ринкові відносини послабився контроль за дотриманням законів про охорону навколишнього середовища. З порушенням цих законів у Тернопільській області будується понад сто господарських об'єктів, значна кількість їх - у малих міських поселеннях. Це, насамперед, котельні, склади міндобрив і отрутохімікатів, газозаправочні станції, житлові будинки в санітарно-захисних зонах та ін. Без екологічної експертизи організовано виробництво карбіду кальцію на Микулинецькому ливарно-механічному заводі, збудовано цехи фабрики пластмасових виробів, цегельного заводу і худобозабійного цеху в Підволочиську; не вирішеного питання утилізації відходів цеху по вичинці шкір у м.Збаражі.

Аналіз стану навколишнього середовища у малих міських поселеннях Тернопільської області дає підставу виділити такі їх групи залежно від типу екологічної ситуації:

1) міста і селища з нормальною екологічною ситуацією (забруднення компонентів природи не перевищує нормативів) - Почаїв, Вишнівець, Зборів, Коропець, Підгайці, Гримайлів, Мельниця-Подільська, Золотий Потік;

2) міські поселення з напруженою екологічною ситуацією (забруднення навколишнього середовища вище від нормативного) - Бережани, Копичинці, Хоростків, Гусятин, Товсте, Збараж, Заложці, Козова, Козлів, Монастириська, Скалат, Підволочиськ, Теребовля, Микулинці, Великі Вірки, Шумськ, Ланівці;

3) міські поселення з різко загостреною екологічною ситуацією (показники забруднення компонентів природи сильно перевищують нормативні) - Чортків, Заводське, Заліщики, Скалат, Дружба, Велика Березовиця, Скала-Подільська, Кременець, Бучач.

Для кожної з цих груп поселень існують певні особливості у дальшому розвитку господарства. Так, у поселеннях першої групи немає екологічних обмежень щодо розміщення промислових підприємств, а для другої і третьої груп - такі обмеження досить суттєві, в них доцільно розвивати виробництва, які не завдаватимуть шкоди навколишньому середовищу. В міських поселеннях другої і третьої груп необхідний розвиток екологічної інфраструктури (систем очистки стічних вод, газопилоочистки, рекультивації земель та ін.). В тих населених пунктах, де ще немає об'їзних шляхів, їх необхідно споруджувати для зменшення забруднень повітря автотранспортом (Бу-

чач, Теребовля, Бережани, Козова, Підволочиськ, Скалат, Ковалів, Підгайці та ін.).

Проведення природоохоронних заходів потребує значних коштів, а тому в умовах економічної кризи екологічна ситуація погіршується. Вона може бути поліпшена лише за умови радикальних змін у системі господарювання, вдосконалення галузевої і територіальної структури господарства тощо.

Розділ IV. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

4.1. Геодемографічні проблеми і особливості раціонального використання працересурсного потенціалу

Однією з найважливіших проблем, характерних для всіх малих міських поселень Тернопільської області, є проблема використання працересурсного потенціалу. Це зумовлено тим, що цей потенціал є одним з найважливіших факторів територіальної організації господарства даного регіону.

"Працересурсний потенціал", як відмічає С.М.Злупко, поняття ширше від "трудових ресурсів", бо поряд з трудовими ресурсами включає сукупність відносин соціально-економічного характеру, які створюють базу для утворення нової продуктивної цілеспрямованої сили, яка виникає внаслідок прикладання певних умов з боку суспільства [159. с.39].

Працересурсний потенціал визначається як кількістю і якістю трудових ресурсів, так і особливостями соціально-економічного розвитку території, впровадженням науково-технічного прогресу у виробництва, матеріальними і духовними потребами населення міст, економічними особливостями його діяльності. Його основу становлять трудові ресурси, склад яких формується під впливом геодемографічних процесів.

Зважаючи на те, що малі міські поселення Тернопільської області тривалий час відзначалися сприятливішою демог-

рафічною ситуацією, ніж інші поселення (крім м.Тернополя), вони мають дещо вищу частку трудових ресурсів. Ця частка в сучасних умовах майже повністю формується працездатним населенням, особи пенсійного віку та підлітки, що працюють, становлять менше 3% від загальної чисельності трудових ресурсів міських поселень області.

Дослідження сучасної демографічної ситуації свідчить про постійне її погіршення в останнє десятиліття, а особливо - в останні роки. Це виявляється в зменшенні показників народжуваності, в процесах старіння населення і внаслідок цього - в зменшенні кількості осіб працездатного віку.

Зменшення кількості працездатного населення і збільшення числа непрацездатних веде до зростання показників демографічного навантаження на працездатне населення. Такий показник характеризує співвідношення між працездатними і непрацездатними людьми і показує скільки непрацездатних є утриманцями з розрахунку на 1000 працездатних людей. В середньому по малих міських поселеннях області цей показник становить 861 чол. (по області - 892 чол.). Він значно вищий у тих міських поселеннях , які відзначаються малим приростом населення, значним відтоком молоді і осіб середнього віку у інші міста, наявність великої кількості людей пенсійного віку (Мельниця-Подільська, Гримайлів, Коалів, Монастириська, Золотий Потік, Коропець та ін. (див. табл.21). А найменше демографічне навантаження на населення працездатного віку в у селищах Заводське, Гусятин, м.Чортків, які мають вищі показники природного і механічного приросту населення.

Таблиця 21

Демографічне навантаження на населення працездатного віку в міських поселеннях Тернопільської області (людей в розрахунку на 1000 працездатних)[1]

1	Всього	дітей	осіб пенсійного віку
	2	3	4
Тернопіль	634	473	161
Бережани	865	535	330
Підгайці	946	615	331
Борщів	760	486	274
Мельниця-Подільська	1180	632	548
Скала-Подільська	855	468	387
Бучач	854	572	282
Золотий Потік	1062	639	423
Копичинці	868	463	405
Хоростків	892	514	378
Гусятин	750	556	194
Гримайлів	1111	641	470
Заліщики	883	551	322
Товсте	944	554	390
Збараж	832	562	270
Вишнівець	972	546	426
Зборів	764	568	196
Заложці	925	539	386
Ковова	816	494	322
Коалів	1043	553	490
Кременець	881	540	341
Почаїв	942	519	423
Ланівці	843	505	338
Монастириська	1500	575	825
Коропець	1094	601	493

1	2	3	4
Скалат	914	520	394
Підволочиськ	848	497	351
Теребовля	860	530	330
Дружба	814	738	76
Микулинці	863	537	326
Велика Березовиця	800	557	243
Великі Бірки	883	552	331
Чортків	794	521	273
Заводське	747	653	94
Шумськ	830	515	315

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного статуправління

Демографічне навантаження на працездатне населення може бути якісно різним при однакових кількісних показниках, залежно від того, яка група людей (діти чи особи пенсійного віку) переважає серед утриманців. В тих міських поселеннях, де висока частка людей старшого віку (Монастириська, Мельниця-Подільська, Гримайлів, Коропець, Козлів, Вишнівець, Почаїв, Заложці та ін.) створюється несприятлива ситуація щодо величини працересурсного потенціалу, його зайнятості в сучасний період і на перспективу. А у тих містах і селищах, де серед непрацездатного населення значно переважають діти (табл.21[1]), є умови для дальшого поповнення числа працездатних у майбутньому. Найбільша частка дітей у селищах Заводське, Дружба, які мають найвищі показники народжуваності серед малих міських поселень області. Вони матимуть значний праце-

ресурсний потенціал у найближчі десятиріччя. В решти міст і селищ продовжуватиметься збільшення величини демографічного навантаження на працездатне населення, що негативно відбиватиметься на складі працересурсного потенціалу.

Важливим показником працересурсного потенціалу є рівень його зайнятості. Він визначається як частка від кількості занятих у господарстві міста від загальної чисельності працездатного населення. Його значення дуже відрізняється по міських поселеннях (додаток 25). Найвищий рівень зайнятості населення у районних центрах, особливо у тих, де розміщені великі промислові підприємства, значна кількість об'єктів соціальної сфери. В них цей рівень перевищує навіть 100%, що свідчить про те, що в таких поселеннях кількість працюючих більша від кількості працездатного населення. Це відбувається за рахунок того, що в ці міста і селища значна кількість людей приїжджає із навколишніх сіл на роботу. А у т их поселеннях, де немає потужних підприємств виробничої і невиробничої сфери, рівень зайнятості людей невисокий. Особливо це характерно для тих селищ, які знаходяться у "зоні впливу" інших міст і поповнюють їх трудовими ресурсами (Копичинці, Гримайлів, Коропець, Товсте).

Рівень зайнятості населення точно не відображає рівень використання працересурсного потенціалу того чи іншого населеного пункту, бо не враховує чисельності приїжджих людей. Рівень зайнятості населення, яке проживає у даному поселенні, звичайно, не може бути близьким до 100%, бо завжди деяка частина населення зайнята у домашньому і підсобному господарстві. Серед них багато жінок, які мають малих дітей

і зайняті їх доглядом. Є також молоді люди працездатного віку, які новчаються у різноманітних навчальних закладах міст і селищ області.

Зниження рівня зайнятості працездатного населення в останні роки відбувається і внаслідок вивільнення значної кількості працюючих із промислових підприємств, установ, закладів, які зупинили свою діяльність, або скоротили кількість працівників. В умовах проведення економічної реформи в містах і селищах області збільшується кількість безробітних людей. Найбільше їх у тих містах, які мають значну кількість промислових підприємств, що в період економічної кризи зменшили свою потужність. А менше безробітних у тих містах і селищах області, де підприємства продовжують свою діяльність. Найвища частка офіційно зареєстрованих безробітних по відношенню до працездатного населення у Борщові, Бучачі, Кременці, Чорткові, Теребовлі, а найнижча - у Ланівцях, Шумську, Підгайцях, Зборові, а також в інших селищах міського типу, які не є районними центрами.

Близько 40% безробітних звільнено при ліквідації, перепрофілюванні підприємств, скороченні працівників, понад 15% безробітних - випускники середніх, спеціальних і вищих навчальних закладів, значна частина безробітних - жінки.

Деяка частина безробітних може бути працевлаштована у своїх містах чи селищах, або в навколишніх населених пунктах. Про це свідчать дані про кількість вільних робочих місць (вакансій) у районах Тернопільської області. Однак проблема полягає в тому, що не завжди вільні місця співпадають із потребами на них серед безробітних (щодо професій,

освіти і т.д.).

Співвідношення між кількістю безробітних і робочих місць дозволяє виділити такі групи поселень: 1) працезабезпечені (збалансованість трудових ресурсів і робочих місць) - Підволочиськ, Заліщики; 2) працедефіцитні (кількість робочих місць більша від кількості безробітних) - Козова, Зборів. Підгайці; 3) праценадлишкові (трудових ресурсів набагато більше, ніж робочих місць) - решта малих міських поселень області.

Крім офіційно зареєстрованих безробітних, в містах є ще значна кількість населення, яке не повністю зайняте на підприємствах, т.з. приховане безробіття, розміри його в окремих випадках можуть бути навіть більшими за показники, які надає статистика про офіційне безробіття. Ці показники можуть бути зменшені лише за умови економічного піднесення.

Проблема зайнятості населення в малих міських поселеннях частково може бути розв'язана при дальшому розвитку недержавного сектору економіки, шляхом створення нових форм господарювання (кооперативи, малі підприємства, господарські товариства та ін.). Вже у 1994 р. в них на території Тернопільської області було зайнято понад 37,6 тис. чол. з них 12,8 тис. чол. (34,7%) - в малих міських поселеннях (0,9% працездатного населення). Найбільша кількість людей зайнятих у нових формах господарювання є у Бережанах, Збаражі, Чорткові, Кременці, Гусятині та ін., а найменше - у селищах, які не виконують функцій райцентрів (Гримайлів, Золотий Потік, Коропець, Дружба, Заводське, Козлів та ін. (див. рис. 14).

В містах і селищах області збільшується кількість лю-

дей, які займаються індивідуальною діяльністю. В кінці 1994 р. їх нараховувалось 17,4 тис.чол. (36,8% від таких у області), що становить 12,2% від працездатного населення даної групи поселень. Найбільше людей зайнято індивідуальною діяльністю у Чорткові, Кременці, Збаражі, Ворошові, Вишнивці, Заліщиках та ін. (див. додаток 27). Збільшується їх кількість і в малих селищах, а в окремих із них вони становлять досить значну частку від працездатного населення (див. додаток 27).

В сучасних умовах проведення радикальної економічної реформи в малих містах і селищах збільшуватиметься кількість незайнятого населення за рахунок державного сектора економіки, водночас збільшуватиметься їх зайнятість в ринкових структурах.

Для того, щоб підвищити ефективність суспільної праці, забезпечити зрушення в економіці і одночасно зменшити витрати, пов'язані з тимчасовою незайнятістю трудових ресурсів в умовах переходу до ринкової економіки, необхідна докорінна перебудова політики в сфері зайнятості. Вона повинна, як вважає С.М.Писаренко, передбачити формування гнучкого організаційного механізму зайнятості, що вимагає вдосконалення територіального управління, спрямованого на створення умов для розширення відтворення трудових ресурсів [134, с.23]. Це може бути досягнуто лише за умови раціоналізації галузевої і територіальної структури соціально-економічних комплексів міст, адміністративних районів і області в цілому.

4.2. Проблеми активізації промислового розвитку малих міських поселень

Дослідження економічної бази малих міських поселень Тернопільської області свідчить про те, що її розвиток відбувається повільно. Це пов'язано з тим, що у цих поселеннях обмежені можливості для розміщення великих промислових підприємств, зокрема відсутня будівельна база, недостатньо розвинута виробнича і соціальна інфраструктура, невисокий рівень кваліфікації трудових ресурсів в більшості з них. Водночас, ці міста мають достатню кількість трудових ресурсів, резервні території для будівництва, значні можливості для комплексного економічного і соціального розвитку. В сучасних умовах найважливішим завданням є активізація розвитку економічної бази малих міських поселень. Його розв'язання значною мірою залежить від структури перебудови цієї бази, оптимізації всього господарського комплексу міста.

Перебудову галузевої структури економіки міст доцільно здійснювати, як вважає А.В.Степаненко, як шляхом прискореного розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, так і методом ліквідації неефективних підприємств, згортанням застарілих виробництв і заміною їх спеціалізації [165, с.18]. В малих міських поселеннях існують певні особливості такої перебудови. Вони пов'язані з тим, що дані населені пункти, маючи сприятливі транспортні умови, водні ресурси, резервні території для забудови, певну матеріальну базу соціальної інфраструктури, потребують менших затрат в

освоєнні ресурсів, ніж великі міста. В останніх, за підрахунками В.Поповкіна, на забезпечення нових робочих місць за певного стандарту соціального обслуговування необхідно витрачати на 20-50% капіталовкладень більше, ніж при розміщенні виробничих потужностей у малих містах [143 , с.21].

Малі міста і селища розміщені у сільськогосподарських районах, в яких виробляється значна кількість сільськогосподарської сировини, а також знаходяться родовища природних будівельних матеріалів. Тому в таких поселеннях є умови для розвитку підприємств, які переробляли б цю сировину (консервні заводи, хлібопекарні, молокозаводи, цехи по виробництву м'ясних виробів, цегельні та ін.). Значні резерви непереробленої плодоовочевої сировини є в південній частині області, тому в містах Заліщики, Борщів, селищах Мельниця-Подільська і Скала-Подільська є всі умови для будівництва консервних заводів. В області намічено також спорудження заводу картоплепродуктів (Хоростків), сироваводу (Гусятин), заводу по виробництву лимонної кислоти (Ланівці), тощо. Значна потреба у будівельних матеріалах і достатня кількість сировини роблять необхідним будівництво цегельного заводу в смт.Дружба, заводу стінових матеріалів у м.Збараж. Для переробки сільськогосподарської сировини в області найбільш ефективними є невеликі підприємства. Зарубіжний досвід свідчить, що середній розмір таких підприємств становить близько 200 працівників, але їх концентрація повинна відзначатися гнучкістю, розмаїттям організаційних форм. Для нашої області, як і для України в цілому, існує проблема створення проектів таких підприємств, причому технологічно і технічно

оснащених відповідно до сучасного рівня розвитку науково-технічного прогресу в світі. В одному населеному пункті може бути декілька таких підприємств, які переробляли б різноманітну сільськогосподарську сировину, і забезпечували б різноманітними продовольчими товарами не тільки населення "свого" населеного пункту, але й давали б продукцію на обласний і міжобласний ринок. Це б не тільки забезпечило повну переробку сільськогосподарської сировини в області, але й би значною мірою збільшило рівень зайнятості працездатного населення міст і навколишньої сільської місцевості. Крім цього, малі підприємства мають значні переваги над великими. Це, насамперед, здатність швидко пристосовуватись до потреб ринку, змінювати асортимент виробів, тому в сучасних умовах вони є найбільш перспективними.

Як показали дослідження, в малих міських поселеннях Тернопільської області є значні резерви невикористаної робочої сили, в т.ч. і жіночої. Для залучення їх у виробництво необхідно розмістити в містах і селищах невеликі підприємства легкої промисловості (швейні, трикотажні, галантерейні фабрики, тощо). Вони повинні мати невелику кількість робітників, але відзначатись високим рівнем механізації та автоматизації виробництва. Найкращі умови для створення таких підприємств існують у містах Зборів, селищах Коропець, Козлів, Гримайлів, Гусятин та ін.

У всіх малих міських поселеннях Тернопільської області, а насамперед у тих, де існують екологічні обмеження для будівництва нових чи росту наявних промислових підприємств, доцільно розміщувати невеликі виробництва товарів культур-

но-побутового призначення, художніх виробів.

В сучасних умовах економічної кризи існує проблема збереження великих промислових підприємств. Для цього необхідне використання різних форм господарювання - перехід на оренду і акціонування, утворення асоціацій малих підприємств, кооперативів, створення спільних підприємств із залученням іноземного капіталу тощо. Великим підприємствам, на думку М.Шмельова, зараз необхідна, в першу чергу, повна економічна самостійність з правом залучення додаткових інвестиційних ресурсів через поступове їх акціонування і випуск частин акцій на вільний ринок [201, с.8].

Особлива увага в сучасних умовах повинна бути приділена збереженню машинобудівних підприємств. Для цього необхідно створити передову технічну базу, перепрофілювати багато з них на випуск конкурентноздатної продукції та ін. В малих міських поселеннях зробити це дуже важко. Брак коштів, недостатня кількість висококваліфікованих спеціалістів отримують запровадження на машинобудівних підприємствах новітніх технологій, нормальну експлуатацію нової техніки. Великим підприємствам важко переходити на форми господарювання, які характерні для ринкової економіки. Тому на перехідний період може використовуватись така форма організації виробництва як оренда.

Одним із видів роздержавлення підприємств є переведення їх на акціонерні форми діяльності.

Тривалий час у області, як і всій державі, існувала практика розміщення в малих міських поселеннях філіалів великих підприємств. Такі філіали машинобудівних підприємств

"Ватра", "Оріон", "Сатурн", розміщених у м.Тернополі, існують у Збаражі, Козові, Підволочиську. Створення філіалів певною мірою активізувало соціально-економічний розвиток малих міст і селищ, сприяло збалансуванню трудових ресурсів. Разом з тим в умовах економічної кризи філіали підприємств першими відчули дефіцит сировини і матеріалів, незбалансованість попиту і пропозицій, розрив виробничо-економічних зв'язків та ін. Робітники таких підприємств поповнили ряди безробітних: або перебувають у тривалих, неоплачуваних відпустках (т.з. приховане безробіття). Проте філіали підприємств легше перепрофілювати на виробництво конкурентноздатної продукції, ніж основні підприємства, створивши на їх основі підприємства недержавних форм господарювання. Малі підприємства, які виникають замість філіалів, стають базою ринкових структур і підприємництва.

Важливим напрямом активізації розвитку малих міських поселень в умовах встановлення ринкових відносин є розширення недержавного сектора економіки. Однак недосконалість нормативно-правової бази, фінансово-кредитної системи, податкової політики, системи матеріально-технічного постачання перешкоджає певною мірою впровадженню нових форм господарювання.

В малих міських поселеннях Тернопільської області функціонує 834 малих підприємств, 210 господарських товариств, 21 спільне підприємство з іноземними інвесторами, 75 кооперативів (див. додаток 26), що становить відповідно 29,4%, 25,5%, 17,4%,27,2% від кількості таких же в області. В них вже зайнята значна частина працівників (див. рис.14).

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ У НЕДЕРЖАВНИХ ФОРМАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

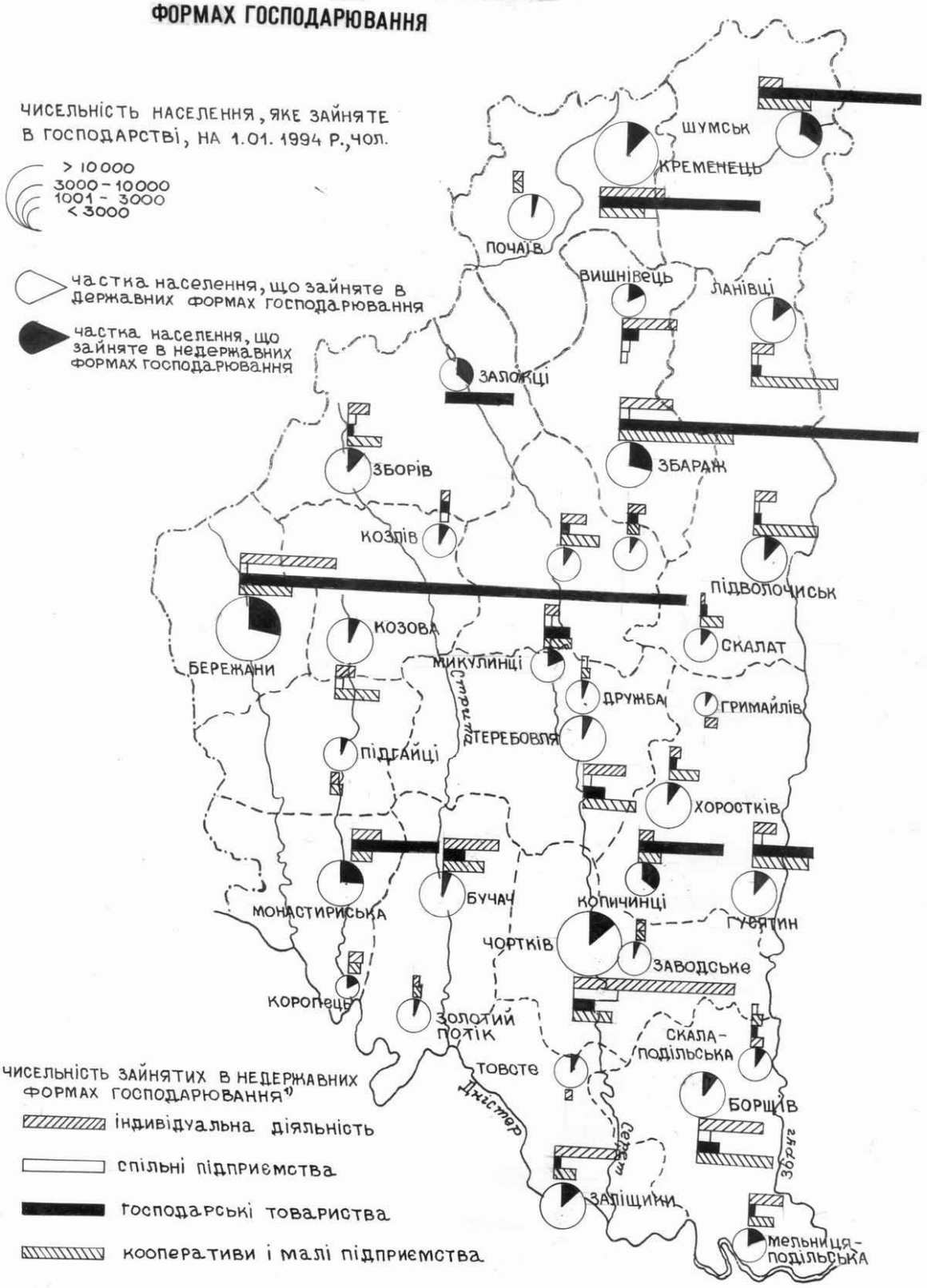

*)ПРИМІТКА: одному міліметру довжини стовпчика відповідає 25 чоловік

РИС. 14

Найбільша кількість підприємницьких структур розміщена в районних центрах - Збаражі, Чортківі, Кременці, Бережанах, Кучачі, Підволочиську, Ланівцях, а найменша - в невеликих селищах - Заложці, Заводське, Золотий Потік, Гримайлів, Коропець та ін. (рис, 14). В останні роки різко збільшилась кількість малих підприємств. Переважна їх більшість (понад 70% від їх кількості) діють у торгівлі, громадському харчуванні, матеріально-технічному постачанні, займаються посередницькою діяльністю. Ще недостатньо розвинуті малі підприємства, які займаються виробництвом товарів народного споживання. Значні перспективи має створення невеликих, але сучасних, високомеханізованих та автоматизованих підприємств по переробці сільськогосподарської техніки, виробництва запасних частин до неї. Вони (міста) задовольняли б потреби аграрного сектора в інфраструктурних послугах, а в молоді - в кваліфікованій праці.

В умовах переходу до ринку, докорінного реформування старих систем господарювання і управління виробництвом великий інтерес предоставляють акціонерні товариства. Акціонерна форма власності - це колективна власність, яка водночас є і приватною власністю для акціонерів. Як і будь-яке державне підприємство, акціонерне товариство самостійно розв'язує питання матеріально-технічного постачання, використовуючи для цього прямі зв'язки, товарні біржі та ін., займається реалізацією виготовленої продукції. Воно самостійно визначає стратегію і тактику своєї роботи у всіх напрямах, в т.ч. і щодо прийняття держзамовлення, зовнішньоекономічної діяльності тощо. В перспективі кількість акціонерних товариств

збільшуватиметься внаслідок того, що певну частину вартості державного майна громадяни зможуть вкласти в акції таких товариств.

Однією з прогресивних форм формування державного сектора економіки є кооперативи. Вони стали першими "паростками" приватизації в Україні. Досвід зарубіжних країн свідчить, що кооперативи допомагають дрібним товаровиробникам вижити в конкурентній боротьбі з великими промисловими підприємствами. В них працівники мають змогу виявити свої знання і професійні навички, винахідливість і підприємництво.

В малих містах області діє 75 кооперативів, найбільше - у Великій Березовиці, Борщові, Кременці, Бучачі (додаток 26). Вони, як правило, невеликі (в них зайнято по 3-16 чол.) і займаються виробництвом послуг і товарів народного споживання. Але хаос в економіці знижує роль кооперативів як конкурентноздатного регулятора виробництва товарів і послуг. Через дефіцит матеріальних ресурсів, невизначеність процесів ціноутворення, відміну пільг в оподаткуванні відбувається припинення діяльності багатьох кооперативів, переорієнтування їх роботи на виконання замовлень для державних підприємств і організацій. Тільки за 1994 р. в малих міських поселеннях Тернопільської області припинили свою діяльність 47 кооперативів. В багатьох селищах їх немає зовсім (див. додаток 26). Таке становище не є прогресивним. Виходячи з регіональних потреб ринку, заслуговують на підтримку кооперативи, які використовують місцеву сільськогосподарську сировину, трудові навички населення, його виробничий досвід. Такі кооперативи можуть сформувати міський ринок праці, який

буде доповнювати зайнятість у державному і приватному секторах економіки.

В умовах зростання безробіття кооперація при економічній підтримці держави може сприяти створенню значної кількості нових робочих місць, соціальному захистові населення, залученню його до підприємницької діяльності. Проблему розвитку кооперації можна вирішити лише внаслідок структурної перебудови економіки, зміни податкової політики щодо кооперативів тощо.

4.3. Основні шляхи розвитку соціальної сфери в малих міських поселеннях

Одним із важливих шляхів активізації соціально-економічного розвитку малих міських поселень є вдосконалення функціонування і розвиток соціальної сфери. Це зумовлено тим, що ця сфера, виконуючи інтегративну функцію відносно системи розселення і господарського комплексу області, забезпечує відтворення основних елементів сучасних продуктивних сил - кваліфікованих кадрів і науково-технічної інформації, а також створює необхідні умови для духовного і фізичного розвитку особистості, для підвищення життя людей. Розвиток соціальної сфери є важливим фактором розширення сфери застосування праці, раціонального використання трудоресурсного потенціалу в малих міських поселеннях. Створення закладів соціальної сфери сприяє розвитку і розширенню міжсельбищних зв'язків, які мають важливе значення у форму-

ванні локальних (кущових, районних, міжрайонних) систем розселення.

Вивчення стану розвитку соціальної бази в малих міських поселеннях Тернопільської області свідчить про те, що рівень забезпечення цих поселень об'єктами соціальної сфери і забезпеченість населення різними видами послуг в цілому досягають нормативних показників, хоча технічний стан багатьох об'єктів ще не відповідає сучасним вимогам. В ряді поселень соціальна інфраструктура ні за обсягом, ні за структурою послуг не відповідає потребам населення ні даних населених пунктів, ні тим більше тих систем розселення, центрами яких вони є. Найбільше це стосується селищ Вишнівець, Дружба, Золотий Потік, Заводське, Товсте, міста Підгайці.

Розвиток соціальної сфери в сучасних умовах переходу всієї господарської системи до ринкових відносин відзначається певними особливостями. Основна увага в період економічної кризи повинна бути спрямована не стільки на будівництво об'єктів соціальної сфери (через брак коштів), як на реформування відносин у цій галузі. Різке падіння рівня життя населення зумовлює менший попит на різні види послуг (крім послуг охорони здоров'я), різні галузі сфери обслуговування вимагають докорінної перебудови шляхом формування ринкових структур.

Застосування нормативного підходу до оцінювання рівня розвитку освіти і культури свідчить про їх задовільний стан майже у всіх малих міських поселеннях області. Особливо це стосується загальноосвітних шкіл, клубних закладів і бібліотек. Недостатніми до норми є розміри загальноосвітніх

шкіл тільки у селищах Велика Березовиця, Ланівці, Мельниця-Подільська, Скала-Подільська, в них учні навчаються у дві зміни. В нетипових приміщеннях навчаються діти у трьох школах м.Чорткова, в одній із шкіл Бережан і Підволочиська. В даних населених пунктах необхідне будівництво нових, сучасних приміщень шкіл, але через відсутність коштів воно відтягується на невизначений термін.

В більшості малих міських поселень області недостатньо (згідно з нормативами) розвинута мережа установ дошкільного виховання дітей. Однак зараз навіть наявні приміщення неваповнені через дорожнечу харчування, незайнятість значної кількості матерів та ін. Поступово багато дитсадків передаються у користування різним комерційним структурам і використовуються не за призначенням. В сучасних умовах необхідно приділити увагу створенню приватних шкіл і дитсадків, але вони не повинні замінювати державні заклади, а мають доповнювати їх мережу.

В більшості малих міських поселень області складалась розгалужені мережа клубних закладів, бібліотек, є значна кількість громадських і державних музеїв, кінотеатри, кіноустановки та ін., однак це не відображає реального стану культурно-освітнього обслуговування населення. Матеріальна база і кадровий потенціал культосвітніх закладів, а через них і якість послуг, вимагають значного поліпшення. Через відсутність коштів великих труднощів зазнають громадські музеї, недостатньо поповнюється книжковий фонд бібліотек.

Основний шлях для виживання культосвітніх закладів - це поєднання некомерційних і комерційних видів діяльності. В

такому випадку ці заклади функціонуватимуть як за рахунок коштів із державного бюджету, так і від надання послуг за договорами з виробничими підприємствами. Поряд із державними культосвітніми установами можливе створення приватних відеосалонів, бібліотек, музеїв тощо. Разом з тим робота культурно-освітніх, як і освітніх, установ не може оцінюватись лише з позицій комерційної вигоди. Їм повинна надавати допомогу держава, недержавні структури. Створення нових послуг культурно-освітньої сфери, будівництво клубних закладів у тих містах, де їх ще недостатньо (Чортків, Кременець, Теребовля, Бучач, Бережани, Збараж), можливе лише при умові значного піднесення економіки, підвищення життєвого рівня населення.

В сучасних умовах, коли спостерігається різке погіршення умов проживання людей, особливо актуальною є проблема вдосконалення системи охорони здоров'я. Дослідження цієї галузі свідчить про те, що майже у всіх малих міських поселеннях області (крім нових селищ Дружба і Заводське) створена мережа закладів, в яких здійснюють лікування і профілактику захворювань. Потужність цих закладів дозволяє оздоровлювати в них не тільки населення того чи іншого міського поселення, але й навколишніх населених пунктів. Більшість лікарень, розміщених у малих міських поселеннях Тернопільської області, мають типові приміщення. Пристосовані приміщення мають районні лікарні у Підгайцях, Монастириській, Кременці, Бучачі, Теребовлі, Зборові. Дальший розвиток лікувально-профілактичних закладів у малих міських поселеннях необхідно здійснювати на основі введення в дію нових і реорганізацію діючих у відповідності з єдиною системою обслуго-

вування населення області.

Наявність значної мережі лікувально-профілактичних закладів у малих міських поселеннях ще не означає високого рівня обслуговування людей. Залишається набагато нижчою, ніж у обласних установах, оснащеність об'єктів охорони здоров'я сучасним медичним обладнанням, інвентарем, тощо. Це пов'язано із значним зменшенням надходжень з держбюджету на потреби охорони здоров'я. Така ситуація вимагає створення місцевих медичних фондів, що можна досягнути через впровадження системи медичного страхування людей. Перебудова існуючого фінансового механізму галузі сприятиме мобілізації додаткових ресурсів, забезпечить адресність їх використання (кошти відділятимуться не в розрахунку на лікарняне ліжко, а на одну людину з врахуванням важкості захворюваності). Додаткові надходження у сферу охорони здоров'я можливі і за рахунок створення приватних і госпрозрахункових лікувальних установ, введення плптних послуг у державних лікувальних закладах.

Впровадження ринкових відносин у галузі охорони здоров'я приведе до поліпшення якості обслуговування, розширення кількості послуг, збільшення матеріальної бази лікарняно-профілактичних установ. Ліквідація монополізму в галузі охорони здоров'я, активне впровадження нових форм і методів організації обслуговування сприятиме раціональному забезпеченню населення лікувально-профілактичними послугами у малих міських поселеннях області.

Реформа охорони здоров'я в малих міських поселеннях, як і в області взагалі, має здійснюватись внаслідок децентралізації, формування якісно нової структурно-ієрархічної

системи управління галуззю, а її розбудова має проводитись не зверху, як це зараз має місце, а знизу .

Важливою галуззю, яка активно розвивається в останні роки, є торгівля. Всі малі міські поселення області добре забезпечені торговельними закладами, мережа їх постійно збільшується. Реформування економічних відносин в сфері торгівлі приводить до зміни форм власності, активно формуються приватні та кооперативні торговельні заклади. Внаслідок значної концентрації торговельних закладів у малих міських поселеннях, зміцнення їх матеріальної бази, посилюється їх роль у містоформуванні, а внаслідок цього і "притягальна сила" малих міських поселень щодо навколишніх населених пунктів.

Значного вдосконалення і розвитку потребує у малих міських поселеннях житлове господарство. Збільшення житлового фонду може бути здійснене переважно за рахунок індивідуального і кооперативного будівництва. Найгостріше стоїть житлова проблема у Бережанах, Гусятині, Кременці, Підгайцях, Бучачі, де недавно велося промислове будівництво. Вимагає докорінного поліпшення у багатьох містах і селищах стан житлового фонду. Необхідно створити системи центрального опалення у Микулинцях, Козлові, Золотому Потоці, Мельниці-Подільській, Коропці, Вишнівці, централізовані системи водопостачання у селищах Заводське , Коропець, Скала-Подільська, Мельниця-Подільська, провести газифікацію в Кременці, Шумську, Вишнівці, Заложцях, Коропці та ін. Цьому сприятиме реформування комунальних служб в малих міських поселеннях. В сучасних умовах, зіткнувшись з ринковими відно-

синами, ці служби зазнають структурних змін, а приватизація комунального господарства часто супроводжується їх перепрофілюванням.

Дальший розвиток сфери послуг повинен відбуватися не тільки через поліпшення функціонування її окремих галузей, але й у напрямі створення єдиної системи обслуговування населення, яка відповідала б системі розселення області. Така система обслуговування повинна забезпечити комплексне обслуговування населення при мінімальних затратах часу на одержання всіх видів послуг. Наближення послуг до споживачів відбувається за рахунок розвитку деяких функцій, які властиві районним центрам, в кущових центрах. Це стосується, насамперед, лікарняних і поліклінічних установ, закладів побутового обслуговування населення, спеціальних навчальних закладів, підприємств, які обслуговують сільське господарство (ветлабораторії, насінневі станції, станції захисту рослин та ін.), автотранспортні підприємства, тощо. Такі заклади повинні забезпечити періодичні потреби населення навколишніх сіл в тих чи інших видах послуг. Разом з тим, важлива увага повинна приділятися вдосконаленню системи обслуговування у районних центрах. При цьому важливе значення має розвиток підприємств сфери обслуговування районного значення, які забезпечували б повний асортимент основних відділів обслуговування населення. В таких центрах люди повинні повністю задовольняти свої періодичні і епізодичні потреби на певні види послуг. Найактуальніше створення установ районного значення є для м.Підгайці, яке стало в 1992 р. центром новоствореного району. Тут необхідно не тільки утворити заклади по ун-

равлінню районом, а й по обслуговуванню населення району (транспортне підприємство, будівельні організації, лікарня, школа та ін.).

Для всіх малих міських поселень Тернопільської області важливою проблемою є розширення видового складу послуг, які надаються населенню об'єктами соціальної сфери. З цією метою організовуються кооперативи, розвивається індивідуальна трудова діяльність населення.

Малі міські поселення Тернопільщини багаті на історичні, культурні пам'ятки, багато із них розміщені на території з сприятливими природними рекреаційними ресурсами. Необхідно ширше використовувати їх, розвиваючи індустрію відпочинку, яка може мати не тільки місцеве, але й обласне і міжобласне значення. Найкращі умови для відпочинку населення мають Заліщики, Гусятин, Коропець, Золотий Потік, Мельниця-Подільська, Микулинці та ін. Місто Почаїв, яке має визнану світову історико-культурну пам'ятку - Почаївську лавру, могло б стати центром поломництва православних християн при умові розширення в ньому об'єктів рекреаційної інфраструктури.

4.4. Основні напрями комплексного розвитку малих міських поселень

Здійснення економічної реформи і перехід до ринкових відносин посилює необхідність комплексності в розвитку міст. Комплексність характеризує взаємообумовлений і пропорційно

взаємозв'язаний розвиток міста як єдиного цілого, що забезпечує зв'язок і єдність в розвитку його елементів [165, с.10]. Міські поселення являють собою складні соціально-економічні комплекси, які функціонують і розвиваються в межах суспільства як самостійні територіальні утворення, перебуваючи в тісній взаємодії одне з одним в системах розселення. Вони є одночасно місцями проживання людей і місцями їх трудової, споживчої і відтворювальної діяльності [179, с.12]. В їх структурі можна виділити такі підсистеми: населення, виробництво, соціальна сфера, навколишнє середовище. Всі вони взаємодіють між собою, забезпечуючи розвиток міста як єдиного цілого. Розвиток міських поселень як цілісних систем відбувається в напрямі розширення їх функцій, які визначаються рівнем розвитку і структурою соціально-економічного потенціалу. Цей потенціал включає економічну і соціальну базу (в т.ч. геодемографічний потенціал) поселення і визначає значною мірою рівень і якість життя людей у ньому. Встановлено, що чим вищий соціально-економічний потенціал міста, тим вищий рівень життя населення. Якість життя також перебуває у залежності від величини і структури соціально-економічного потенціалу міста, але пряма залежність тут спостерігається не завжди, бо на цей показник впливають і інші фактори (екологічна ситуація, суспільні відносини та ін.).

Соціально-економічна база міст розрізняється за рівнем розвитку, пропорційності і збалансованості підсистем, які в свою чергу накладають відбиток на рівень комплексного розвитку поселення. Комплексність, як відмічає А.К.Степаненко, відображає насамперед рівень цілісності і всебічного розвит-

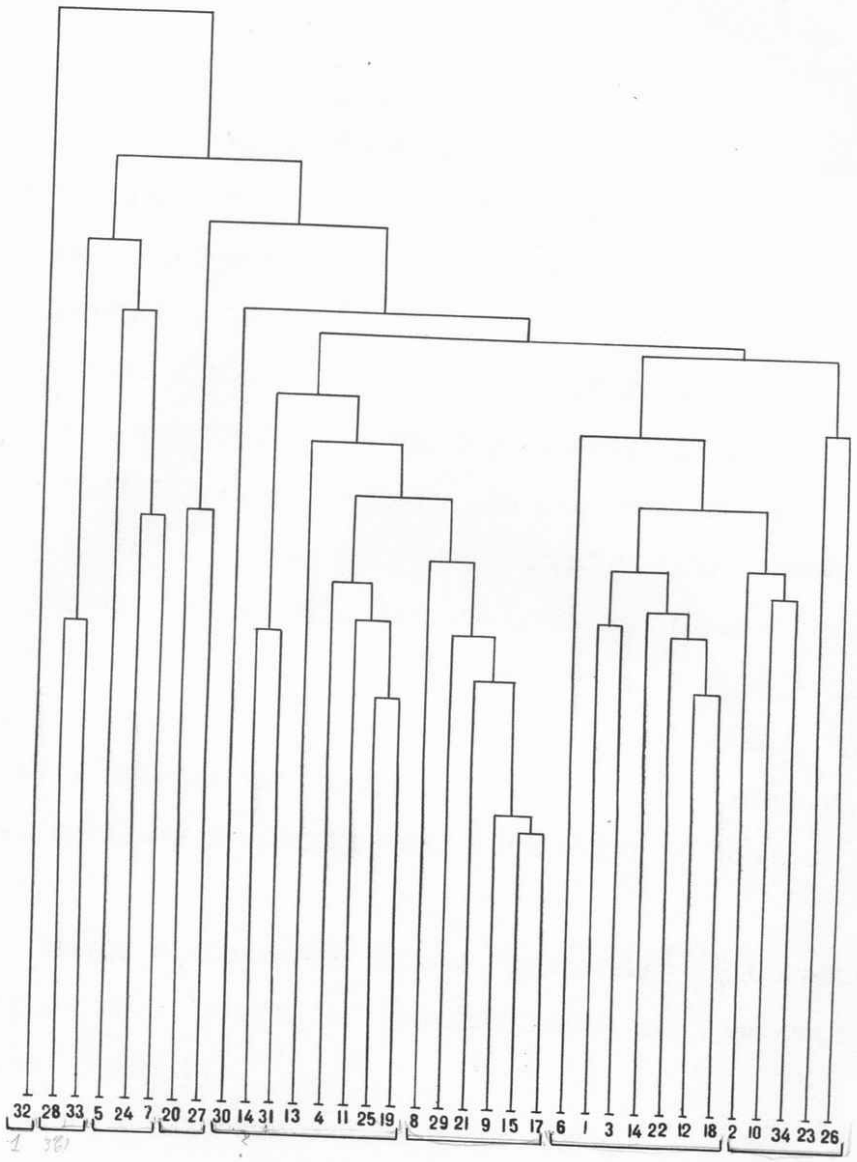

Рис. 15 Граф "дерево поєднань" малих мІських поселень ТернопІльськоІ областІ /Інтегральний показник/

Цифрами на рисунку позначенІ поселення /див. рис. 8 /

ку міста, певну якісну повноту його структурних елементів і сфер життєдіяльності [165, с.10]. Більші можливості підвищення рівня комплексності мають міста, які виконують різноманітні функції.

На основі відбору і кількісного аналізу найсуттєвіших показників, які предоставляють особливості підсистем міських поселень Тернопільської області (по підсистемах "Населення", "Промисловість", "Сфера обслуговування", "Житловий фонд"), нами зроблено класифікацію цих поселень за рівнем соціально-економічного потенціалу (програма побудови графів "дерево поєднань" складена В.С.Грицевичем). Аналіз графа "дерево поєднань" (інтегральний соціально-економічний потенціал) дає підставу виділити в області такі типи малих міських поселень (рис. 15):

1. Центри міжрайонних систем розселення - багатогалузеві промислові міста із значним розвитком транспортних і соціальних функцій.

2. Центри районних систем розселення:

а) багатогалузеві промислові центри з розвинутими соціальними функціями міжрайонного значення;

б) багатогалузеві промислові центри з розвинутими соціальними і транспортними функціями;

в) поселення із значним розвитком соціальної сфери, недостатнім - транспортних і промислових функцій;

г) поселення з різко вираженими соціальними функціями, слаборозвинутою виробничою сферою.

3. Центри кущових систем розселення:

а) із розвинутими промисловими, аграрно-промисловими і

недостатньо розвинутими соціальними функціями;

б) агропромислові центри з розвинутими соціальними функціями;

в) промислові селища із недостатньо розвинутими соціальними функціями.

Найвищий рівень соціально-економічного потенціалу мають міські поселення першого і другого типу (підтип а, б), в них є розгалужена структура виробництва і соціальної сфери, достатньо високий рівень комплексності. Ці поселення в перспективі повинні розвиватись в напрямі досягнення оптимальної пропорційності і збалансованості між підсистемами, підвищення рівня комплексності.

Найнижчий в області рівень соціально-економічного потенціалу мають міські поселення другого (підтип в,г) і третього типів. В них розвинута одна-дві галузі виробництва, недостатня збалансованість окремих підсистем. Їх дальший розвиток повинен відбуватись у напрямі створення збалансованої структури робочих місць, збільшення нормативів обслуговування населення, оптимального поєднання виробничої і невиробничої сфер, підвищення рівня комплексності.

Розвиток міських поселень повинен відбуватись із врахування загальної концепції розселення і основних напрямів соціально-економічного розвитку області. Здійснення економічних перетворень, посилення уваги до вирішення соціальних проблем посилюють необхідність підвищення рівня комплексності. Це повинно проявлятися у створенні оптимальної господарської структури міста, яка б найбільш повно враховувала місцеві ресурси, у підвищенні рівня і якості життя лю-

дей.

Таблиця 22

Розподіл міських поселень за функціональними типами

Функціональний тип поселень	Кількість поселень	Чисельність населення, тис. чол.
I. Міжрайонні центри	1	30,3
II. Районні центри - всього в тому числі підтипи: а	2	40,2 39,3
б	8	107,0 99,0
в	4	16,6 20,9
г	2	11,9 11,6
III. Кущові центри - всього в тому числі підтипи: а	7	43,1 39,9
б	8	33,6 28,5
в	2	5,3 5,3

Всі малі міські поселення Тернопільської області у перспективі мають розвиватись у напрямі досягнення цілісності, завершеності структури їх соціально-економічного потенціалу, розширення функцій, тобто у напрямі багатофункціональності. Внаслідок наявних відмінностей у величині та структурі соціально-економічного потенціалу можна виділити такі групи міських поселень щодо їх перспективного розвитку (рис.6):

1. Міста з обмеженими можливостями для розширення промислового виробництва, сприятливими умовами для розміщення

ТИПИ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ І НАПРЯМИ ЇХ РОЗВИТКУ

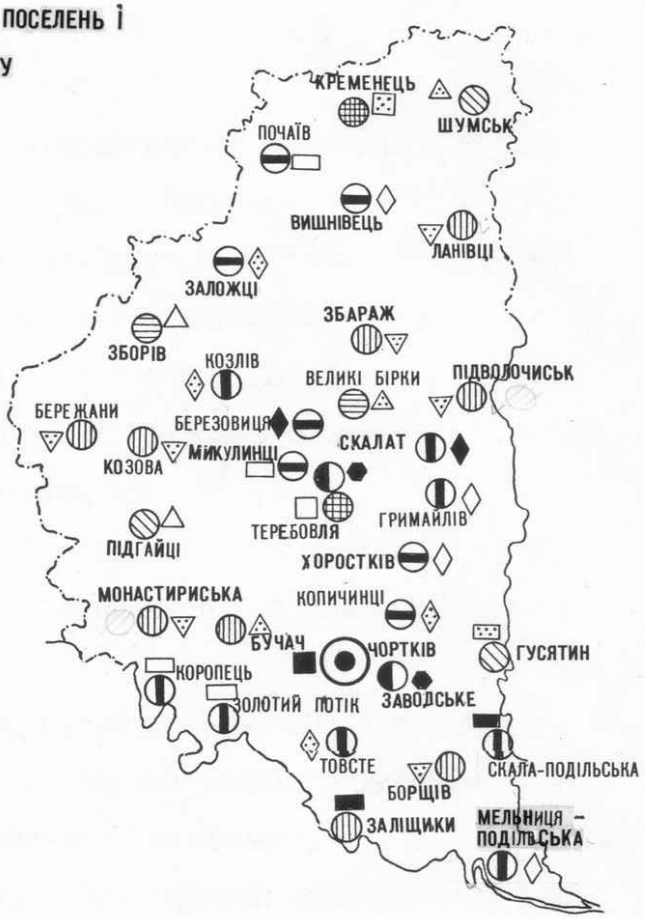

Типи малих міських поселень: 1 - міжрайонні центри - багатофункціональні міста. Центри районних систем розселення. 2 - багатогалузеві промислові центри з розвинутими соціальними функціями міжрайонного значення; 3 - багатогалузеві промислові центри з розвинутими соціальними і транспортними функціями; 4 - поселення з значним розвитком соціальної сфери, недостатнім - транспортних і промислових функцій; 5 - поселення з різко вираженими соціальними функціями, недостатньо розвинутою виробничою сферою. Центри кущових систем розселення: 6 - з розвинутими промисловими, агропромисловими і недостатньо розвинутими соціальними функціями; 7 - агропромислові центри з розвинутими соціальними функціями; 8 - промислові селища з недостатньо розвинутими соціальними функціями.

Перспективний напрям розвитку поселень: 9 - міста з обмеженими можливостями для розширення промислового виробництва, сприятливими умовами для розміщення підприємств соціальної сфери міжрайонного значення; 10 - міські поселення з сприятливими умовами для розвитку малих і середніх підприємств, розширення сфери послуг районного значення; 11 - міські поселення з сприятливими умовами для розвитку АПК, створення закладів виробничої і соціальної інфраструктури районного значення; 12 - міські поселення з сприятливими умовами для розвитку промисловості по переробці місцевої сировини - організаційно-господарські центри внутрірайонних систем розселення; 13 - міські поселення - центри рекреації; 14 - селища міського типу з необхідним прискореним розвитком соціальної сфери.

Екологічні межі розвитку поселень: 15 - без екологічних обмежень для будівництва господарських об єктів; 16 - з екологічними обмеженнями для розвитку водомістких виробництв; 17 - з екологічними обмеженнями для розвитку промисловості.

Рис.16

підприємств соціальної сфери міжрайонного значення. В них можна розміщувати нові невеликі підприємства, які мали б безвідхідні технології, а наявні підприємства необхідно реконструювати, оснастити модерним устаткуванням, деякі - перепрофілювати. Зосередження в них спеціалізованих медичних, вищих і спеціальних навчальних закладів посилить їх роль як міжрайонних центрів розселення.

2. Міські поселення з сприятливими умовами для розвитку малих і середніх промислових підприємств, розширення сфери послуг районного значення.

3. Міські поселення з сприятливими умовами для розвитку агропромислового комплексу, створення закладів виробничої і соціальної інфраструктури районного значення.

4. Міські поселення із сприятливими можливостями для розвитку промисловості по переробці місцевої сировини - організаційно-господарські центри внутрірайонних систем розселення.

5. Міські поселення - рекреаційні центри.

6. Селища міського типу з необхідним першочерговим розвитком соціальної сфери. Ці селища мають різко виражені виробничі функції (недостатній згідно з нормативами рівень розвитку соціальної сфери і тому потребують зосередження в них "повного набору" послуг. В сучасних умовах реформування продуктивних сил країни і її окремих регіонів важливого значення набуває вирішення питань формування опорного каркасу розселення людей. В цьому зв'язку посилюється роль міських поселень як опорних центрів систем розселення різних таксономічних рангів.

Дослідження малих міських поселень Тернопільської області як центрів систем розселення різних рангів (міжрайонних, районних, кущових) дозволяє стверджувати, що мережа опорних центрів розселення в основному вже сформована. Вона відзначається такими рисами:

1) значне домінування в обласній системі розселення обласного центру внаслідок відсутності значних міжрайонних центрів;

2) міжрайонні центри (крім Чорткова) формуються повільно, вони слабо виділяються за функціональною структурою від районних центрів;

3) в багатьох районних системах розселення відсутні внутрірайонні (кущові) центри.

Для вдосконалення системи опорних центрів області необхідно:

1) активізувати соціально-економічний розвиток міст Кременця і Теребовлі, зосередивши в них комплекс закладів виробничої і соціальної інфраструктури міжрайонного значення.

2) створити кущові центри у тих районах, де вони відсутні, зосередивши у великих селах заклади по міжсельбищному обслуговуванню населення, малі підприємства по переробці сільськогосподарської і будівельної сировини, поступово перевівши їх у ранг селищ міського типу. Найбільш придатними для цього є села: Великі Дедеркали (Шумський район), Нове Село (Підволочиський район), Більче-Золоте (Борщівський район) та ін.;

3) створити новий районний центр у м.Хоростків замість

Гусятина. Це зумовлено вигідним економіко-географічним положенням (центральне, на перехресті транспортних шляхів), значним соціально-економічним потенціалом Хоросткова, порівняно з Гусятином.

Вдосконалення мережі опорних центрів у обласній системі розселення має важливе значення у вирішенні проблеми раціоналізації розселення, у формуванні пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку малих міських поселень в умовах переходу економіки області до ринкових відносин.

ВИСНОВКИ

В результаті виконаного дисертаційного дослідження поглиблені теоретичні і методичні основи вивчення малих міських поселень, проаналізовано географічні особливості функціонування мережі малих міських поселень Тернопільської області, виявлено основні економіко- і соціально-географічні проблеми їх розвитку, обгрунтовані головні напрями вирішення цих проблем в умовах переходу господарства на ринкові відносини.

1. Малі міські поселення як форми концентрації людей є важливими центрами господарства, вузлами соціально-економічних зв'язків. Вони є ядрами локальних (низових, кущових, районних, міжрайонних) систем розселення, організовують своїм впливом розвиток прилеглих сільських і інших міських поселень в системі розселення; виконують роль з'єднувальної ланки в обласній системі розселення між її центром (великим містом) і сільськими населеними пунктами. Вони відрізняються від решти міських поселень нижчим рівнем концентрації соціально-економічного потенціалу, значною зайнятістю людей у сільськогосподарському виробництві, або галузях, які його обслуговують, кращими санітарно-гігієнічними нормами життя, менш напруженим ритмом життя, тісним зв'язком з навколишньою сільською місцевістю.

2. Розвиток малих міських поселень як ядер системоутворення являє собою взаємопов'язаний процес, який є основою функціонування всієї обласної системи розселення. Їх значення як центрів локальних систем розселення посилюється в областях, які мають високу щільність сільського населення, не-

високий рівень урбанізації і на території яких знаходиться єдине велике місто - обласний центр. В таких умовах процес набуває таких основних рис: значне відставання темпів росту малих міських поселень від великого міста, при цьому дуже повільними темпами розвиваються найменші за людністю поселення і ті, які втратили ряд своїх функцій (колишні райцентри); поступове зменшення ролі малих міських поселень порівняно з великим містом в обласній системі розселення; незначні взаємозв'язки малих міських поселень між собою; тісні взаємозв'язки між малими міськими поселеннями і сільськими в межах локальних систем розселення.

3. Місце малих міських поселень в системах розселення і в системі територіального поділу праці, їх взаємодію з навколишньою територією характеризують функції міст. Вони визначаються людністю, географічним положенням, величиною і структурою соціально-економічного потенціалу поселення. Людність і функції населених пунктів визначають вони їх впливу в системах розселення різних такономічних рангів. Найбільш розвинутими є поліфункціональні поселення, які мають вигідне економіко-географічне, в т.ч. і транспортно-географічне положення, здійснюють соціально-економічний вплив на менш розвинуті поселення навколишньої території (сільські і міські). Це переважно районні центри. Із сільською місцевістю вони пов'язані організаційно-господарськими, трудовими, культурно-побутовими зв'язками, а з великим містом - адміністративними, організаційно-господарськими, культурно-побутовими зв'язками. Залежно від географічного положення поселення, розвинутості транспортної системи ці зв'язки мо-

жуть бути потужними або малопотужними, регулярними, періодичними чи епізодичними, раціональними чи нераціональними. Величина міського поселення, його функціональна структура, роль в системах розселення є найважливішими у визначенні типів малих міських поселень.

4. Дослідження малих міських поселень - складний процес, який передбачає застосування системи загальнонаукових і спеціальних методів. На першому його етапі проводиться вивчення сучасної мережі малих міських поселень досліджуваної території, зокрема встановлюється їх типологія за людністю та ступенем розвинутості функцій, виявляється місце і роль малих міських поселень в системах розселення різних таксономічних рангів. Для цього найефективнішим є застосування поряд з традиційними (літературний, статистичний, картографічний та ін.) методів математичного моделювання.

Другий етап дослідження передбачає аналіз демографічної, екологічної ситуації, оцінку соціально-економічного потенціалу малих міських поселень, виявлення найважливіших проблем розвитку таких поселень в сучасних умовах. При вивченні демографічних процесів, працересурсного потенціалу основна увага приділяється виявленню тенденцій зміни показників природного руху, статево-вікової структури населення, вплив цих змін на формування працересурсного потенціалу малих міських поселень.

Вивчення сучасного стану соціально-економічної бази малих міських поселень передбачає аналіз показників зайнятості населення у галузях господарства міст, концентрацію господарських об'єктів, виробництво ними продукції і послуг тощо.

Для цього найбільше підходить використання методів багатовимірного аналізу, кореляції. Для визначення рівня розвитку матеріальної бази різних галузей соціальної сфери найдієвішим є застосування нормативного підходу. Цей підхід використовуємо і при аналізі екологічної ситуації, яка склалась у малих міських поселеннях.

Вивчення геодемографічних, економічних і соціальних процесів в малих міських поселеннях дозволило виявити основні проблеми розвитку цих поселень, визначити шляхи їх вирішення в перспективі.

5. Однією з найважливіших проблем, характерних для малих міських поселень Тернопільщини, як і всієї України, є геодемографічна. Вона виявляється через постійне погіршення демографічної ситуації: поступове зниження природного приросту населення (зменшення народжуваності, збільшення смертності), посилення процесів старіння населення, збільшення демоекономічного навантаження на людей працездатного віку, зменшення величини працересурсного потенціалу. Цей процес посилюється внаслідок збільшення частки людей молодих вікових груп, які мігрують з невеликих міських поселень у великі на роботу і навчання, та зменшення кількості людей, які приїжджають у малі міські поселення із сільської місцевості. Це - наслідок кризових процесів у економіці, внаслідок яких значна частина населення, яке працювало у різних галузях господарства вивільняється з них. Зменшення кількості працездатного населення ще не відбивається на розвитку господарства, бо в сучасних умовах у більшості малих міських поселень області створюється надлишок трудових ресурсів (ре-

альне і приховане безробіття), але в умовах економічного піднесення воно буде відчутним. В сучасних умовах наявний в малих міських поселеннях працересурсний потенціал використовується неповно. Зниження рівня його використання відбувається переважно внаслідок вивільнення значної кількості працівників із промислових підприємств, установ, закладів, які зупинили свою діяльність, перепрофілювались, або скоротили своїх працівників. В структурі непрацевлаштованих більшість - випускники шкіл, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, серед них переважають жінки.

Проблема зайнятості населення в малих міських поселеннях може бути розв'язана тільки за умови дальшого піднесення рівня соціально-економічного розвитку цих поселень.

6. Важливим напрямом активізації соціально-економічного розвитку малих міських поселень є вдосконалення їх економічної і соціальної бази. Малі міські поселення відзначаються значно нижчим, ніж великі, рівнем розвитку цієї бази; це зумовлює повільніший ріст міст, нижчий рівень життя людей в них. Для більшості малих міських поселень області містоформуючою галуззю є промисловість, насамперед - харчова, легка, машинобудівна, будівельних матеріалів. Важливим є також будівництво, а в районних центрах - ще й транспорт, у невеликих селищах - сільське господарство. Розвиток економічної бази відбувається повільно, бо малі міські поселення мають резервні території для будівництва, достатні резерви трудових ресурсів.

В сучасних умовах активізація економічного розвитку малих міських поселень області можлива тільки на основі струк-

турної перебудови економічної бази, оптимізації всього господарського комплексу кожного міста. Найважливіше завдання, яке стоїть в умовах економічної кризи зберегти наявні великі промислові підприємства, насамперед машинобудівного комплексу. Багато в них необхідно перепрофілювати на виробництво конкурентноздатної продукції, оновити їх матеріально-технічну базу тощо. Для цього необхідне застосування нових форм господарювання - оренда, акціонування, створення спільних підприємств із залученням іноземного капіталу. Високий освітній рівень населення дозволяє створювати у малих міських поселеннях дрібні високотехнологічні підприємства машинобудування (Збараж, Великі Бірки, Скалат, Бережани, Підгайці, Козова та ін.).

В малих міських поселеннях області доцільно розширити мережу підприємств, які займались би ремонтом сільськогосподарської техніки, виробництвом запчастин для неї. Це ще більше посилить взаємозв'язки даних поселень з сільською місцевістю, посилить роль їх як центрів локальних систем розселення. Розміщення малих міських поселень у сільськогосподарських районах, в яких виробляється значна частина сільськогосподарської сировини, створює сприятливі умови для розвитку підприємств, які б переробляли цю сировину. Можливості для будівництва таких підприємств є у всіх малих міських поселеннях області, плодоовочевої сировини - найбільше в південній частині області. В кожному з малих міських поселень може бути декілька таких підприємств (пекарні, молокозаводи, цехи по переробці м'яса та ін.), які виробляли б широкий асортимент продукції і працювали б не лише для потреб на-

селення даного населеного пункту, але й давали б продукцію за його межі. Такі підприємства повинні бути невеликими, мати модерне обладнання, швидко змінювати асортимент продукції відповідно до потреб ринку.

Для зменшення резервів жіночої робочої сили в малих міських поселеннях доцільно розширити мережу підприємств легкої промисловості (швейні, трикотажні, галантерейні фабрики), підприємств по виробництву художніх виробів, ткацтво, вишивання, лозоплетіння та ін.).

Значна потреба у будівельних матеріалах і значна кількість сировини для їх виробництва сприяють дальшому розвитку в малих міських поселеннях промисловості будівельних матеріалів.

Будівництво у малих міських поселеннях малих підприємств різних галузей сприятиме збільшенню рівня зайнятості працездатного населення, активізації економічного і соціального розвитку цих поселень.

Важливим напрямом дальшого розвитку економічної бази малих міських поселень в сучасних умовах переходу господарства на ринкові відносини є розширення недержавного сектора економіки - створення кооперативів, господарських товариств, підприємств з участю іноземного капіталу тощо. Найбільше таких структур - у районних центрах, вони займаються переважно посередницькою діяльністю. Необхідне створення таких форм діяльності у галузях, які займаються виробництвом товарів народного споживання, особливо у малих селищах області.

Міський ринок праці можуть формувати в малих міських поселеннях кооперативи, кількість яких в умовах відміни

пільг по їх оподаткуванню різко скоротилася. Вони можуть бути створені як для виробництва товарів народного споживання, так і для обслуговування сільськогосподарського виробництва навколишньої сільської місцевості.

Намічається в перспективі для багатьох міських поселень області розвиток транспорту, який забезпечить розширення економічних і соціальних міжсельбищних зв'язків.

7. Для дальшого піднесення соціально-економічного розвитку малих міських поселень області, поліпшення умов життя і діяльності людей необхідне дальше вдосконалення соціальної сфери. Рівень забезпеченості цих населених пунктів об'єктами соціальної інфраструктури в більшості випадків досягає нормативних показників; дальшого поліпшення вимагає технічний стан багатьох об'єктів, рівень забезпеченості населення різними видами послуг. Розвиток цієї сфери не відповідає потребам населення ні за обсягом, ні за структурою послуг в селищах, які виконують роль центрів кущових систем розселення - Вишнівець, Золотий Потік, Товсте, новостворених селищах Дружбі, Заводське, новому районному центрі - м.Підгайці. Для поліпшення функціонування соціальної сфери в області необхідно спрямувати основну увагу не на будівництво нових об'єктів, а на реформування відносин шляхом створення ринкових структур. Це зумовлено зниженням попиту населення на всі види послуг, крім послуг охорони здоров'я. Необхідне поєднання комерційних і некомерційних видів діяльності в різних галузях соціальної сфери, створення приватних установ.

В галузі житлового господарства основна увага повинна

бути приділена збільшенню житлового фонду, насамперед за рахунок індивідуального і кооперативного будівництва. Введення плати за землю зумовить збільшення щільності забудови, поступову зміну зовнішнього вигляду поселень, зросте кількість багатоповерхових будинків. Стан наявного житлового фонду потребує докорінного поліпшення. Провести центральне опалення необхідно у селищах Микулинці, Золотий Потік, Вишнівець, Мельнице-Подільська, централізоване водопостачання - у смт. Заводське, Коропець, Скала-Подільська, Мельнице-Подільська, газифікацію - у селищах Вишнівець, Коропець, Золотий Потік, у містах Кременець, Почаїв. В більшості малих міських поселень області склалась розгалужена мережа закладів освіти і культури, однак через відсутність коштів якість надання ними послуг знаходиться не на високому рівні. Поліпшення роботи цих закладів можливе лише при умові надання коштів державою і недержавними структурами, створення приватних установ.

Особливо актуальною для малих міських поселень області є проблема вдосконалення охорони здоров'я. Основна увага при цьому повинна бути спрямована не на будівництво нових, а на технічне переоснащення наявних лікувальних закладів. Це можливо здійснити лише через перебудову фінансового механізму галузі (створення місцевих медичних фондів), розширення мережі приватних і госпрозрахункових установ та ін.

Малі міські поселення добре забезпечені торговельними закладами. Значна їх концентрація посилює роль даних поселень як центрів систем розселення. Реформування економічних відносин у цій галузі приводить до зміни форм власності, активно збільшується мережа кооперативних і приватних зак-

ладів, які значно розширюють асортимент продажу товарів, поліпшують якість обслуговування людей.

В багатьох містах області доцільно розширити, або створити заново, сферу відпочинку і курортне господарство на базі ширшого освоєння природних рекреаційних ресурсів (Заліщики, Микулинці, Гусятин, Коропець, Золотий Потік, Скала-Подільська, Мельниця-Подільська та ін.).

Розвиток соціальної сфери у малих міських поселеннях області повинен відбуватися відповідно до єдиної системи обслуговування населення області. Кожне поселення, відповідно до свого місця в обласній системі розселення, має забезпечувати населення у своїй "зоні впливу" комплексом послуг. Для цього необхідно в деяких міських поселеннях розширити набір закладів соціальної сфери, щоб забезпечити потреби у послугах населення не тільки даного населеного пункту, а й системи розселення, ядром якої є це поселення. Для зменшення затрат часу на отримання послуги слід наблизити ряд закладів соціальної сфери до споживачів. Це стосується закладів районного значення, які надають періодичні послуги людям; їх доцільно розмістити в центрах кущових систем розселення (лікарні, поліклініки, ветлабораторії, станції захисту рослин тощо.).

В районних центрах області розвиток соціальної сфери відбуватиметься в напрямі створення такого комплексу закладів, які забезпечували б надання повного асортименту послуг для населення адміністративного району. Найактуальнішим є створення такого комплексу установ у м. Підгайці - центрі нового району, для інших райцентрів такі комплекси потребу-

ють незначних доповнень.

8. Соціально-економічний розвиток малих міських поселень повинен відбуватись з врахуванням особливостей екологічної ситуації, яка склалась в них. Для розвитку виробництва у цих поселеннях існують певні обмеження, які включають еколого-економічні і санітарно-гігієнічні нормативи життєдіяльності людей. На основі аналізу стану навколишнього середовища виділяються поселення з нормальною, напруженою і загостреною екологічною ситуацією; із збільшенням забрудненості компонентів природного середовища зростають обмеження на функціонування діяльності господарських об'єктів, насамперед промислових підприємств. Не існує екологічних обмежень щодо розвитку промисловості тільки у селищах Вишнівець, Гримайлів, Золотий Потік, Коропець, Мельниця-Подільська, містах - Зборів, Підгайці, Почаїв. В них забруднення основних компонентів природного середовища (землі, повітря, води) не перевищує гранично допустимих норм.

Значне забруднення повітря викидами промислових підприємств і автотранспорту (Кременець, Заліщики, Дружба, Велика Березовиця, Заводське, Скала-Подільська, Микулинці, Бучач), поверхневих джерел водопостачання (Бучач, Велика Березовиця, Чортків) накладають значні обмеження на розвиток промисловості. В цих та інших поселеннях необхідні прискорити переведення підприємств на екологічно чисті, безвідхідні технології, забезпечити роботу очисного обладнання, розширити санітарно-захисні зони навколо промислових і транспортних комунікацій. Промислові об'єкти, споруджені без екологічної експертизи, повинні бути зупинені згідно з законом про охо-

рону навколишнього середовища.

Екологічна ситуація в малих міських поселеннях, як і в цілому по області, може бути поліпшена лише за умови проведення радикальної економічної реформи, вдосконалення галузевої і територіальної структури господарства області.

9. Розвиток малих міських поселень Тернопільської області в перспективі повинен відбуватись у напрямі розширення функцій, підвищення рівня комплексності. Можливості для цілісного розвитку міст, досягнення повноти структурних елементів їх господарських комплексів залежить від величини і структури соціально-економічного потенціалу, ролі населеного пункту в системах розселення. За цими ознаками на основі використання методів багатовимірного аналізу вироблено типологію малих міських поселень області (виділено 3 типи, 6 підтипів). Кожен з типів (підтипів) відрізняється за функціональною структурою і має свої особливості перспективного розвитку.

Найвищі показники соціально-економічного потенціалу мають багатофункціональні міста - центри міжрайонних і деяких районних систем, а найнижчі - центри внутрірайонних систем - агропромислові селища.

За можливостями перспективного розвитку в області виділяються такі групи поселень:

а) міста з обмеженими можливостями для розширення промислового виробництва, сприятливими умовами для розвитку підприємств соціальної сфери міжрайонного значення - Чортків, Кременець, Теребовля;

б) міські поселення з сприятливи умовами для розвитку

малих і середніх промислових підприємств, розширення сфери послуг районного значення - Бережани, Борщів, Збараж, Ланівці, Козова, Монастириська, Підволочиськ;

в) міські поселення з сприятливими умовами для розвитку малих підприємств по переробці місцевої сировини, створення закладів виробничої і соціальної інфраструктури районного значення - Підгайці, Зборів, Шумськ, Великі Бірки;

г) міські поселення з сприятливими можливостями для розвитку промисловості по переробці місцевої сировини (сільськогосподарської і будівельної), створення закладів по періодичному обслуговуванню населення внутрірайонних систем розселення - Велика Березовиця, Копичинці, Хоростків, Вишнівець, Заложці, Скалат, Козлів, Гримайлів, Товсте;

д) міські поселення - центри рекреації - Заліщики, Гусятин, Микулинці, Скала-Подільська, Мельниця-Подільська, Коропець, Золотий Потік, Почаїв;

ж) селища міського типу з необхідним першочерговим розвитком соціальної сфери - Заводське, Дружба.

Для вдосконалення мережі опорних центрів систем розселення в Тернопільській області необхідно формування нових міжрайонних (Кременець, Теребовля), кущових (Великі Дедеркали, Нове Село), Більче -Золоте, Золотники та ін.) і районного (Хоростків) центрів. Це матиме важливе значення для раціоналізації розселення, вдосконалення управління системами розселення і виробництва у сучасних умовах.

10. Управління розвитком малих міських поселень області потребує розробки комплексної цільової програми, складання якої включало би етапи дослідження сучасного стану демог-

рафічної, екологічної ситуації, соціально-економічної бази, тенденції розвитку поселень, їх науковий прогноз. Ця програма може стати основою для складання нових схем і проектів районної планіровки, а її реалізація була б законом в діяльності територіальних органів управління.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Абрамов М.А. География сервиса. - М.:Мысль, 1985. -245 с.
2. Аитов Н.А. Социальное развитие городов: сущность и перспективы. - М.: Знание, 1979.- С.
3. Аитов Н.А. Советский город. - М., 1988.- С.
4. Аитов Н.А. Социальное развитие регионов.- М.: Мысль, 1985.- С.
5. Актуальні проблеми розвитку міст і міського самоврядування (історія і сучасність) //Тези міжнародної наукової конференції.- Рівне, 1993. - 305 с.
6. Алаев Э.Б. Экономико-географическая терминология. - М.: Мысль, 1977.- 199 с.
7. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. - М.: Мысль, 1983. -350 с.
8. Александер Д. Базовые и небазовые экономические функции городов. //География городов. - М. 1965.
9. Анисимова Г.Н., Билецкий М.И., Максимова Е.Н. К вопросу взаимодействия промышленных центров с окружающей средой (на примере Львовской области). //Географические основы природопользования, Вестник Львовского ун-та, N 14, 1984. - С. 84-91.
10. Анисимова Г.Н., Доценко А.И. Социально-демографические проблемы развития больших локальных систем расселения УССР. Тезисы докладов. -К.: Наукова думка, 1980, - С. 79-80.
11. Анисимова Г.М., Максимова Е.М. Особливості розвитку територіальних систем розселення в Західному регіоні Ук-

раїни. // Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України.- К., 1993. - С. 66-76.

12. Амельченко М.Р., Кудрявцев В.В., Приманенький А.А., Шумский В.М. Проблеми формування та розвитку малих та середніх міст гірсько-приморських рекреаційних територій //Проблеми географії України. Матеріали наук. Конф. Львів, 25-27 жовтня 1994 р. - Львів, 1994. - С. 149-150.
13. Артемчук В.Ы. Техніко-економічні основи розвитку міст. - К: Будівельник, 1972. - 80 с.
14. Архипов Ю.Р., Блажко Н.И., Григорьев С.К. Математические методы в географии. - Казань, Изд. Казан. ун-та, 1976. - 352 с.
15. Архипов Ю.Р. Моделирование териториальных систем расселения. - Казань: Изд. Казан. ун-та, 1976. - 124 с.
16. Барабаш В.И., Благов В.П. Проблемы и перопективы развития малых городов Полтавской области // Экономическая география. Вып. 25. К.: Вища школа, 1978. С.123-130.
17. Баранский Н.Н., Экономическая география. Экономическая картография. -М.: Географиз, 1956. - 366 с.
18. Білецький М.І., Мальська М.П. Еколого-економічні аспекти розвитку міських торговельних центрів //Географічні природоохоронні проблеми Західного регіону України. Вісник Львівського ун-ту. Серія геогр. Вип. 19, 1994. - С. 174-175.
19. Беленький В.Р. Проблема агроиндустриальных поселений. - М: Мысль, 1979. - 183 с.
20. Білецький М.І. Формування міжгалузевого комплексу обслуговування населення району //Проблеми соціально-еко-

номічної географії Західного регіону України - К. 1993. - С. 109-118.

21. Билецкий М.И. Формирование межотраслевого комплекса обслуживания населения региона (на материалах Львовской области). Автореф. канд. геогр. наук. - К. -1987. - 17 с.
22. Бондаренко Я.І. Про розвиток Івано-Франківської області //Економічна географія. - К.: Вид. КДУ., 1970, вип. 9. - С. 56-64.
23. Борщевский М.В. и др. Методологические проблемы комплексного социального и экономического планирования. - М.: Наука, 1975. - 204 с.
24. Блажко Н.И., Розина К.С. Типизация поселений по признаку их места в региональных системах обслуживания. //Экономическая география. - К.: Вища школа. Вип. 30, 1981.- С.
25. Блехцин И.Я, Рафиков С.А. Формирование стратегии природоохоронной деятельности в городе. // Экология - народонаселение - расселение: теория и политика. - Л.: ГО СССР, 1989. - С. 12-13.
26. Брук С.И., Евтееев О.А., Козлов В.И. Картографический метод в географическом исследовании населения. - М.: Изд. МГУ, 1967. - С. 238-250.
27. Васильева З.А., Евтеев О.А. Опыт составления карты потенциала поля расселения. // Новое в тематике, содержании и методиках составления экономических карт / Под ред. И.М.Маергойза. - М.: МФО ГО СССР, 1970. - С. 130-138.
28. Ващенко А.Т. Деякі питання методології і методики вив-

чення виробничих комплексів західної частини Української РСР. //Вісник Львівського у-ту. Серія геогр., 1965. Вип. 3. С.3-8.

29. Волобой П.В., Поповкін В.А. Проблеми територіальної спеціалізації і комплексного розвитку народного господарства Української РСР. - К.: Наукова думка, 1972. - 251 с.

30. Вопросы расселения населения и использование трудового потенциала в Юго-Западном экономическом районе. /Под ред. А.А.Устенко, Е.П.Качана, М.Е.Ковтонюка, Н.А.Петриги. - Л.: Изд. ГО СССР, 1991. - 201 с.

31. География городов /Под ред. Г.М.Майора и К.Ф.Кона. Сокр. перевод с английского В.М.Гохмана. - М.: Мысль, 1987. - 278 с.

32. Географія Української РСР /За ред. М.Д.Шістуна і Є.І.Шиповича.- К: Вища школа, 1982. - 303 с.

33. Герасимов И.П. Методологические проблемы экологизации современной науки //Вопросы географии. Вып. 11, 1978. - С. 61-72.

34. Глазырин М.В. Управление социально-экономическим развитием города. - Новосибирск: Наука, 1983.- 189 с.

35. Голіков А.П., Юрченко С.О. З досвіду використання математичного моделювання для прогнозу демографічної ситуації //Проблеми географії України.- Львів, 1994. - С. 63.

36. Григорович М.В. Містоформуюча роль промисловості в міських поселеннях Житомирщини // Економічна географія. - К.: Вид. КДУ. Вип. 5, 1968, - С. 72-75.

37. Гришанова А.Г. Методики типологии городов для исследования социальной структуры городского населения //Географические основы формирования систем расселения.- Л.: ГО СССР, 1981. - С. 77.

38. Давидович В.Г. Величина городских поселений СССР. //Вопросы географии. Вып. 56.- М.: Мысль, 1962. - С. 5-29.

39. Давидович В.Г. Планировка городов и районов. Инженерно - экономические основы. Изд. 2-е.—М.: Стройиздат, 1964.

40. Давидович В.Г. Расселение в промышленных узлах.- М., 1960. - С.

41. Давидович В.Г., Ковалёв С.А., Покшишевский В.В. Об основах классификации населенных пунктов СССР (в связи с задачами экономической географии). //Изв. АН СССР. Серия геогр., 1959, N 4. - С. 105-107.

42. Дагаева Т.К., Игнатенко Н.Г. Малые и средние города Подолья и Северной Буковины (классификация и пути развития). //География населения и населенных пунктов СССР. - Л.: Наука, 1967.- С.157-174.

43. Демисюк Л.М. Формування та розвиток міст на території Південно-Західного економічного району за роки Радянської влади. //Економічна географія. - К.: Вид-во КДУ. Вип. 9. 1970. - С.42-55.

44. Джашвили В.Ш. К проблеме развития малых городских поселений и ограничение роста крупных городов. (Из практики градостроительства в Грузии). //Известия АН СССР. Серия геогр., 1964, N 2. - С.60-68.

45. Доценко А.І. Регіональне розселення: проблеми і перспективи. - К.: Наукова думка, 1994. - 195 с.

46. Жупанський Л.П., Джаман В.О. Економіко-картографічне забезпечення обласної цільової програми "Праця" //Сучасні географічні проблеми Української РСР. - К.: ІГ УРСР, 1990. - С. 260-261.

47. Запорожан Л.П. Территориальная организация комплекса бытового обслуживания населения Тернопольской области УССР. Автореферат канд. геогр. наук, - К., -1991. - 24 с.

48. Занятость в небольших городах. Экономико-демографический аспект. / Под ред. А.Э.Котляра. - М.: Статистика, 1978. - 208 с..

49. Заставецька О.В. Тернопільська область: географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку. Тернопіль, 1993. - 200 с.

50. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія Тернопільської області. - Тернопіль. 1994. - 88 с.

51. Заставецький Б.І. Вивчення територіальних систем розселення в курсі "Географія населення". Методичні рекомендації для студентів педінститутів спеціальності "Географія і біологія", - Тернопіль. 1981. - 29 с.

52. Заставецкий Б.И.Областная система расселения: сущность, особенности формирования, структура и функционирование. //Вопросы расселения и использования трудового потенциала в Юго-Западном экономическом районе. - Ленинград: ГО СССР, 1991. - С. 25-42.

53. Заставецкий Б.И. Областная система расселения: формирование, структура и основные направления совершенствования (на примере Тернопольской области УССР). Автореф.

дисс. канд. геогр. наук, - К., 1987.- 16 с.

54. Заставецький В.І. Сучасна геодемографічна ситуація в Західному регіоні України //Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. - К.: ІСДО, 1993.- с.52-66.

55. Заставний Ф.Д. Географія України.- Львів: Світ, 1994. - 474 с.

56. Заставний Ф.Д. Населення України.- Львів: Світ, 1993. - 224 с. 57. Заставный Ф.Д. Социальные различия в регионах (вопросы методологии и методологические исследования). - К., 1981. - С.

58. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. - М.: Прогресс, 1966.- 660 с.

59. Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область. - К.: Головна ред. УРЕ, 1973.- 640 с.

60. Ищук С.И., Стеченко Д.Н. Структура экономического района областного типа //Экономическая география. Вып. 27.- К.: Изд. КДУ, 1979. - с. 56-64.

61. Казанцева Г.В. Оценка социально-культурного потенциала городских агломераций.//Проблемы изучения городских агломераций.- М., 1988.- С. 95-106.

62. Караваев В. Региональная инвестиционная политика. Российские проблемы и международный опыт. //Вопросы экономики, N 3, 1995.- С. 135-143.

63. Кныш М.М., Мацеях Д.М., Шевчук Я.М. Формирование расселения и экологические аспекты природопользования. //Экология - народонаселение - расселение: теория и политика. Тезисы докл. VI Всесоюз. совещания по проблемам теории и

практики взаимодействия экологии, народонаселения и расселения.- Ленинград: ГО СССР, 1989. - С. 65-66.

64. Качан Є.П. Географічні проблеми розміщення продуктивних сил в Україні //VII з'їзд Українського географічного товариства.- К., 1995. - С. 11-12.

65. Ковалёв С.А. Некоторые принципиальные вопросы типологии расселения //География городоких и сельских поселений.- М., 1974.

66. Ковалёв С.А., Ковальская Н.Я. География населения СССР. - М., 1980.- 285 с.

67. Ковалёв С.А. Типы районных центров СССР. //Вопросы географии. Вып. 56.- М.,- 1962.- С. 54-72.

68. Коваленко Г.М. Соціально-економічні умови розвитку міських поселень Київської області і зміна їх економіко-географічного положення. //Економічна географія.- К.: Вид-во КДУ, 1968. вип. 5.- С. 25-34.

69. Коваленко П.С. Економіко-географічні проблеми розвитку міських поселень України. Автореф. дис. докт. геогр. наук,- К., 1994.- С.64.

70. Коваленко П.С. Развитие районных центров как важный фактор улучшения социальных условий труда.//Социальные проблемы труда. Тезисы докладов респ. науч.-практ. конференции. Секция 3.- К.: СОПС УССР АН УССР, 1989. - С. 101-103.

71. Ковтун В.В., Степаненко А.В. Города Украины.- К.: Вища школа, 1990.- 279 с.

72. Ковлов Г.С., Мясников Ю.Г. Социально-демографические основания топологии городов. //Известия АН СССР. Серия ге-

граф.- М., 1989, N 5. - С. 101-104.

73. Константинов О.А. Динамика и размещение малых городов СССР. //Вопросы географии населения.- Л., 1966.

74. Константинов О.А. О классификации городов в экономической географии. Вып. 41.- М., 1957.- С. 65-92.

75. Константинов О.А. О сети городов на территориях вошедших в состав СССР с 1939 г.//Изв. АН СССР. Сер. геогр., 1963. N 4.- С. 23-34.

76. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования /Отв. ред. А.М.Маринич, М.М.Паламарчук.- К.: Наукова думка, 1990.- 197 с.

77. Кончаківський І.В. Питання розвитку міських поселень Закарпатської області та проблема використання їх трудових ресурсів. //Економічна географія,- К.: Вид-во КДУ. Вип. 5, 1968.- С. 35-41.

78. Корецкий Л.М., Загородний В.В., Кострица Н.Е., Обозный В.В. Комплексное географическое исследование малых городов для перспективного экономического и социального планирования их развития. // Географические основы формирования народнохозяйственных комплексов и систем расселения.- Ленинград: ГО СССР, 1980.- С. 13-14.

79. Корецкий Л.М., Ковтун В.В. Некоторые методологические вопросы расселения.// Методологические основы географических исследований природных и общественных территориальных комплексов.- К.: Наукова думка, 1989.- С. 47-53.

80. Корецкий Л.М. Научно-методологические основы развития и размещения промышленности в городах.// IV съезд Геогра-

фического общества УССР. Тезисы докладов.- К.: Наукова думка, 1980.- С. 76-77.

81. Корецкий Л.М. Типология и классификация городов - научнометодологическая основа конструктивных решений их перспективного развития.// Территориальная организация производства и расселение.- К.: КГПИ, 1982.- С. 3-33.

82. Коровицын В.П. Сдвиги в географии городских поселений СССР (1926-1959 г.г.). //Изв. АН СССР. Сер. географ., Вып.6., 1961.- С. 47-58.

83. Крачило М.П. Про деякі економіко-географічні особливості міських поселень Хмельницької області УРСР та їх типи. //Економічна географія.- К.: Вид-во КДУ. Вип. 8, 1970.- С. 22-25.

84. Кукурудаа С.І. Принципові питання розбудови моніторингу систем. //Географічні природоохоронні проблеми Західного регіону України. Вісник Львівського ун-ту. Сер. геогр. Вип.19, 1994.- С. 22-25.

85. Куценко В.И. Региональные особенности развития социальнокультурной сферы.- К.: Наукова думка, 1984.- 224 с.

86. Лаппо Г.М. География городов с основами градостроительства.- М.: Изд-во МГУ, 1969.- 184 с.

87. Лаппо Г.М. Города на пути в будущее.- М.: Мысль, 1987.- 236 с.

89. Лаппо Г.М. Город в территориально-экономических системах //Экономическая и социальная география. Вопросы географии. Вып. 115.- М.: Мысль.- С. 131-141.

89. Листенгурт Ф.М., Смоляр И.М. Изучение некоторых предпосылок промышленного развития малых и средних городов

центрального экономического района. Изв. АН УССР. Сер. географ.- 1964. N 4.- С. 79-90.

90. Листенгурт Ф.М. Перспективы экономического и территориального роста малых и средних городов Центрального экономического района. //Изв. АН СССР. Сер. географ.- М.: N 4.- С.61-69.

91. Литовка О.П. Системная интерпретация расселения: сущность и прикладное значение. //Экономическая и социальная география: проблемы и перспективы.- Ленинград: Изд. ГО СССР, 1984.- С. 80-89.

92. Малес В.Н., Панченко Е.Г., Сенченко В.И. Комплексное планирование экономического и социального развития городов и районов.- М.: Мысль, 1978.- 220 с.

101. Малый город (Под ред. Б.С.Хорева).- М.: Изд. МГУ, 1972.-246 с.

102. Малые города Украинской РСР и перспективы их развития (научный доклад).- К., 1978.- 246 с.

103. Мальский М.З. Історико-географічні особливості формування екологічної ситуації в Західному регіоні України. //Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України.- К.: ІСДО, 1993.- С. 35-43.

104. Манак Б.А, Методика экономико-географических исследований. - Минск: Университетское, 1985.- 157 с.

105. Марков Б.А., Бутузова В.П., Таратынов К.А. МАлые города в системах расселения.- М.: Стройиздат, 1980.- 192 с.

106. Матлин И.С Статистическое моделирование развития системы поселений. //Теоретическая география. Вопросы географии. Вып. 88.- М.: Мысль, 1971.- 199 с.

107. Мащенко Г.Е. Оздоровление воздушных и водных бассейнов городов.- К.: Наукова думка, 1968. - с.

108. Медведкова О.Л. Моделирование пространственных закономерностей организации систем городов. //Известия АН СССР. Серия геогр., 1980, N 4. - С. 22-26.

109. Медведкова О.Л. Рост и развитие городов СССР в условиях влияния территориальных структур хозяйства. //Географические основы формирования народнохозяйственных комплексов и систем расселения.- Ленинград: ГО СССР, 1980. - С.

110. Медведков Ю.В. Человек и городская среда.- М.: Наука, 1978.- 216 с.

111. Меркушева Л.А. Географические особенности развития сферы обслуживания в городских поселения разных функциональных типов.- Иркутск, 1970.- 20 с.

112. Минц А.А., Петрякова Т.И. Использование территории как географическая система.- Известия АН СССР. Серия географ., 1973, N 4. - С. 5-15.

113. Моделирование территориальных производственных комплексов (методология, теория и методы). / За ред. А.Т.Ващенко.- Львов: Вища школа, 1981.- 135 с.

114. Мохначук С.С. До питання про генетичну типізацію міських поселень Волинської області. //Економічна географія. Вип. 23.- К.: Вид-во КДУ, 1970.- С. 65-68.

115. Мохначук С.С., Пістун М.Ю., Шипович Є.І. Суть, формування і особливості прогнозування економіко-географічних систем. //Проблеми географічної науки в Українській РСР в період науково-технічного прогресу.-

К.: Вища школа, 1976.- С. 140-151.

116. Мохначук С.С. Системный подход и география. //Экономическая география. Вып. 21.- К.: Изд. КГУ, 1976.- С. 3-16.

117. Наймарк Н.И., Каванцева Г.В. Социальная инфраструктура перопективного расселения. //Эволюция расселения в СССР.- М.: АН СССР - Польская АН, 1929.- С. 140-168.

118. Населення України. 1993. Статистичний щорічник.- К.: Міністерство статистики України, 1994.- 594 с.

119. Никольский И.В., Твердохлебов И.Т., Юрковский В.М. Некоторые теоретические вопросы географии непроизводственной сферы. //Экономическая география. Кып. 29.- К.: Изд-во КГУ, 1980.- С. 73-83.

120. Ныммик С.Я. О ядрах районообразования.- //Вестник Московского ун-та. География, 1970, N 1.- С. 47-52.

121. Обозный В.В. Общая методика выбора мест размещения промышленных филиалов с учетом совершенствования систем расселения. //Территориальная организация производства и расселения.- К.: КГПИ. 1982.- С. 35-43.

122. Одессер С.В. Территориальная дифференциация в географических типологиях. //Известия АН СССР. Сер. геогр.- М., N 6, 1991.- С. 61-65.

123. Омельянчук М.В. Особливості розвитку і проблеми реконструкції міських поселень західної частини Білоруського Полісся (в межах Брестської області). //Економічна географія.- К.: Вища школа. Вип. 20, 1976.- С. 24-29.

124. Основные понятия экономической географии /Л.И.Василевский, П.М.Полян, В.Н.Севастьянов и др./- М.: Геогр. о-во

СССР, 1975.- 91 с.

125. Основні проблеми використання і охорони природних ресурсів Тернопільської області.- Тернопіль, 1972.- 31 с.

126. Павленко В.Ф. Территориальное разделение труда и региональная экономика.- Известия АН СССР. сер. экон., 1971, N 2.- С. 5-13.

127. Паламарчук А.М. Общественно-территориальные системы (логико-математическое моделирование).- К.: Наукова думка, 1992.- 272 с.

128. Паламарчук М.М., Горленко И.А., Руденко Л.Г. Экологические аспекты территориальной организации производства. //География и природные ресурсы.- 1986, N 1.- С. 3-7.

129. Паламарчук М.М., Пистун Н.Д., Шаблий О.И. Об экономико-географических законах. //Экономическая география. Вып. 29.- К.: Изд. Киевского у-та, 1980.- С. 16-26.

130. Паламарчук М.М., Тащук К.О. Територіальна структура промислового комплексу економічного району.- К.: Наукова думка, 1974.- 128 с.

131. Паробецький М.М. Розвиток інфраструктури міських поселень Західної області УРСР. //Вісник Львівського університету. Сер. геогр.- Львів, 1978.- С. 16-17.

132. Писаренко С.М., Анисимова Г.Н. Экологический фактор развития общественно-территориальных комплексов. //Экология - народонаселения -расселение: теория и политика.- Л.: ГО СССР, 1989.- С. 16-17.

133. Писаренко С.М., Анісімова Г.Н. Роль географічних досліджень у розв'язанні екологічних проблем області.

//Сучасні географічні проблеми Української РСР.- К.: ІГ УРСР, 1990.- С. 244-245.

134. Писаренко С.М. Трудовые ресурсы и территориальная структура общественно-территориального комплекса (экономико-географический аспект исследования). Автореферат доктора геогр. наук.- К., 1990.- 35 с.

135. Пістун М.Д. Комплексно використовувати територію.// Український географічний журнал, 1993: N 1. с. 32-35.

136. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії.- К.: Вища школа, 1994.- 156 с.

137. Питюренко Ю.И. Основные положения концепции расселения и развития городов Украинской РСР на перспективу. //Экономическая география. Вып. 36.- К.: Киша школа, 1984. - С. 37-45.

138. Пітюренко Ю.І. Розвиток міст і міське розселення в Українській РСР. (Особливості розвитку і розміщення, типологія, територіальні системи і перспективи).- К.: Наукова думка, 1972.- 187 с.

139. Питюренко Е.И. Территориальные системы городских поселений Украинской ССР.- К.: Наукова думка, 1977.- 206 с.

140. Повитчанная Е.Е, Пыжов В.Г., Озерная Т.В., Храпова Н.А. Сдвиги в уровнях урбанизации и прогноз людности городов областных систем. // IV съезд Географического общества УССР. Тезисы докладов.- К.: Наукова думка, 1980. - С. С.81-83.

141. Покшишевский В.В. Населённые пункты - местные центры и проблемы их соотношения. //География населения СССР.- М.: Географгиз, 1962.- С. 30-52.

143. Поповкін В. Великі проблеми малих міст. //Наука і суспільство, Т 10, 1994. - С. 20-22.

144. Праги У.Р. Функциональная структура и иерархия системы городских поселений Эстонской ССР.- Автореф. канд. геогр. наук.- Казань, 1971.- 20 с.

145. Приваловская Г.А., Рунова Т.Г. Региональный подход к решению экологических проблем. //Известия Российской АН.- М., 1994, N 5. - С. 79-85.

146. Природа Тернопільської області (під ред. К.І.Геренчука).- Львів: Вища школа, 1979.- 167 с.

147. Проблеми екології Поділля. Тези доповідей наукової конф.- Кам'янець-Подільський, 1989.- 261 с.

148. Проблеми економічної географії Поділля. Тези доп. наук. конф.- Кам'янець-Подільський , 1988.- 223 с.

149. Проблемы комплексного развития территории. (Отв.ред. И.А.Горленко, Г.В.Балабанов, С.Н.Малюк.- К.: Наукова думка, 1994.- 293 с.

150. Районная планировка. Справочник проектировщика.- М.: Стройиздат, 1986.- 325 с.

151. Размещение промышленности в условиях Украинской ССР. Методические рекомендации / А.Н.Алымов, Ф.Д.Заставный. - Киев: СОПС УССР АН УССР, 1976. - 280 с.

152. Руденко Л.Г., Горленко І.О., Шевченко Л.М., Барановський В.А. Еколого-географічні дослідження території України.- К.: Наукова думка, 1990.- С. 31.

153. Руденко Л.Г. Картографическое обоснование территориального планирования.- К.: Наукова думка, 1984.- 168 с.

154. Рутгайзер В.М. Региональные особенности общественного

производства.- М.: Мысль, 1972.- С.

155. Сает Ю.Е., Ревич Б.А. Эколого-геохимические подходы к разработке критериев нормативной оценки состояния городской среды. //Известия АН СССР. Сер. геогр.- М.: 1988. N 3.- С.

156. Саушкин Ю.Г. Экономическая география: история, теория, методы, практика.- М.: Мысль, 1973.- 559 с.

157. Смидович С.Г. Вопросы управления расселения путем формирования сети его опорных центров. Автореф. дис. канд. геогр. наук.- М., 1977.- 22 с.

158. Социально-экономическая оценка численности и структура занятости молодёжи.- К.: НЦ ЗРТ, 1993.- 39 с.

159. Социально-экономический потенциал региона.- К.: Наукова думка, 1985.- 218 с.

160. Соціально-економічна географія України. /За ред. проф. Шаблія О.І.- Львів: Світ, 1994.- 608 с.

161. Соціально-трудовий потенціал: теорія і практика. Частина 1. /За ред. М.І.Долішнього, С.М.Злупка/.- К.: Наукова думка, 1994.- 263 с.

162. Стан ринку праці Тернопільської області.- Тернопіль. Управл. статистики, 1995.- 18 с.

163. Степаненко А.В., Корзова О.В. Влияние производственных функций на рост и развитие городов. //Экономическая география. Вып. 35.- К.: Вища школа, 1983.- С. 126-132.

164. Степаненко А.В. Регіональний госпрозрахунок і міста. //Сучасні географічні проблеми Української РСР.- К.: ІГ УРСР, 1990.- С. 216-217.

165. Степаненко А.В. Социально-экономическое развитие горо-

дов: проблемы комплексности и сбалансированости (общественногеографическое исследование на примере Украинской ССР). Автореферат докт. геогр. наук.- К., 1990.- 38 с.

166. Степаненко А.В. Социально-экономическое развитие городов.- К.: Наукова думка, 1988.- 207 с.

167. Строгина М. Местное самоуправление и развитие территорий. //Вопросы экономики, 1994, N 5.- с. 133-140.

168. Тащук К.А. О формировании территориальной структуры расселения и основных типах её элементов. //Экономическая география. Вып. 32.- К.: Вид. Київського ун-ту, 1982.- С. 60-66.

169. Территориальные системы производства и расселения. /Отв. ред. М.Н.Степанов, М.Д.Шарыгин.- Пермь, 1973.- 210 с.

170. Тимчук Н.Ф. Город и район. Регулирование комплексного развития.- М.: Экономика, 1980.- 160 с.

171. Тимчук Н.Ф. Методы экономического обоснования развития городов и районов.- К.: Будівельник, 1974.- 166 с.

172. Ткачёв А.А. Выявление различий использования городской территории с применением факторного анализа. //Экономическая география. Вып. 28.- К.: Вища школа, 1980.- С. 103-108.

173. Ткачёв А.А. Рациональное использование земельных ресурсов и управление территориальным развитием города. Автореф. дисс... канд. геогр. наук.- К., 1983.- 16 с.

174. Топчиев А.Г. Модели пространственной организации геосистем. Автореф. дис... докт. геогр. наук.- Л., 1979.-

41 с.

175. Трубе Л.Л. Малые города и большие посёлки и проблемы их развития. //География населения и населенных пунктов СССР.- Наука, 1967.- С. 144-156.

176. Туниця Ю,Ю, Екологічні дослідження - новий важливий напрям розвитку географічної науки. //Сучасні географічні проблеми Української РСР.- К.: ІГ УРСР.- С. 27-28.

177. Ульянов А.Д., Хватов С.И. Социальная инфраструктура и проблемы планирования уровня жизни в региональном разрезе. //Региональное развитие и географическая среда.- М., 1971. - С.

178. Фащевський М.І. Розміщення населення і формування промисловості міст Подільського Придністров'я. //Економічна географія. Вип. 13.- К.: Вид. Київського ун.-ту, 1972.- С. 19-25.

179. Фащевський М.І. Територіальна організація життєдіяльності населення (Методологія та науково-методичні основи суспільно-географічного дослідження). Автореф. дис. доктора геогр. наук.- К., 1993.- 42 с.

180. Халифман Л.Я. К вопросу о развитии средних и малых городов Латвийской ССР. //Известия ВГО, вып. 4.- М., 1969.- С. 337-342.

181. Ханин С.Е. Географические проблемы прогноза функции городов. //Географические основы формирования народнохозяйственных комплексов и систем расселения.- Ленинград: ГО СССР, 1980.- С. 120-123.

182. Хватов С.И. Сфера обслуживания как объект регионального

планирования. //Региональные аспекты развития сферы обслуживания.- М., 1974.- С.

183. Ходжаев Д.Г., Вишнякова В.Г., Глобина Н.К. Эффективность расселения: эффективность суждения.- М.: Мысль, 1983.- 276 с.

184. Ходжаев Д.Г. Некоторые проблемы регулирования роста и развития населённых мест. //Проблемы градостроительства. Вып.1 - К., 1970. С. 14-24.

185. Хорев Б.С. Городские поселения СССР.- М.: Мысль, 1968. - 255 с.

186. Хорев Б.С. Проблемы городов.- М.: Мысль, 1975.- 428 с.

187. Царёва В.Д. Оценка социально-экономического потенциала городов для целей межселённого обслуживания. //Географические основы формирования народохозяйственных комплексов и систем расселения.- Ленинград: ГО СССР, 1980.- С. 167-169.

188. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой.- М.: Экономика, 1975.- 192 с.

189. Шаблий О.И., Заставецкий Б.И., Потинский Н.Л. Основные принципы территориальной организации областных систем расселения староосвоенных территорий. //Территориальная организация общества и проблемы межнациональных отношений.- Л.: ГО СССР, 1990.- С. 20-26.

190. Шаблій О.І. Західноукраїнський район: економіка і соціально-географічний аналіз. //Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України.- К.: ІСДО, 1993.- С. 5-23.

191. Шаблій О.И., Мальский М.З., Заставецкий Б.И. Особенно-

ти пространственной организации территориальных систем расселения. //География населения -84.-Ленинград: ГО СССР, 1984.- С.78.

192. Шаблій О.І. Математичні методи в економічній географії.- Львів: Вища школа, 1984.- 136 с.

193. Шаблий О.И. Межотраслевые территориальные системы.- Львов. Вища школа, 1973.- 200 с.

194. Шаблій О.І. Теоретико-методологічні основи концепції перспективного розвитку Західноукраїнського регіону. //Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України.- К.: УСДО, 1993.- с. 28-33.

195. Шаблий О.И., Топчиев А.Т., Голиков А.П. Современные методы экономико-географических исследований и их роль в развитии теории науки. //Экономическая география. Вып. 29.- К.: Вища школа, 1980.- С. 35-45.

196. Шатикин Л.Г., Половина И.П., Подорван Ф.В. Комплексные показатели социально-экономической эффективности городов. //Экология-народонаселение-расселение. Теория и политика.- Л.: ГО СССР, 1989.- С.

197. Шипович Є.Й. Зрушення у розвитку і розміщенні поселень Української РСР за роки Радянської влади. //Економічна географія. Вип. 17.- К.: Вища школа, 1974.- с. 26-30.

198. Шипович Е.И., Мохначук С.С. Характерные черты урбанизации УССР на современном этапе развития производительных сил. //Экономическая география. Вып. 23.- К.: Вища школа, 1977.- С. 63-69.

199. Ширгазин О.Р., Шпаковская Е.С., Шумная И.П. Определение приоритетности экологических проблем города с помощью

социологических методов. //Известия АН СССР. Сер. геогр-раф.- М.: N 1, 1991.- С. 81-83.

200. Шищенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании (на примере Украинской ССР. Автореф. дис. докт. геогр. наук.- К., 1984.- 41 с.

201. Шмелёв А. Ближайшие перспективы . //Вопросы экономики, 1992, N 1. - С.8-10.

202. Янович Е.Л. Внутриобластные субцентры: проблемы моделирования в системе расселения. //Рост городов и система расселения.- М.: Статистика, 1975.- С. 36-44.

Додаток 1

Питома вага міського населення в загальній чисельності наявного населення районних систем розселення області (в процентах)[1]

Районні системи розселення	1959	1970	1979	1989	1994	1996
Бережанська	14,6	18,7	23,0	28,8	38,9	38,8
Борщівська	10,9	19,6	22,3	25,2	27,4	27.4
Бучацька	11,0	16,2	18,6	24,3	25,5	25.1
Гусятинська	16,5	25,1	31,9	35,3	35,3	34.9
Заліщицька	15,5	18,4	24,9	30,7	26,8	26.2
Збаразька	9,9	16,9	21,1	27,9	29,6	29.3
Зборівська	4,8	9,7	12,2	16,6	22,2	22.4
Козівська	9,2	17,5	20,7	24,9	26,8	26.9
Кременецька	28,6	33,6	39,5	45,0	43,2	42.7
Ланівецька	11,7	15,6	10,8	25,8	26,9	26.5
Монастириська	9,6	11,4	13,9	27,1	28,7	29.0
Підволочиська	11,8	15,3	21,4	25,6	27,5	27.8
Теребовлянська	11,4	14,8	17,7	27,0	28,1	28.5
Тернопільська	-	-	4,6	19,3	16,4	16.8
Чортківська	18,4	22,1	28,4	35,9	40,0	40.5
Шумська	-	7,3	10,0	12,5	13,9	13.9
Підгаєцька	-	-	-	-	16,2	15.2
Всього по області	16,5	23,3	31,3	40,8	43,2	

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики.

Додаток 2

Чисельність населення малих міських поселень Тернопільської області (за даними перепису населення, тис.чол.)[1]

	1959	1970	1979	1989	1994 на 1.01	1996 на 1.01
Бережани	9,3	12,5	13,8	16,7	20,2	18,1
Підгайці	2,9	3,2	2,9	3,4	4,0	3.7
Борщів	5,0	8,1	9,7	11,2	12,1	12.2
Мельниця-Подільська	4,5	3,9	3,7	3,9	4,6	4.1
Скала-Подільська	3,7	5,2	5,1	4,7	5,3	5.2
Бучач	6,8	11,2	12,0	13,3	14,4	14.2
Золотий Потік	2,3	2,3	2,3	2,4	3,0	2 6
Гусятин	2,0	2,5	3,2	6,2	7,2	6.8
Копичинці	2,7	7,2	7,3	7,4	7,4	7.2
Хоростків	6,7	7,1	10,0	8,9	8,2	6.8
Гримайлів	3,7	2,6	2,3	2,4	3,4	2.4
Заліщики	5,9	8,1	10,6	12,2	10,9	10.4
Товсте	3,4	3,1	3,2	4,6	4,8	4.0
Збараж	6,4	9,4	11,1	13,5	14,5	14.3
Вишнівець	1,5	2,2	2,4	3,9	4,4	3.8
Зборів	3,1	3,7	4,2	6,8	8,4	8.1
Заложці	3,4	2,4	2,4	2,7	2,8	2.7
Козова	4,4	6,6	9,6	8,7	9,4	9.2
Ковалів	3,1	2,3	2,1	2,0	2,6	2.1
Кременець	16,2	19,7	20,9	24,5	24,4	23.9
Почаїв	4,7	6,3	9,0	9,8	9,1	8.6
Ланівці	4,8	6,5	7,3	6,1	10,4	9.1
Монастириська	4,1	5,0	5,4	6,3	7,1	7.0
Коропець	4,0	3,7	3,0	3,8	4,6	3.6
Підволочиськ	3,2	5,0	7,6	8,7	9,0	8.9
Скалат	3,6	4,0	4,2	4,3	5,3	4.5
Теребовля	9,2	10,9	11,6	13,8	15,8	15.4
Дружба	-	-	-	1,8	1,9	1.9
Микулинці	3,8	2,6	2,9	3,5	5,8	3.8
Велика Березовиця	-	-	-	5,5	6,2	6.2
Великі Бірки	2,1	-	2,8	3,3	3,5	3.5
Чортків	15,6	19,2	24,5	26,8	30,1	30.3
Заводське	2,7	-	-	3,0	3,4	3.4
Шумське	3,9	3,3	4,0	4,8	5,2	5.2

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 3

Народжуваність, смертність і природний приріст населення Тернопільської області (чол. на 1000 жит.)[1]

Роки	Кількість народжених			Кількість померлих			Природний приріст		
	все населення	міське	сільське	все населення	міське	сільське	все населення	міське	сільське
1950	21,3	24,4	20,9	11,1	9,0	11,3	10,2	15,4	9,6
1955	21,2	21,6	21,1	9,8	6,3	10,3	11,4	15,3	10,8
1960	21,7	19,8	22,0	7,9	5,7	8,4	13,8	14,1	13,3
1965	16,3	15,8	16,4	8,6	6,3	9,2	7,7	9,5	7,2
1970	15,7	18,5	14,2	9,6	7,0	10,4	6,1	11,5	3,8
1975	14,8	18,4	13,4	10,8	7,0	12,3	4,0	11,4	1,1
1980	15,4	18,5	13,9	12,2	7,2	14,4	3,2	11,3	-0,5
1985	15,8	17,9	14,4	13,2	7,5	16,8	2,6	10,4	-2,3
1990	14,2	16,5	12,6	12,8	7,9	16,3	1,4	8,6	-3,7
1992	13,8	14,9	13,0	13,9	8,6	17,8	-0,1	6,3	-4,8
1993	12,8	13,6	12,1	14,0	8,6	17,9	-1,2	5,0	-5,8
1995	12,0	12,1	11,9	13,7	8,8	17,5	-1,7	3,3	-5,6

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики.

Додаток 4

Кількість безробітних та вільних робочих місць в районах Тернопільської області станом на 1.01.1994 р.[1]

Райони	Кількість безробітних, чол.	Кількість вакансій, місць
Бережанський	139	36
Борщівський	104	24
Бучацький	287	84
Гусятинський	115	103
Заліщицький	60	54
Збаразький	117	90
Зборівський	35	98
Козівський	58	70
Кременецький	201	106
Ланівецький	19	219
Монастириський	85	41
Підволочиський	56	54
Підгаєцький	25	33
Теребовлянський	367	73
Тернопільський	207	23
Чортківський	446	98
Шумський	19	219
м. Тернопіль	2781	395
Всього	5421	1830

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики.

Додаток 5

Число новонароджених в міських поселеннях Тернопільської області (в розрахунку на 1000 жит.)[1]

Назва поселення	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1995
Тернопіль	21,2	20,0	18,8	18,6	17,0	16,5	12.3
Бережани	13,3	16,9	19,8	16,6	17,8	16,1	14.6
Підгайці	16,5	17,2	21,2	11,8	14,5	13,4	10.0
Борщів	8,9	16,8	13,8	16,1	12,3	13,9	12.7
Мельниця-Подільська	18,9	18,2	18,5	13,5	13,7	11,0	10.2
Скала-Подільська	16,5	15,6	13,4	14,9	14,4	11,0	10.4
Бучач	15,7	14,2	15,1	13,9	15,3	14,1	11.6
Золотий Потік	-	27,1	28,8	14,2	15,8	15,6	13.3
Копичинці	29,2	18,3	12,6	13,4	14,3	14,0	10.1
Хоростків	16,4	15,1	14,9	14,5	12,4	12,9	15.3
Гусятин	22,1	17,3	19,0	13,6	13,0	11,9	11.8
Гримайлів	13,1	19,6	20,0	9,1	7,7	10,9	6.9
Заліщики	14,6	14,3	14,3	12,2	11,1	13,0	10.8
Товсте	11,6	7,8	14,3	11,5	15,6	14,8	8.3
Збараж	18,2	19,2	16,7	13,8	8,4	14,3	10.6
Вишнівець	12,1	8,0	13,6	9,9	11,5	12,4	15.0
Зборів	21,4	26,5	24,7	19,7	20,3	15,8	14.1
Заложці	15,4	13,1	22,2	15,7	18,2	13,7	11.1
Козова	17,7	19,3	14,1	17,2	20,1	14,5	11.7
Козлів	14,3	11,5	15,0	15,5	11,5	14,5	12,0
Кременець	15,3	15,8	15,8	13,9	15,2	13,9	11.4
Почаїв	18,5	2,0	18,4	17,3	18,4	18,8	13.9
Ланівці	15,4	17,8	28,4	19,5	16,2	13,9	10.9
Монастириська	22,6	20,8	17,1	15,1	17,8	12,4	13.2
Коропець	-	20,8	13,9	12,7	8,1	12,4	9.7
Скалат	19,1	15,1	12,8	14,8	11,6	16,9	11.3
Підволочиськ	15,1	14,9	13,7	13,8	11,7	12,3	10,0
Теребовля	18,3	15,4	17,5	14,8	15,2	12,4	12.4
Дружба	-	-	9,4	12,8	7,5	16,8	9.5
Микулинці	19,0	0,3	20,9	13,4	13,9	15,9	11.8
Велика Березовиця	-	-	13,5	14,7	12,4	10,0	9.8
Великі Бірки	28,1	8,1	21,5	14,3	15,4	10,9	12.6
Чортків	19,4	18,0	18,7	17,8	16,3	13,5	11.9
Заводське	-	9,3	15,7	13,5	12,2	17,0	14.1
Шумське	20,7	14,6	16,5	16,5	15,8	15,1	17.3
Всього в міських поселеннях	18,5	17,9	16,2	16,5	15,2	14,9	12.1

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 6

Число померлих в міських поселеннях Тернопільської області (в розрахунку на 1000 жит.)[1]

Назва поселення	1980	1985	1989	1990	1992	1993	1995
Тернопіль	5,1	5,6	5,5	5,3	5,4	5,3	6.5
Бережани	7,6	7,6	15,2	10,3	13,7	11,9	12.8
Підгайці	7,6	6,9	13,3	10,1	10,0	9,2	13.0
Борщів	7,6	6,5	7,1	9,1	8,4	12,9	9.8
Мельниця-Подільська	14,7	9,2	10,0	9,8	13,2	16,2	13.5
Скала-Подільська	11,6	10,8	8,9	12,7	12,9	9,5	12.5
Бучач	7,3	8,1	7,4	7,5	8,4	9,5	8.9
Золотий Потік	-	15,0	12,5	11,6	9,6	10,1	11.1
Копичинці	13,0	12,8	12,7	12,1	17,4	14,0	14.7
Хоростків	10,1	15,9	9,7	12,5	12,6	13,7	11.3
Гусятин	5,8	5,6	4,8	5,8	4,9	6,2	7.1
Гримайлів	13,8	15,4	15,8	8,5	10,8	10,1	12.7
Заліщики	6,8	6,4	11,5	6,6	7,9	8,0	11.4
Товсте	8,6	11,3	5,9	7,2	12,8	12,3	11.0
Збараж	8,2	7,0	9,6	9,1	8,2	8,9	9.7
Вишнівець	8,8	6,8	17,7	16,0	10,1	9,7	12.3
Зборів	10,7	12,5	8,1	7,5	11,2	10,6	8.9
Заложці	11,9	7,7	17,0	11,4	12,1	9,6	29.3
Козова	8,6	6,8	7,9	8,4	9,0	11,0	9.6
Ковалів	13,3	12,5	19,5	10,0	14,0	15,0	17.0
Кременець	10,0	10,4	11,0	11,8	11,3	12,5	11.8
Почаїв	14,7	11,7	11,3	11,4	12,6	13,5	11.8
Ланівці	8,3	9,9	17,4	9,1	8,9	10,7	12.2
Монастириська	9,6	9,4	10,5	14,4	20,0	13,5	10.7
Коропець	-	19,5	13,4	15,4	14,9	12,6	14.2
Скалат	11,6	6,7	11,6	13,4	10,0	12,0	11.3
Підволочиськ	10,5	9,3	19,0	12,3	10,9	10,1	9.9
Теребовля	9,4	8,4	11,4	9,8	19,8	10,3	10.3
Дружба	-	-	1,7	11,8	2,8	4,7	2.6
Микулинці	8,4	4,5	14,6	8,2	8,4	8,9	10.0
Велика Березовиця	-	-	6,7	8,2	9,7	8,1	8.9
Великі Бірки	10,0	6,1	10,9	8,3	9,4	11,1	11.1
Чортків	10,0	7,6	8,6	8,8	8,9	8,3	9.4
Заводське	-	0,7	3,0	9,7	4,7	3,3	3.2
Шумське	5,4	9,1	16,3	6,9	8,4	10,0	8.3
Всього в міських поселеннях	7,2	7,5	7,8	7,9	8,4	8,6	8.8

[1]За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 7

Природний приріст в міських поселеннях Тернопільської області (в розрахунку на 1000 жит.)[1]

Назва поселення	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1995
Тернопіль	16,1	14,1	13,3	13,3	11,6	10,2	5.8
Бережани	5,7	9,3	4,6	6,3	4,1	4,2	1.8
Підгайці	8,9	10,3	5,9	1,7	4,5	4,2	-3,0
Борщів	1,3	10,3	6,7	7,0	3,9	1,5	3.1
Мельниця-Подільська	4,2	0,0	8,5	3,7	0,5	-5,2	-3.3
Скала-Подільська	4,9	4,8	4,5	2,2	1,5	1,5	-2.1
Бучач	8,4	6,1	7,7	6,4	6,9	4,6	2.7
Золотий Потік	-	12,1	16,3	2,6	6,2	5,5	2.2
Копичинці	16,2	5,5	-0,1	1,3	-3,1	0	-4.5
Хоростків	6,3	3,2	5,2	2,0	-2,0	-0,8	4.0
Гусятин	16,3	11,7	14,2	7,8	8,1	5,7	4.7
Гримайлів	-0,7	4,2	4,2	-0,4	-3,1	0,8	-5.8
Заліщики	7,8	8,4	2,8	5,6	3,2	5,0	-0.6
Товсте	3,5	-3,5	8,4	4,3	3,8	2,5	-2.7
Збараж	10,0	12,2	7,1	4,7	0,2	5,4	0.8
Вишнівець	3,3	1,2	5,9	-6,1	1,4	2,7	2.8
Зборів	10,7	14,0	16,6	12,2	9,1	5,2	5.2
Заложці	3,5	5,4	5,2	4,3	6,1	4,1	-18.2
Козова	9,1	13,0	6,2	8,8	11,1	3,5	2,1
Ковлів	1,0	-1,0	-4,5	5,5	-2,5	-0,5	-5.0
Кременець	5,3	5,4	4,8	2,1	3,9	1,4	-0,3
Почаїв	3,8	-9,7	7,1	5,9	5,8	5,3	2.0
Ланівці	7,1	8,0	11,0	10,4	7,3	3,2	-1.4
Монастириська	13,0	11,4	6,6	0,8	-2,2	-1,1	2.5
Коропець	-	1,3	0,5	-2,7	-6,8	-0,2	-4.4
Скалат	7,5	8,4	1,2	1,4	1,6	4,9	0
Підволочиськ	4,6	5,6	-5,3	1,5	0,8	- 6	0.1
Теребовля	8,9	7,0	6,1	5,0	4,4	2,1	2.1
Дружба	-	-	7,7	3,0	4,7	2,1	6.8
Микулинці	10,6	-4,2	6,3	5,2	5,5	7,0	1.8
Велика Березовиця	-	-	8,8	6,5	2,7	1,9	1.0
Великі Бірки	18,1	2,0	10,6	6,0	6,0	-0,2	1.4
Чортків	9,4	10,4	10,3	9,0	7,4	5,2	2.5
Заводське	-	8,6	12,7	3,8	7,5	13,7	10.9
Шумське	15,0	5,5	0,2	9,6	7,4	5,1	9.0
Всього в міських поселеннях	11,3	10,4	8,4	8,6	6,8	6,3	3.3

[1] За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 8

Вікова структура населення в міських поселеннях Тернопільської області на 1.01.1993 р.[1]

Назва поселення	Всього	діти		працеад.нас.		особ.пенс.вік	
	чол.	чол.	%	чол.	%	чол.	%
Тернопіль	204845	59316	29	125338	61	20191	10
Бережани	16880	4842	29	9050	54	2988	17
Підгайці	3661	1188	32	1933	53	640	15
Борщів	11305	3121	28	6428	57	1766	15
Мел.-Подільська	3979	1144	29	1825	46	1000	25
Скала-Подільська	4665	1177	25	2514	54	974	21
Бучач	13657	4214	31	7367	54	2076	15
Золотий Потік	2479	768	31	1202	48	509	21
Копичинці	7327	1816	25	3922	54	1589	21
Хоростків	8811	2393	27	4658	53	1760	20
Гусятин	6578	2089	32	3760	57	729	11
Гримайлів	2540	771	30	1203	47	566	23
Заліщики	12646	3766	30	6716	53	2164	17
Товсте	4689	1337	99	2412	51	940	20
Збараж	13760	4220	31	7509	55	2031	14
Вишнівець	4001	1107	28	2029	51	865	21
Зборів	6809	2193	32	3859	57	757	11
Заложці	2730	764	28	1418	52	548	20
Козова	8867	2412	27	4882	55	1573	18
Ковалів	2041	552	27	999	49	490	24
Кременець	24570	7051	29	13065	53	4454	18
Почаїв	10019	2677	27	5158	51	2184	21
Ланівці	9318	2552	27	5055	54	1711	19
Монастириська	6427	1736	27	2571	40	2120	33
Коропець	3779	1085	29	1805	48	889	23
Скалат	4260	1158	27	2226	52	876	21
Підволочиськ	8756	2355	27	4739	11	1662	19
Теребовля	13622	3882	28	7325	54	2415	18
Дружба	1724	702	41	950	55	72	4
Микулинці	3698	1066	29	1985	54	647	17
Велика Березовиця	5526	1710	31	3069	55	747	14
Великі Бірки	3447	1011	29	1830	53	606	18
Чортків	26681	7751	29	14875	56	4055	15
Заводське	3041	1137	37	1740	57	164	6
Шумське	4925	1385	28	2691	55	849	17
Всього в міських поселеннях	472063	136458	28,9	267998	56,8	67607	14,3

[1] За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 9

Природний і механічний рух населення в малих міських поселеннях Тернопільської області за 1995 р. (чол.)[1]

Назва поселення	Кількість людей			Прибуло	Вибуло	Мех. приріст
	народ.	померло	прир. приріст	(+)	(-)	(+,-)
Бережани	260 269	215 235	+75 +34	472 323	328 402	+149 -79
Ворщів	160 155	109 118	+51 37	489 409	382 322	+101 +87
Мел.-Подільська	57 43	51 57	+6 -14	108 46	376 34	+32 +12
Скала-Подільська	57 54	84 65	-27 -11	256 185	308 150	-47 +35
Бучач	194 168	131 129	+63 39	665 434	443 395	+222 +39
Золотий Потік	39 36	27 30	+12 6	62 31	37 34	+25 -3
Копичинці	102 74	104 107	-2 -33	141 86	118 111	+23 -25
Хоростків	98 115	104 85	-6 +30	144 119	139 92	+5 27
Гусятин	81 86	42 52	+39 34	174 153	188 243	-14 -90
Гримайлів	25 18	34 33	-9 -15	18 26	44 44	-26 -18
Заліщики	135 118	83 124	+52 -6	525 378	518 336	+7 42
Товсте	59 34	49 45	+10 -11	125 40	100 95	+25 -55
Збараж	202 153	125 141	+77 12	279 284	227 284	+25 0
Вишнівець	47 60	37 49	+10 11	93 48	145 79	-52 -31
Зборів	125 116	84 73	+41 43	328 129	161 234	+167 -105
Заложці	37 31	26 82	+11 -51	34 32	34 27	0 5
Козова	133 110	102 90	+31 20	207 144	155 141	+52 3
Козлів	29 24	30 34	-1 -10	42 31	37 18	+5 13
Кременець	336 278	304 285	+32 -7	751 451	740 643	+11 -192
Почаїв	160 122	115 104	+45 18	245 105	186 143	+59 -38
Ланівці	148 102	98 115	+150 -13	225 104	200 223	+25 -119
Монастириська	96 94	93 76	+3 18	250 103	102 104	+148 -1
Коропець	47 35	48 51	-1 -16	60 36	58 74	+2 -38
Скалат	76 51	54 51	+22 0	86 59	41 71	+45 -12
Підволочиськ	111 90	92 89	+19 1	282 153	187 191	+45 -38
Підгайці	49 40	44 52	+5 -12	101 32	50 44	+51 -12
Теребовля	189 188	156 156	+33 32	657 413	469 414	+188 -1
Дружба	32 18	9 5	+23 13	60 38	21 32	+39 6
Микулинці	59 47	33 40	+26 7	68 62	58 42	+10 20
Велика Березовиц	59 60	48 54	+11 6	145 133	86 87	+59 46
Великі Вірки	38 44	39 39	-1 5	46 38	30 26	+16 12
Чортків	397 362	251 285	+146 77	1346 838	1006 971	+344 -133
Заводське	56 48	11 11	+45 37	99 60	56 39	+43 21
Шумське	77 90	51 43	+26 47	195 125	108 130	+87 -5
Всього в міських поселеннях	3333 3791	3005 1697	328 1920	5648 8666	6275 6687	-627 1899

[1] За даними Теропільського обласного управління статистики

Додаток 10

Розподіл зайятих по галузях господарства у малих міських поселеннях Тернопільської області на 1.01.1996 р. (в %)[1]

Міста і селища	Галузі						
	промисловість	будівництво	транспорт і зв.	сільське госп.	лісове госп.	невиробн. сфера	Всього
Бережани	32,2	4,0	7,1	3,1	2,5	48,1	100
Підгайці	24,4	-	7,4	12,7	-	55,5	100
Борщів	20,2	10,9	13,0	3,2	-	52,7	100
Мельниця-Поділ.	31,4	-	0,7	25,4	-	42,5	100
Ск.-Подільська	27,3	-	8,0	27,2	-	37,5	100
Бучач	25,6	7,4	7,6	12,8	-	46,5	100
Золотий Потік	43,6	-	0,4	26,8	-	29,2	100
Гусятин	9,9	10,4	7,4	3,0	-	69,1	100
Копичинці	42,6	7,5	18,1	8,8	-	23,0	100
Хоростків	41,8	-	0,3	37,9	-	20	100
Гримайлів	22,8	9,9	-	29,0	-	39,3	100
Заліщики	17,2	5,0	7,2	9,0	-	61,8	100
Товсте	36,0	14,4	2,2	10,2	-	43,2	100
Збараж	42,0	4,0	7,6	5,3	-	41,1	100
Вишнівець	34,6	4,8	6,9	26,8	-	23,1	100
Зборів	4,6	12,6	10,0	1,4	-	71,4	100
Заложці	48,0	-	5,3	12,2	-	34,5	100
Козова	23,5	9,1	6,2	10,9	-	40,3	100
Козлів	31,4	-	0,1	45,2	-	23,3	100
Кременець	21,2	5,6	7,2	1,9	5,3	59,0	100
Почаїв	57,2	0,9	0,4	11,5	-	30,0	100
Ланівці	28,5	9,0	7,0	12,0	-	43,5	100
Монастириська	24,1	11,6	5,2	7,2	-	51,9	100
Коропець	-	-	1,7	56,5	-	41,8	100
Підволочиськ	20,0	7,8	11,0	6,0	-	55,2	100
Скалат	23,7	13,5	1,6	26,1	-	35,2	100
Теребовля	32,4	3,8	9,5	11,2	-	43,8	100
Дружба	81,5	-	0,5	4,5	-	13,5	100
Микулинці	48,0	-	13,8	7,7	-	30,5	100
В. Березовиця	27,4	28,1	6,6	17,6	-	20,3	100
Великі Бірки	19,8	11,8	6,8	3,7	-	57,9	100
Чортків	27,0	6,3	13,3	2,3	2,0	49,4	100
Заводське	78,8	-	0,4	19,6	-	1,2	100
Шумське	15,9	8,5	14,3	3,7	-	57,8	100

[1] За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 11

Бальна оцінка розвинутості функцій малих міських поселень Тернопільської області

	Ф у н к ц і ї						загальна бальна оцінка
	адмін. управління	вироб. організац	культ. освітні	лікув. профілакт.	торговельні	побутові	
Бережани	20	30	24	21	23	8	126,0
Борщів	20	30	14	10	10	8	102,0
Мельниця-Поділ.	5	12	10	13	10	5	55,0
Скала-Поділ.	5	24	5	16,5	12	6	67,5
Бучач	20	18	24,7	11	36	13	130,7
Золотий Потік	5	14	7	5	85	5	36
Гусятин	20	10	4	7	17	6	64,0
Гримайлів	5	11	5,7	5	10	3	39,7
Копичинці	5	14	12,5	12	18	7	78,5
Хоростків	5	20	12,5	11	15	6	69,5
Заліщики	20	18	16	20	20	8	102,0
Товсте	5	18	7	2	10	2	44,0
Збараж	20	20	12,5	10	15	16	83,5
Вишнівець	5	20	8	8	10	4	55,0
Зборів	20	14	8	10	14	6	72,0
Заложці	5	17	8	10	12	5	57,0
Ковова	20	18	8	12,5	15	7	80,5
Коалів	5	8	5	7	10	4	39,0
Кременець	20	34	40,5	26	30	12	162,5
Почаїв	5	12	11,5	12	5,5	4	50,0
Ланівці	20	24	10	13	18	5	90,0
Монастириська	20	16	10	9	4	5	74,0
Коропець	5	8	5	7	8	4	37,0
Підволочиськ	20	20	12	15	15	6	88,0
Скалат	5	14	10	10	10	5	54,0
Великі Бірки	5	13	5	5	12	4	44,0
В. Березовиця	5	12	4	6	8	6	41,0
Підгайці	20	15	8	10	20	6	79,0
Теребовля	20	18	14,5	18	30	6	106,5
Микулинці	5	16	9	13,5	10	9	62,5
Чортків	20	40	40	22	32	28	182,0
Заводське	5	10	5	5	12	4	41,0
Шумське	20	16	8	10,5	13,5	4	73,0

Додаток 12

Показники кореляційної залежності між людністю поселень і бальною оцінкою розвинутості функцій малих міських поселень[1]

Міста і селища	Чисельність населення тис. чол. (x)	Бальна оцінка функцій бали (y)	Тренд ($\bar{y}$)	Залишок регресії ($\bar{y} - y$)
Бережани	20,2 18.1	126,0	132,6	-6,6
Підгайці	4,0 3.7	79,0	52,0	27,0
Борщів	12,1 12.2	102,0	92,3	9,7
Мельниця-Подільська	4,6 4.1	55,0	55,0	0,0
Скала-Подільська	5,3 5.2	67,5	58,5	9,0
Бучач	14,4 14.2	130,7	103,8	26,9
Золотий Потік	3,0 2.6	36,0	47,0	-11,0
Копичинці	7,2 7.2	64,0	67,9	-3,9
Хоростків	7,4 7.6	39,7	68,9	-29,2
Гусятин	8,2 6.8	78,5	72,9	5,6
Гримайлів	3,4 2.4	69,5	49,0	20,5
Заліщики	10,9 10.4	102,0	86,3	15,7
Товсте	4,8 4.0	44,0	56,0	-12,0
Збараж	14,5 14.3	83,5	104,3	-20,8
Вишнівець	4,4 3.8	55,0	54,0	1,0
Зборів	8,4 8.1	72,0	73,9	-1,9
Заложці	2,8 2.1	57,0	46,0	11,0
Козова	9,4 9.2	80,5	78,9	1,6
Козлів	2,6 2.1	39,0	45,0	-6,0
Кременець	24,4 23.9	162,5	153,5	9,0
Почаїв	9,1 8.6	50,0	77,4	-27,4
Ланівці	10,4 9.1	90,0	83,9	6,1
Монастириська	7,1 7.0	74,0	67,4	6,6
Коропець	4,6 3.6	37,0	55,0	-18,0
Скалат	9,0 4.5	54,0	76,9	-22,9
Підволочиськ	5,3 8.9	88,0	58,5	29,5
Теребовля	15,8 15.4	106,5	110,7	-4,2
Дружба	1,9 1.9	41,0	41,6	-0,6
Микулинці	5,8 3.8	62,5	61,0	1,5
Велика Березовиця	6,2 6.5	41,0	62,9	-21,9
Великі Вірки	3,5 3.5	44,0	49,5	-5,5
Чортків	30,1 30.3	182,0	181,9	0,1
Заводське	3,4 3.4	45,0	49,0	-4,0
Шумське	5,2 5.2	73,0	58,0	15,0

[1]Значення y і $(y-\bar{y})$ обчислено за програмою визначення коефіцієнта кореляції, складеною В.С.Грицевичем

Додаток 13

Показники розвитку промисловості малих міських поселень Тернопільської області на кінець 1992 р.[1]

Малі міста і селища	Товарно-промислова продукція (в порівн.цінах)			Промислово-виробничий персонал		
	млн.крб.	$У_1$	$У_2$	чол.	$Х_1$	$Х_2$
Бережани	124,6	0,05	0,03	2924	0,08	0,04
Борщів	98,6	0,04	0,02	1166	0,03	0,02
Мельниця-Подільська	16,5	0,01	0,00	450	0,01	0,00
Скала-Подільська	10,4	0,00	0,00	343	0,01	0,00
Бучач	128,3	0,05	0,03	1912	0,05	0,02
Гусятин	2,5	0,00	0,00	358	0,01	0,00
Копичинці	43,8	0,02	0,01	104	0,02	0,01
Хоростків	97,9	0,04	0,02	974	0,03	0,02
Гримайлів	8,1	0,00	0,00	124	0,01	0,00
Заліщики	62,5	0,02	0,02	993	0,03	0,01
Товсте	140,2	0,05	0,03	382	0,01	0,00
Збараж	325,4	0,12	0,07	3017	0,08	0,04
Вишнівець	20,2	0,01	0,01	459	0,01	0,00
Зборів	2,6	0,00	0,00	152	0,01	0,00
Заложці	19,8	0,01	0,01	493	0,01	0,00
Козова	45,4	0,02	0,01	1003	0,03	0,02
Козлів	10,2	0,00	0,00	258	0,01	0,00
Кременець	127,7	0,08	0,04	3017	0,08	0,04
Почаїв	51,9	0,02	0,01	2116	0,06	0,03
Ланівці	52,6	0,02	0,01	1142	0,03	0,02
Монастириська	108,6	0,04	0,02	939	0,03	0,01
Підволочиськ	30,4	0,01	0,01	726	0,02	0,01
Коропець	–	–	–	–	–	–
Скалат	12,0	0,00	0,00	428	0,01	0,00
Підгайці	13,6	0,01	0,00	386	0,01	0,00
Теребовля	105,7	0,04	0,02	2473	0,07	0,03
Микулинці	58,5	0,02	0,01	925	0,02	0,02
Дружба	2,8	0,00	0,00	252	0,01	0,00
Велика Березовиця	111,1	0,04	0,02	777	0,02	0,01
Великі Бірки	18,8	0,01	0,00	561	0,02	0,01
Чортків	567,4	0,23	0,13	3768	0,11	0,05
Шумське	32,8	0,01	0,01	1152	0,03	0,02
Золотий Потік	19,5	0,01	0,00	496	0,01	0,00
Всього по малих містах	2514 3	1,00		34910	1,00	
По області	4658,8		0,551	74199		0,481

$У_1$ - частка промислової продукції міста від усіх малих міських поселень

$У_2$ - частка промислової продукції міста від області

$Х_1$ - частка ПВП міста від ПВП малих міських поселень

$Х_2$ - частка ПВП міста від ПВП області

Розподіл промислових підприємств по малих міських посел

Міста і смт.	машинобудування				легка			
Бережани	1	0,06	0,03	0,09				
Борщів			-		1	0,04	0,03	0,17
Мельниця-Подільська			-		1	0,04	0,03	0,50
Скала-Подільська			-				-	
Бучач	2	0,11	0,06	0,20	1	0,04		0,10
Гусятин	2	0,11	0,06	0,67			-	
Копичинці			-		2	0,09	0,08	0,67
Хоростків			-				-	
Гримайлів			-				-	
Заліщики			-		2	0,09	0,08	0,30
Товсте	1	0,06	0,03	1,00			-	
Збараж	2	0,11	0,06	0,29			-	
Вишнівець			-		1	0,04	0,03	0,50
Зборів			-				-	
Заложці			-		1	0,04	0,03	0,33
Козова	1	0,06	0,03	0,17			-	
Ковалів			-				-	
Кременець	2	0,11	0,06	0,14	2	0,09	0,08	0,14
Почаїв			-		2	0,09	0,08	1,00
Ланівці	1	0,06	0,03	0,13	1	0,04	0,03	0,13
Монастириська			-		1	0,04	0,03	0,20
Коропець			-				-	
Підволочиськ	1	0,05	0,03	0,14	1	0,04	0,03	0,14
Скалат			-				-	
Підгайці	1	0,06	0,03	0,25			-	
Теребовля			-		2	0,09	0,08	0,29
Микулинці	2	0,41	0,06	0,33	1	0,05	0,03	0,17
Дружба			-				-	
Велика Березовиця			-				-	
Великі Борки			-		1	0,05	0,03	0,50
Чортків	2	0,10	0,06	0,17	1	0,05	0,03	0,08
Колиндяни			-				-	
Шумськ			-		1	0,04	0,03	0,33
Золотий Потік			-		1	0,04	0,03	1,00
Мишковичі			-				-	
Всього	18	1,00			23			

Додаток 14

ннях Тернопільської області на 1.01.1994 р.

харчова				буд. матеріали				лісова і деревооб.			
4	0,06	0,05	0,37	3	0,17	2,1	0,27	2	0,29	0,17	0,18
4	0,06	0,05	0,67			-				-	
1	0,02	0,01	0,50			-				-	
1	0,02	0,01	0,50	1	0,06	0,03	0,50			-	
5	0,07	0,06	0,50			-		1	0,14	0,08	0,10
		-				-				-	
1	0,02	0,01	0,33			-				-	
4	0,06	0,05	1,00			-				-	
1	0,02	0,01	1,00			-				-	
3	0,04	0,04	0,42	1	0,06	0,03	0,14			-	
		-				-				-	
4	0,06	0,05	0,56			-				-	
		-				-				-	
		-		1	0,06	0,03	0,50			-	
2	0,03	0,02	0,67			-				-	
3	0,04	0,04	0,50			-		1	0,14	0,08	0,16
1	0,01	0,01	0,50	1	0,06	0,03	0,50			-	
6	0,09	0,07	0,44	1	0,06	0,03	0,07	2	0,29	0,17	0,14
		-				-				-	
4	0,06	0,05	0,50	1	0,06	0,03	0,12			-	
2	0,03	0,02	0,40	1	0,06	0,03	0,20			-	
		-				-				-	
3	0,04	0,04	0,44	1	0,06	0,03	0,14			-	
1	0,01	0,01	0,25	2	0,11	0,07	0,50			-	
2	0,03	0,02	0,50			-				-	
3	0,04	0,04	0,43	1	0,06	0,03	0,14			-	
2	0,03	0,02	0,33			-				-	
		-		1	0,06	0,03	0,17			-	
1	0,01	0,01	0,50	1	0,06	0,03	0,50			-	
		-		1	0,06	0,03	0,50			-	
7	0,10	0,09	0,58			-		1	0,14	0,08	0,09
1	0,01	0,01	1,00			-				-	
1	0,01	0,01	0,33			-				-	
		-				-				-	
1	0,01	0,01	1,00			-				-	
69				17				7			

інші				Всього
1	0,06	0,04	0,09	11
1	0,06	0,04	0,13	6
		-		2
		-		2
1	0,06	0,04	0,10	10
1	0,06	0,04	0,03	3
		-		3
		-		4
		-		1
1	0,05	0,04	0,14	7
		-		1
1	0,05	0,04	0,14	7
		-		2
1	0,06	0,04	0,50	2
		-		3
1	0,06	0,04	0,17	6
		-		2
1	0,06	0,04	0,07	14
		-		2
1	0,06	0,04	0,12	8
1	0,06	0,04	0,20	5
		-		-
1	0,06	0,04	0,14	7
1	0,06	0,04	0,25	4
1	0,06	0,04	0,25	4
1	0,06	0,04	0,14	7
		-		5
		-		1
		-		2
		-		2
1	0,06	0,04	0,08	12
		-		1
1	0,06	0,04	0,34	3
		-		1
		-		1
17				151

Розподіл виробництва товарної промислової продукції по м алих міськ

Міста і смт.	машинобудування	легка	харчова
Бережани	54,8 0,09 0,04 0,44	-	27,8 0,02
Борщів	-	17,7 0,04 0,02 0,18	80,7 0,06
Мельниця-Подільська	-	10,1 0,02 0,01 0,61	6,4 0,01
Скала-Подільська	-	-	9,8 0,01
Бучач	42,3 0,07 0,03 0,33	19,5 0,04 0,02 0,15	59,5 0,04
Гусятин	2,1 0,01 0,0 0,84	-	-
Копичинці	-	19,2 0,04 0,02 0,44	21,8 0,02
Хоростків	-	-	97,9 0,06
Гримайлів	-	-	8,1 0,01
Заліщики	-	32,5 0,07 0,03 0,52	29,3 0,02
Товсте	14,02 0,25 0,11 1,0	-	-
Збараж	25,6 0,41 0,18 0,72	-	89,8 0,05
Вишнівець	-	5,8 0,01 0,0 0,29	14,4 0,01
Зборів	-	-	-
Заложці	-	7,0 0,02 0,01 0,35	128 0,01
Козова	1,6 0,01 0,0 0,04	-	40,7 0,03
Козлів	-	-	8,2 0,01
Кременець	10,0 0,02 0,01 0,06	77,1 0,17 0,07 0,45	62,1 0,04
Почаїв	-	51,9 0,12 0,05 1,00	-
Ланівці	4,4 0,01 0,0 0,08	2,2 0,01 0,0 0,04	44,3 0,03
Монастириська	-	28,2 0,06 0,02 0,26	76,2 0,05
Коропець	-	-	-
Підволочиськ	1,4 0,01 0,0 0,05	- 8	22,1 0,02
Скалат	-	-	3,7 0,0
Підгайці	1,3 0,01 0,0 0,10	-	12,0 0,01
Теребовля	-	51,8 0,12 0,05 0,49	51,9 0,04
Микулинці	47,4 0,07 0,04 0,18	3,5 0,01 0,0 0,06	4,8 0,0
Дружба	-	-	-
Велика Березовиця	-	-	31,4 0,02
Великі Борки	-	16,3 0,04 0,01 0,87	-
Чортків	22,0 0,04 0,02 0,04	56,1 0,13 0,05 0,10 4	86,8 0,33
Колиндяни	-	-	55,1 0,04
Шумськ	-	21,5 0,05 0,02 0,66	10,8 0,01
Золотий Потік	-	19,5 0,05 0,02 1,00	-
Мишковичі	-	-	55,8 0,03
Всього	563,7	442,1	1424,1

Додаток 15

по малих міських поселеннях Тернопільської області, 1993 р.

	харчова	буд. матеріали	лісова і деревооб.
	27,8 0,02 0,01 0,22	34,6 0,26 0,25 0,28	6,7 0,17 0,13 0,55
,18	80,7 0,06 0,04 0,82	-	-
,61	6,4 0,01 0,0 0,39	-	-
	9,8 0,01 0,01 0,94	0,6 0,01 0,0 0,0	-
15	59,5 0,04 0,03 0,46	-	6,6 0,17 0,13 0,05
	-	-	-
44	21,8 0,02 0,01 0,50	-	-
	97,9 0,06 0,05 1,0	-	-
	8,1 0,01 0,0 1,0	-	-
62	29,3 0,02 0,01 0,47	0,7 0,01 0,0 0,01	-
	-	-	-
	89,8 0,05 0,05 0,28	-	-
9	14,4 0,01 0,01 0,71	-	-
	-	1,7 0,01 0,01 0,65	-
5	128 0,01 0,01 0,65	-	-
	40,7 0,03 0,02 0,90	-	2,7 0,07 0,05 0,06
	8,2 0,01 0,0 0,80	2,0 0,01 0,01 0,2	-
5	62,1 0,04 0,03 0,36	20 0,01 0,01 0,01	20,2 0,53 0,38 0,12
0	-	-	-
4	44,3 0,03 0,02 0,84	1,4 0,01 0,01 0,03	-
8	76,2 0,05 0,04 0,70	3,9 0,03 0,03 0,03	-
	-	-	-
8	22,1 0,02 0,01 0,73	1,0 0,01 0,01 0,03	-
	3,7 0,0 0,0 0,31	0,03 0,0 0,0 0,03	-
	12,0 0,01 0,01 0,88	-	-
9	51,9 0,04 0,03 0,49	1,6 0,01 0,01 0,02	-
6	4,8 0,0 0,0 0,08	-	-
	-	2,8 0,02 0,02 0,05	-
	31,4 0,02 0,02 0,28	79,7 0,59 0,58 0,72	-
7	-	2,5 0,02 0,02 0,13	-
0 4	86,8 0,33 0,25 0,88	-	2,2 0,06 0,04 0,0
	55,1 0,04 0,03 1,0	-	-
6	10,8 0,01 0,0 0,33	-	-
0	-	-	-
	55,8 0,03 0,03 1,0	-	-
	1424,1	134,8	38,4

| | | |

Розподіл промислово-виробничого персоналу в малих міських поселе

Міста і смт.	машинобудування	легка	харчо
Бережани	600 0,10 0,03 0,20		482 0,03
Борщів	-	206 0,02 0,01 0,18	942 0,06
Мельниця-Подільська	-	319 0,03 0,02 0,71	131 0,01
Скала-Подільська	-	-	179 0,01
Бучач	551 0,10 0,03 0,29	-	1126 0,0
Гусятин	342 0,06 0,01 0,96	-	
Копичинці	-	352 0,04 0,02 0,50	354 0,04
Хоростків	-	-	374 0,06
Гримайлів	-	-	124 0,01
Заліщики	-	522 0,05 0,03 0,53	367 0,02
Товсте	382 0,07 0,02 1,00	-	
Збараж	900 0,34 0,09 0,63	-	1091 0,0
Вишнівець	-	262 0,03 0,01 0,57	197 0,01
Зборів	-	-	
Заложці	-	221 0,02 0,01 0,45	272 0,02
Козова	97 0,02 0,00 0,10	-	679 0,05
Козлів	-	-	124 0,01
Кременець	371 0,07 0,02 0,12	738 0,08 0,04 0,24	1173 0,0
Почаїв	-	2116 0,23 0,11 1,00	
Ланівці	134 0,02 0,01 0,12	91 0,01 0,00 0,08	758 0,05
Монастириська	-	4,88 0,05 0,02 0,52	250 0,02
Коропець	-	-	
Підволочиськ	105 0,02 0,00 0,26	2,75 0,03 0,01 0,38	242 0,02
Скалат	-	-	32 0
Підгайці	102 0,02 0,00 0,26	-	271 0,02
Теребовля	-	1786 0,18 0,09 0,72	520 0,03
Микулинці	404 0,07 0,02 0,34	310 0,03 0,02 0,26	221 0,01
Дружба	-	-	
Велика Березовиця	-	-	506 0,03
Великі Борки	-	378 0,04 0,02 0,67	
Чортків	604 0,11 0,03 0,16	509 0,05 0,03 0,14	2447 0,1
Колиндяни	-	-	780 0,05
Шумськ	-	524 0,06 0,03 0,45	608 0,04
Золотий Потік	-	496 0,05 0,02 1,00	
Мишковичі	-	-	188 0,01
Всього	5592	9593	15036

Додаток 16

х поселеннях Тернопільської області на 1.01.1994 р.

харчова				буд. матеріали				лісова і деревооб.			
482	0,03	0,02	0,20	1531	0,42	0,24	0,5	318	0,2	0,2	0,1
942	0,06	0,05	0,8		-				-		
131	0,01	0,01	0,39		-				-		
179	0,01	0,01	0,32	164	0,05	0,03	0,5		-		
1126	0,07	0,06	0,69		-			217	0,2	0,1	0,1
	-				-				-		
354	0,04	0,02	0,5		-				-		
974	0,06	0,04	1,0		-				-		
124	0,01	0,01	1,0		-				-		
367	0,02	0,02	0,4	81	0,02	0,01	0,1		-		
	-				-				-		
1091	0,08	0,05	0,3		-				-		
197	0,01	0,01	0,4		-				-		
	-			136	0,04	0,02	0,9		-		
272	0,02	0,01	0,6		-				-		
679	0,05	0,03	0,7		-			207	0,1	0,1	0,2
124	0,01	0,01	0,5	134	0,04	0,02	0,5		-		
1173	0,09	0,06	0,4	163	0,05	0,03	0,1	547	0,4	0,3	0,2
	-				-				-		
758	0,05	0,04	0,7	142	0,04	0,02	0,1		-		
250	0,02	0,02	0,3	188	0,05	0,03	0,2		-		
	-				-				-		
242	0,02	0,01	0,3	82	0,02	0,01	0,1		-		
32	0	0	0,1	151	0,04	0,02	0,4		-		
271	0,02	0,01	0,7		-				-		
520	0,03	0,03	0,2	150	0,04	0,02	0,1		-		
221	0,01	0,01	0,2		-				-		
	-			252	0,07	0,04	1,0		-		
506	0,03	0,02	0,6	271	0,07	0,04	0,4		-		
			1,0	183	0,05	0,03	0,3		-		
2447	0,17	0,12	0,7		-			187	0,1	0,1	0,1
780	0,05	0,04	1,0		-				-		
608	0,04	0,03	0,5		-				-		
	-				-				-		
188	0,01	0,01	1,0		-				-		
15036				3628				1476			

інші			Всього
23	0,04	0,01	0,01	2954
18	0,03	0,01	0,02	1166
		-		450
		-		343
18	0,03	0,30	0,10	1912
16	0,03	0,0	0,04	358
		-		704
		-		974
		-		124
23	0,04	0,07	0,02	993
		-		382
26	0,05	0,01	0,01	3017
		-		459
16	0,03	0,0	0,01	152
		-		493
20	0,04	0,01	0,02	1003
		-		258
25	0,05	0,01	0,01	3017
		-		2116
17	0,03	0,0	0,01	1142
13	0,02	0,0	0,01	939
		-		-
22	0,04	0,01	0,03	726
245	0,44	0,06	0,57	428
13	0,02	0,01	0,03	386
17	0,03	0,01	0,01	2473
		-		987
		-		252
		-		777
		-		561
21	0,04	0,01	0,01	3768
		-		780
20	0,04	0,01	0,02	1152
		-		496
		-		188
553				35878

Додаток 17

Площа зелених насаджень у малих міських поселеннях Тернопільської області станом на кінець 1995 р.1

Міста і селища	Площа, га	Площа насадж. на 1 люд.,кв.м.
Бережани	347,3	194
Підгайці	106,0	279
Борщів	215,9	180
Мельниця-Подільська	58,0	145
Скала-Подільська	26,4	5,9
Бучач	78,6	550
Гусятин	61,1	95,5
Гримайлів	21,8	84
Копичинці	91,2	125
Хоростків	59,6	67
Товсте	37,1	79
Заліщики	124,0	97
Зборів	107,0	149
Заложці	50,0	179
Збараж	236,0	169
Козова	88,3	98
Козлів	82,0	410
Кременець	297,1	121
Почаїв	34,0	34
Підволочиськ	64,2	73
Скалат	83,0	193
Монастириська	109,8	166
Коропець	11,8	32
Ланівці	71,0	78
Теребовля	336,1	240
Микулинці	29,0	76
Велика Березовиця	87,0	171
Великі Бірки	27,0	82
Заводське	7,1	23
Шумське	87,0	178
Дружба	15,3	85
Вишнівець	68,1	166
Золотий Потік	2,5	10,0

Додаток 18

Наявність житлового фонду в малих міських поселеннях Тернопільської області на 1.01.1995 р.

Міста і селища	Загальна площа тис.м²	Частка житл. фонду у індивід власності, в %	Площа житла на 1 жителя
Бережани	198,0	74,2	10,7
Підгайці	49,3	75,6	12,3
Борщів	180,2	67,0	14,9
Мельниця-Подільська	76,4	84,2	18,2
Скала-Подільська	93,3	69,1	17,6
Бучач	195,0	72,0	13,5
Золотий Потік	45,9	88,3	17,0
Копичинці	133,0	76,6	18,0
Хоростків	144,1	71,3	15,0
Гусятин	82,8	79,3	11,5
Гримайлів	43,5	88,7	17,4
Заліщики	199,5	72,4	18,2
Товсте	172,2	80,8	15,8
Збараж	207,4	63,3	14,3
Вишнівець	66,7	79,4	17,1
Зборів	74,1	72,3	14,8
Заложці	47,3	76,4	16,9
Козова	140,1	82,4	14,9
Ковлів	33,4	88,8	16,7
Кременець	340,0	75,1	15,9
Почаїв	131,1	78,7	14,9
Ланівці	142,9	76,3	15,2
Монастириська	108,6	90,0	15,3
Коропець	62,2	92,7	17,4
Скалат	68,9	78,8	15,3
Підволочиськ	136,8	76,3	16,8
Теребовля	177,7	65,0	14,0
Дружба	31,9	77,3	16,8
Микулинці	70,4	79,2	17,6
Велика Березовиця	71,4	65,1	12,1
Великі Бірки	43,2	66,0	14,4
Чортків	394,3	49,6	8,1
Заводське	53,0	54,3	15,6
Шумське	54,3	86,7	16,4
Разом	4038,94	76,6	14,6

1 За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 19

Забезпеченість малих міських поселень
Тернопільської області освітніми закладами на 1.01.1995 р.1

Міста і селища	Загальноосвітні школи			Дошкільні заклади		
	місць	місць на 1000 жит	% забезп.	місць	місць на 1000 жит.	% забезп.
Бережани	2736	150,0	107,0	610	33,0	47,0
Підгайці	760	190,0	136,0	280	70,0	100,0
Борщів	1700	140,5	100,0	590	48,8	64,0
Мельниця-Подільська	500	119,0	85,0	172	40,9	58,4
Скала-Подільська	612	115,5	82,5	202	38,1	54,4
Бучач	2434	169,0	120,7	461	32,0	45,7
Золотий Потік	455	168,5	120,4	25	9,3	13,3
Копичинці	1100	148,6	106,1	200	27,0	38,6
Хоростків	1120	147,4	105,6	410	53,9	77,0
Гусятин	1062	147,5	105,3	470	65,3	93,3
Гримайлів	463	185,2	132,3	42	16,8	24,0
Заліщики	1210	111,0	79,3	295	27,1	38,7
Товсте	650	185,5	113,2	69	16,8	24,0
Збараж	2290	157,9	113,0	680	46,9	67,0
Вишнівець	7100	182,1	130,1	22	5,6	8,0
Зборів	1600	200,0	142,9	420	52,5	75,0
Заложці	715	255,4	182,4	85	30,4	43,4
Козова	1810	192,6	137,6	415	44,1	63,0
Коалів	688	344,0	245,7	70	35,0	50,0
Кременець	4434	181,7	129,8	827	33,7	48,4
Почаїв	1273	144,7	103,4	150	17,0	24,3
Ланівці	1065	113,3	80,9	515	55,0	78,5
Монастириська	1100	156,3	116,6	482	67,9	97,0
Коропець	640	177,8	127,0	42	11,7	16,7
Скалат	675	150,0	107,1	86	19,1	27,3
Підволочиськ	2280	253,3	180,9	414	46,0	65,7
Теребовля	2908	191,3	136,6	500	32,9	47,0
Дружба	320	168,4	120,3	42	22,1	31,6
Микулинці	590	147,5	105,4	31	7,8	11,1
Велика Березовиця	178	30,2	21,6	490	83,1	118,7
Великі Бірки	750	214,3	153,1	508	145,1	207,6
Чортків	4395	146,0	104,3	1438	47,8	68,3
Заводське	1200	325,9	252,1	300	88,2	126,0
Шумське	1204	231,5	164,4	250	48,0	69,1
Разом	45637	164,6	117,6	11593	41,8	58,7

1 Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 20

Забезпеченість малих міських поселень Тернопільської області закладами культури на 1.01.1995 р.[1]

Міста і селища	Будинки культури і клуби			Бібліотеки		
	місць	місць на 1000 жит	% забезп.	тис. книг	книг на 1000 жит.	% забезп.
Бережани	520	28,4	71,1	67,2	3,6	45
Підгайці	480	120,0	300,3	45,8	11,4	143
Борщів	550	45,5	114,0	77,8	5,9	74
Мельниця-Подільська	197	46,8	117,1	40,7	9,7	121
Скала-Подільська	445	84,0	210,2	61,1	11,5	144
Бучач	300	20,8	53,2	68,0	4,8	60
Золотий Потік	203	75,2	188,0	17,1	6,3	79
Копичинці	600	81,1	230,0	56,6	7,6	96
Хоростків	535	70,4	175,9	69,3	9,1	114
Гусятин	600	83,3	208,1	74,4	14,6	182
Гримайлів	188	75,2	188,1	30,8	12,3	154
Заліщики	844	77,4	194,4	69,9	5,4	68
Товсте	253	61,6	154,2	49,6	12,1	151
Збараж	480	33,1	84,0	47,8	3,4	42
Вишнівець	228	58,4	146,3	34,7	8,9	111
Зборів	436	54,6	136,0	70,0	13,0	162
Заложці	206	73,6	183,7	28,9	10,3	129
Козова	950	101,0	253,9	50,0	5,9	74
Козлів	110	54,8	130,8	29,4	14,7	184
Кременець	450	18,4	48,0	173,0	7,4	93
Почаїв	468	53,2	133,4	107,5	11,4	143
Ланівці	600	65,2	163,1	158,0	15,2	190
Монастириська	350	50,8	127,3	106,0	15,4	192
Коропець	256	71,2	177,8	53,9	15,0	187
Скалат	205	45,6	114,3	41,0	9,1	114
Підволочиськ	600	39,8	99,2	112,0	12,6	157
Теребовля	400	27,6	69,1	60,0	3,9	49
Дружба	215	113,2	282,8	37,7	19,8	248
Микулинці	210	52,4	130,9	47,0	11,8	147
Велика Березовиця	215	36,4	91,0	18,8	5,4	67
Великі Вірки	400	114,3	286,0	53,2	15,2	190
Чортків	512	17,0	43,2	794,4	26,4	329
Заводське	212	62,4	156,1	52,8	15,5	194
Шумське	360	69,2	173,0	62,9	13,4	167
Разом	13178	47,5	119,2	2709,0	9,8	122

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 21

Забезпеченість малих міських поселень Тернопільської області закладами охорони здоров'я на 1.01.1995 р.[1]

Поселення	Поліклініки			Лікарні		
	к-ть відвід. на день	відвід. на 1000 жител.	% забезпеч.	к-ть місць	місць на 1000 жител.	% забезпеч.
Вережани	475	25,6	106,7	400	21,9	284,4
Підгайці	170	42,5	177,1	200	50,0	649,4
Борщів	360	29,8	124,2	500	41,3	536,4
Мельниця-Подільська	250	59,5	247,9	125	29,8	387,0
Скала-Подільська	60	11,3	47,1	50	9,4	122,1
Бучач	140	9,7	40,4	400	27,8	361,0
Золотий Потік	150	55,5	31,3	150	55,6	722,1
Копичинці	200	27,0	112,5	190	25,7	759,7
Хоростків	75	9,9	41,3	60	7,9	102,6
Гусятин	405	56,3	234,6	410	56,9	739,0
Гримайлів	90	36,0	150,0	75	30,0	389,6
Заліщики	300	27,0	114,6	220	20,2	262,3
Товсте	150	36,6	152,5	190	46,3	593,6
Збараж	37	34,4	143,3	305	21,0	272,7
Вишнівець	160	41,0	170,8	160	41,0	53,5
Зборів	90	11,3	47,1	200	25,1	324,7
Заложці	100	35,7	148,8	100	35,7	463,6
Козова	450	47,9	199,6	310	33,0	428,6
Козлів	120	60,0	250,0	75	37,5	487,0
Кременець	600	24,6	102,5	410	16,8	218,2
Почаїв	180	20,5	85,4	150	17,0	220,8
Ланівці	300	31,9	132,9	300	31,9	444,3
Монастириська	130	18,3	76,3	225	31,7	411,7
Коропець	80	22,2	92,5	50	13,9	180,5
Скалат	100	22,2	92,5	125	27,8	361,0
Підволочиськ	375	41,7	173,8	300	33,3	432,5
Теребовля	320	21,1	87,9	400	26,3	341,6
Дружба	-	-	-	-	-	-
Микулинці	100	25,0	104,2	100	25,0	324,7
Велика Березовиця	-	-	-	-	-	-
Великі Бірки	215	61,4	255,8	320	91,4	119,0
Чортків	940	31,2	130,0	560	18,6	241,6
Заводське	-	-	-	-	-	-
Шумськ	300	57,7	240,4	225	43,3	562,3
Разом	8360	30,1	125,6	7285	26,3	341,2

[1]Розраховано за даними Тернопільського управління статистики

Додаток 22

Забезпеченість малих міських поселень Тернопільської області закладами торгівлі і громадського харчування на 1.01.1994 р.1

Поселення	Продовольчі магазини			Промтоварні магазини			Підприємства громад. харчув.		
	площа	площа на 1000 ж. м²	%забезпеч.	площа	площа на 1000 ж. м²	%забезпеч.	місць	місць на 1000 ж. м²	%забезпеч.
Бережани	1615	88,3	173	2823	151,2	108	907	48,4	121
Підгайці	274	27,5	137	778	194,6	139	195	48,8	122
Борщів	1782	137,0	274	2684	205,2	147	332	25,6	64
Мельниця-Подільська	174	41,5	83	659	156,8	112	146	34,8	87
Скала-Подільська	312	59,0	118	921	115,0	125	32	61,6	154
Бучач	1122	77,9	155	2122	147,3	105	408	28,4	71
Золотий Потік	119	44,1	88	344	127,4	91	141	52,4	131
Копичинці	258	34,9	69	2887	390,1	279	158	21,4	53
Хоростків	562	74,0	148	1309	172,2	123	459	60,4	151
Гусятин	683	133,5	267	1655	230,0	164	489	68,0	170
Гримайлів	118	47,0	94	3670	147,0	105	121	48,4	121
Заліщики	1060	97,2	194	2020	185,3	132	500	459,0	115
Товсте	277	67,5	135	654	159,6	114	23	57,6	144
Збараж	1216	85,5	171	3063	211,2	154	1254	86,5	216
Вишнівець	224	57,5	115	1981	183,4	131	195	50,1	125
Зборів	900	112,5	225	1645	205,6	147	328	41,0	102
Заложці	202	72,0	144	729	260,4	186	158	56,4	141
Ковова	713	75,9	152	2691	286,3	206	820	87,2	218
Ковалів	202	101,0	202	526	263,2	188	113	56,4	141
Кременець	1773	72,7	145	3207	131,4	94	1984	85,6	214
Почаїв	620	705,0	141	2250	239,4	172	692	73,6	184
Ланівці	814	86,6	173	1440	153,2	109	280	29,8	76
Монастириська	726	102,3	205	2673	376,5	269	908	127,9	320
Коропець	259	72,0	144	948	263,2	188	161	44,8	112
Скалат	346	77,0	154	1323	294,0	210	313	69,6	174
Підволочиськ	1852	205,8	412	3873	430,3	310	796	884,0	223
Теребовля	1273	83,8	168	9176	603,7	431	441	29,0	76
Дружба	96	51,1	102	337	177,8	127	90	47,6	119
Микулинці	420	105,0	210	1305	326,2	233	258	64,4	161
Ведика Березовиця	625	106,1	212	1181	200,2	143	743	126,1	315
Великі Вірки	187	53,4	107	988	282,3	202	80	22,9	57
Чортків	2388	79,3	158	3540	117,6	84	652	21,7	54
Заводське	213	62,5	125	633	186,2	133	205	60,4	151
Шумське	796	153,1	306	1395	268,3	192	380	73,1	183
Разом	24202	87,3	174,6	64133,1	231,3	165	15269	55,1	138

статистики

Додаток 23

Рівень забезпеченості населення малих міських поселень різними видами послуг (на 1.01.1995 р.)[1]

	школи	дошкільні заклади	клуби	бібліотеки	лікарні	поліклініки	магаз. промислові	магаз. продовольчі	підприєм. громхарч	інтегральні показники
Бережани	1,07	0.71	0.45	2,85	1,07	1,08	1,73	1,21	3,94	10,92
Підгайці	1,36	1,00	3,00	1,43	6,49	1,77	1,39	1,73	1,22	13,92
Борщів	1,00	1,64	1,14	0,74	5,36	1,24	1,47	2,74	0,64	9,78
Мельниця-Подільська	0,85	0,58	1,17	1,21	3,87	2,48	1,12	0,83	0,87	6,77
Скала-Подільська	3,25	0,54	2,10	1,44	1,22	4,71	1,25	1,18	1,54	4,24
Бучач	1,21	0,46	0,53	0,60	3,01	4,01	1,05	1,56	0,71	3,35
Золотий Потік	1,20	0,13	1,88	0,79	6,22	2,31	0,91	0,88	1,31	10,92
Копичинці	1,06	0,39	2,03	0,96	3,60	1,13	2,79	0,69	0,53	6,70
Хоростків	1,05	0,77	1,76	1,14	1,03	0,41	1,23	1,48	1,51	3,98
Гусятин	1,05	0,93	2,08	1,82	7,39	2,34	1,64	2,67	1,70	16,10
Гримайлів	1,32	0,24	1,88	1,54	3,89	1,50	1,05	0,94	1,21	6,49
Заліщики	0,79	0,39	1,94	0,68	2,62	1,15	1,32	1,95	1,15	4,88
Товсте	1,13	0,24	1,54	1,51	5,93	1,53	1,14	1,34	1,44	9,05
Збараж	1,13	0,67	0,84	0,42	2,72	1,43	1,54	1,71	2,16	5,60
Вишнівець	1,20	0,08	1,46	1,11	5,33	1,71	1,31	1,15	1,25	8,45
Зборів	1,43	0,75	1,36	1,62	3,25	0,47	1,47	1,25	1,02	6,28
Заложці	1,82	0,43	1,84	1,29	4,64	1,49	1,86	1,44	1,41	9,15
Козова	1,38	0,63	2,53	0,74	4,28	2,00	1,06	1,52	2,18	10,68
Ковалів	2,46	0,50	1,37	1,84	4,87	2,50	1,88	2,02	1,41	10,70
Кременець	1,30	0,48	0,48	0,93	2,182	1,03	0,94	1,45	2,14	4,14
Почаїв	1,03	0,24	1,33	1,43	2,208	0,85	1,72	1,41	0,84	4,92
Ланівці	0,81	0,78	1,63	1,90	4,143	1,33	1,09	1,73	0,76	6,74
Монастириська	1,12	0,97	1,27	1,92	4,117	0,76	2,60	2,05	3,20	1091
Коропець	1,27	1,67	1,78	1,87	1,805	0,93	1,88	1,44	1,12	5,25
Скалат	1,07	2,73	1,14	1,14	3,610	0,93	2,10	1,54	1,74	5,46
Підволочиськ	1,81	0,65	0,99	1,57	4,325	1,74	3,10	4,12	2,23	1843
Теребовля	1,37	0,47	0,69	0,49	3,416	0,88	4,31	1,68	0,76	9,13
Дружба	1,20	0,31	2,83	2,48	-	-	1,27	1,02	1,19	6,22
Микулинці	1,05	0,11	1,31	1,47	3,25	1,04	2,33	2,10	1,61	6,66
Велика Березовиця	0,22	1,19	0,91	0,67	-	-	1,43	2,12	3,15	4,78
Великі Бірки	1,53	2,08	2,86	1,90	1,19	2,56	2,02	1,07	0,57	10,49
Чортків	1,04	0,68	0,43	3,29	2,42	1,30	0,84	1,58	0,54	6,22
Заводське	2,52	1,27	1,56	1,94	-	-	1,33	1,25	1,51	6,66
Шумськ	1,65	0,69	1,73	1,7	5,62	2,40	1,92	3,06	1,83	13,27

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 24

Обсяги викидів шкідливих речовин в повітря промисловими підприємствами у малих міських поселеннях Тернопільської області у 1994 р.(т)[1]

Міські поселення	Всього	В розрахунку на 1 жителя
Бережани	1683	0,094
Борщів	1375	0,110
Мельниця-Подільська	4189	0,098
Скала-Подільська	-	-
Бучач	4430	0,310
Гусятин	215	0,34
Копичинці	315	0,043
Хоростків	1515	0,170
Товсте	1172	0,249
Заліщики	5230	0,409
Зборів	313	0,043
Заложці	264	0,094
Збараж	2679	0,191
Ковова	1678	0,186
Ковалів	210	0,105
Кременець	3863	0,158
Почаїв	510	0,051
Підволочиськ	925	0,105
Скалат	498	0,116
Монастириська	1512	0,229
Ланівці	2338	0,257
Теребовля	2156	0,154
Микулинці	1357	0,357
Велика Березовиця	1450	0,284
Великі Бірки	210	0,064
Чортків	3200	0,107
Заводське	1111	0,358
Шумське	654	0,133
Дружба	1098	0,604
Вишнівець	402	0,098

1 За даними Тернопільської обласної санітарно-епідеміологічної станції

Додаток 25

Показники зайнятості працездатного населення по малих міських поселеннях Тернопільської області станом на 1.01.94 р.[1]

	Кількість працездатного населення, чол.	Кількість зайнятих у господ. міста, чол.	Рівень зайнятості, в %	Частка зайнятих від всього населення, в %
Бережани	9050	10110	111,7	55,2
Борщів	6428	7197	111,9	34,1
Мельниця-Подільська	1825	1652	90,5	39,3
Скала-Подільська	2514	1802	71,7	34,0
Бучач	7367	9452	128,3	65,5
Золотий Потік	1202	1116	99,8	41,3
Копичинці	3922	1656	42,2	22,4
Хоростків	4658	3515	75,5	42,9
Гусятин	3760	5909	157,2	82,0
Гримайлів	1202	592	49,2	17,4
Заліщики	6716	6542	97,4	60,0
Товсте	2412	1062	44,0	22,1
Збараж	7509	8438	112,3	58,2
Вишнівець	2029	1878	92,6	42,7
Зборів	3859	3269	84,4	38,9
Заложці	1418	1039	73,2	37,1
Козова	4882	5446	111,6	57,9
Козлів	999	1072	107,3	53,6
Кременець	13065	12280	94,0	50,3
Почаїв	5158	4141	80,3	45,5
Ланівці	5055	4932	97,6	47,4
Монастириська	2571	4366	169,8	61,5
Коропець	1805	796	44,1	17,3
Скалат	2226	1722	77,4	32,5
Підволочиськ	4739	4527	95,5	50,3
Підгайці	1933	1325	68,5	35,8
Теребовля	7325	9355	127,7	59,2
Дружба	950	1090	114,7	57,4
Микулинці	1985	1750	88,2	30,2
Велика Березовиця	3069	2827	95,4	45,6
Великі Бірки	1830	2820	154,1	80,6
Чортків	14875	12664	85,1	42,1
Заводське	1740	1338	76,9	39,4
Шумське	2691	3793	141,0	72,9
Разом	142660	136342	95,5	72,1

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 26

Кількість зареєстрованих підприємств недержавного сектора економіки в малих міських поселеннях Тернопільської області станом на 1.01.94 р.[1]

Міста і селища	Кооперативи	Малі підприємства	Господарські товариства	Спільні підприємства із зарубіжними країнами
Бережани	3	46	32	2
Борщів	7	55	7	1
Мельниця-Подільська	3	12	3	-
Скала-Подільська	2	10	1	-
Бучач	9	32	16	-
Золотий Потік	2	1	-	-
Копичинці	-	14	8	-
Хоростків	-	27	5	-
Гусятин	1	44	8	1
Гримайлів	-	4	-	-
Заліщики	2	38	4	-
Товсте	1	9	3	-
Збараж	5	113	9	2
Вишнівець	3	8	2	-
Зборів	2	29	6	4
Заложці	4	2	-	-
Козова	3	39	10	-
Козлів	3	2	2	-
Кременець	6	68	16	2
Почаїв	-	8	-	-
Ланівці	4	37	5	2
Монастириська	1	14	6	-
Коропець	-	5	-	-
Скалат	2	15	1	-
Підволочиськ	3	35	8	1
Підгайці	-	13	1	-
Теребовля	-	33	8	3
Дружба	-	2	1	-
Микулинці	14	9	1	-
Велика Березовиця	10	19	9	-
Великі Бірки	-	8	5	-
Чортків	-	77	28	2
Заводське	2	5	-	-
Шумське	-	17	9	-
Разом	75	834	210	21
Всього по області	283	2832	834	121

[1]Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток 27

Кількість людей, зайнятих у нових формах господарювання у малих міських поселеннях Тернопільської області станом на 1.09.1994р., чол 1

Міста і селища	Чисельність працівників у				К-сть людей зайнятих інд. трудовою діяльністю	Всього
	кооперативах	малих підприємств	господ. товариствах	спільних підприємств з заруб. країнами		
Бережани	17	180	2050	25	470	2742
Борщів	31	324	89	68	299	811
Мельниця - Под.	28	71	39	-	128	266
Скала-Подільськ	9	59	13	-	45	126
Бучач	43	162	83	-	256	544
Золотий Потік	-	14	-	-	18	32
Гусятин	5	253	272	7	112	649
Копичинці	-	98	411	-	75	584
Хоростків	-	128	7	-	45	180
Гримайлів	-	-	-	-	55	55
Заліщики	13	77	5	9	369	473
Товсте	-	10	4	-	28	40
Збараж	18	501	1500	58	284	2361
Вишнівець	-	24	85	-	245	354
Зборів	9	128	10	25	99	271
Залізці	-	4	330	-	15	349
Козова	12	180	29	-	86	307
Козлів	19	8	8	-	8	43
Кременець	7	215	752	-	299	1271
Почаїв	-	39	-	-	28	67
Ланівці	27	430	17	13	93	580
Монастириська	3	81	814	-	114	1012
Коропець	-	32	-	-	40	72
Підволочиськ	56	219	6	4	111	396
Скалат	-	109	10	-	6	125
Підгайці	-	40	4	-	17	61
Теребовля	4	235	90	4	164	497
Микулинці	-	112	103	20	42	277
Дружба	-	24	4	-	16	54
В. Березовиця	50	120	18	-	80	268
В. Бірки	-	45	27	-	70	142
Чортків	3	173	106	228	790	1300
Заводське	10	15	-	-	25	50
Шумськ	-	200	747	-	104	1051
Разом	364	4310	7623	482	4634	17413
Всього по обл.	1461	14272	20012	1236	10169	47140

1 За даними Тернопільського обласного управління статистики